Dr J. H. KROEZE

DE HAND OP DEN MOND

VERKLARING VAN HET BOEK

JOB

T. WEVER - FRANEKER

WOORD VOORAF.

Ieder weet, dat het in het boek Job gaat over het probleem van het lijden.

Vragen, waarop een afdoend antwoord kan worden gegeven, zijn geen problemen. Maar de vragen, die bij ons opkomen, wanneer we over het lijden nadenken, worden verschillend beantwoord, of moeten onbeantwoord blijven. Intusschen gaat het lijden door met zijn aanvallen op mensch en menschheid. Daarom is het lijdensprobleem zoo urgent.

Over vragen als bijvoorbeeld: waarom lijden menschen, waarom lijden sommigen zooveel en anderen zoo weinig, waarom lijden menigmaal de besten, waarom lijden geloovigen, wat is het verband tusschen zonde en lijden, tusschen vroomheid en lijden — en over deze laatste vraag vooral — wordt in de gesprekken, die in het boek Job in dichterlijken vorm staan opgeteekend, gehandeld.

In deze gesprekken worden beschouwingen met groote overtuigdheid ten beste gegeven en even fel weersproken, wordt geworsteld om een antwoord, wordt ten slotte door God zelf ingegrepen!

Door zijn grooten omvang, door de dichterlijke uitweidingen, door de botsing der meeningen en vooral door de moeilijkheid van het probleem zelf, is dit boek een moeilijk en diepzinnig boek. En al zijn sommige onderdeelen op zichzelf wel duidelijk, sommige uitspraken zelfs tot gemeengoed der bijbellezers geworden, het boek in zijn geheel is daarmede nog niet verstaan.

Wij doen hier een poging tot helderder inzicht in dit bijbelboek te komen, en wel door het in zijn geheel te behandelen, den draad der gesprekken te volgen, om te zien in hoeverre de Heilige Geest in dit boek antwoord geeft op de bovengestelde vragen.

I.

DE POSITIE VAN JOB VÓÓR ZIJN LIJDEN

(hoofdst. 1 : 1-5).

De beschouwingen van het moeilijke lijdensprobleem, die het boek Job biedt, dragen een zeer concreet karakter. Ze gaan immers uit van een bepaald geval: de geschiedenis van Job! We moeten daarom beginnen met ons deze geschiedenis duidelijk voor te stellen.
Er was, zoo staat er in Job 1 : 1, in het land Uz een man, wiens naam was Job.
Waarheen de onbekende auteur van dit bijbelboek ons met de plaatsaanduiding: het land Uz, brengt, is niet precies te zeggen. Wanneer in vs 3 Job vergeleken wordt bij „de kinderen van het Oosten" dan is het natuurlijk, dat Job vergeleken wordt met zijn eigen landgenooten. Uz behoort dus tot het gebied waar deze „kinderen van het Oosten" woonden. Ook deze aanduiding is wat vaag. Toch wordt er een bepaalde groep stammen of volkeren mede bedoeld, die onderscheiden moet worden van andere stammen of volkeren, waarnaast ze genoemd worden: naast Midian en Amalek in de geschiedenis van Gideon (Richt. 6 : 3) naast Kedar (dus naast Arabieren) in Jeremia (49 : 28) naast Edom, Ammon en Moab in Jesaja (11 : 14) en in Ezechiël (25 : 4, 10). Jakob gaat ook naar het land der kinderen van het Oosten (Gen. 29 : 1) en komt bij Arameërs. Dat het boek Job dezen zelfden term gebruikt als de pas genoemde bijbelboeken, wijst uit, dat de schrijver zich orienteert van uit het land Israël en het boek Job dus ook in dat land moet zijn ontstaan.

We moeten Uz dus zoeken in het gebied Zuidelijk en Oostelijk rondom Palestina.
Meer kan omtrent de ligging van het land Uz uit schriftuurlijke gegevens nauwelijks afgeleid worden. Als landsnaam komt deze naam ook voor in Jer. 25 : 20 en in Klaagl. 4 : 21. In deze laatste plaats wordt verband gelegd tusschen Uz en Edom. Voorts komt de naam Uz voor als persoonsnaam. Menigmaal zijn eigennamen in het Oude Testament zoowel persoonsnamen als landsnamen en behooren het land en de gelijknamige persoon bij elkaar (bijv. Seïr, vergel. Gen. 33 : 14 met 36 : 20). Daarom moeten de plaatsen, waar Uz als persoonsnaam voorkomt, ook in aanmerking genomen worden. De naam Uz nu komt in Gen. 10 : 23 en 22 : 21 voor in Arameesch, in Gen. 36 : 28 echter in Edomietisch stamverband. Deze schriftgegevens wijzen dus, evenals de naam „kinderen van het Oosten", deels naar Edom, deels naar Aram. Hetzelfde resultaat krijgen we als we letten op de buitenbijbelsche gegevens. De septuagint heeft aan het slot van dit boek een aanhangsel, dat Job gelijkstelt met den Edomietischen koning Jobab (Gen. 36 : 33) en dat voor zijn woonplaats verwijst naar de grenzen van Idumea en Arabië. Maar Josephus en de Syrische overlevering, die een klooster bij Damascus naar Job noemt, wijzen in Arameesche richting. In I Kon. 4 : 30 worden de kinderen van het Oosten vermeld om hun wijsheid, een eigenschap, die spreekwoordelijk was bij de Edomietische Temanieten (Jer. 49 : 7).
We meenen te mogen opmerken, dat de heenwijzingen naar Edoms omgeving voor de plaatsbepaling van Uz iets sterker zijn dan die naar Aram.

* * *

Zonder eenige mededeeling over zijn afkomst wordt nu de hoofdpersoon van dit boek ten tooneele gevoerd. Als straks zijn vrienden genoemd worden, krijgen we zulke mededeelingen wel. Bij Elihu ook. Nu alleen de naam, zonder vadersnaam of stamnaam: Job. Ongetwijfeld heeft deze naam een

beteekenis. Hij wordt, uit het Hebreeuwsch, verklaard als „de bestredene", uit het Arabisch als „de terugkeerende (tot God)". Hoewel een verklaring uit het Hebreeuwsch te verkiezen is boven een uit het Arabisch, niet omdat Job Israëliet zou zijn, maar wel omdat we met een Hebreeuwsch boek te doen hebben, moeten we niet vergeten, dat dit boek zelf nimmer eenige zinspeling op de beteekenis van dezen naam maakt en dat het nimmer den indruk wekt dat de andere namen die in dit boek voorkomen, symbolische beteekenis hebben.

* * *

Nu volgt een beschrijving van Jobs geaardheid en karakter. Deze man was oprecht en vroom. De combinatie van deze twee begrippen klinkt ons bekend in de ooren, omdat de aloude statenvertaling het zoo zegt. In de nieuwere vertalingen staan echter andere woorden. We trekken hieruit de conclusie dat we, om te weten te komen wat er nu eigenlijk van Jobs karakter gezegd wordt, niet moeten gaan naspeuren wat de woorden vroom en oprecht ethymologisch en vervolgens in het spraakgebruik beteekenen, maar dat we ons af moeten vragen, wat er in het oorspronkelijk staat.
De grondbeteekenis van het eerste woord, dat Job beschrijft, is: volmaakt. Zoo wordt ook de bruid in het Hooglied genoemd: Mijn volmaakte (5 : 2; 6 : 9. Maar kan deze eigenschap der volmaaktheid wel aan een mensch worden toegeschreven? Heeft de Heere, nederziende uit den hemel om te zien of er iemand onder de kinderen der menschen verstandig was en God zocht, niet geconstateerd, dat ze allen afgeweken zijn, dat ze tezamen verdorven geworden zijn, dat er niemand is, die goed doet, ook niet één? (Ps. 14 en 53). Zeker geldt deze klacht over Israëls goddeloosheid en zedelijke verwording ook wel van alle menschen. De Prediker zegt (7 : 20): Er is geen mensch rechtvaardig op aarde, die goed doet en niet zondigt. Maar er zijn, door Gods genade en Zijn Geesteswerking, toch ook menschen die God vreezen. De

spreuk dat *de goede* een welgevallen zal trekken van den Heere (12 : 2) is toch niet zinloos? Dat de mensch echter alleen volmaakt kan zijn in Christus Jezus, maar het in Hem dan ook waarlijk en ten volle is, blijkt uit Paulus' woord: En gij zijt in Hem volmaakt. De volmaaktheid van Job is zijn gerechtigheid door het geloof in den beloofden Christus. Ook in Ezech. 14 : 14 en 20 wordt gewag gemaakt van Jobs gerechtigheid — naast die van Noach en Daniël.

De grondbeteekenis van het tweede woord waarmee Job geteekend wordt, is: zich bewegend in de rechte, goede lijn. Het is het zichtbare gevolg van zijn innerlijke volmaaktheid. Zij, die dit zichtbare gevolg der volmaaktheid betoonen, worden door die innerlijke volmaaktheid „geleid" (Spr. 11 : 3). De volmaaktheid leidt de oprechten. Zij leven heilig.

Wanneer we de woorden, waarmee Job wordt gekarakteriseerd, zouden transponeeren in de terminologie der dogmatiek, dan zouden we dus kunnen zeggen: Job was rechtvaardig en heilig. Hij was dat niet van nature — om verder door te gaan in dogmatische termen — maar door het geloof, door het geloof in datgene, wat hij in zijn tijd en naar de mate der openbaring in zijn tijd, van den Beloofde weten kon.

Deze „heiligheid" van Job wordt in nog twee termen nader omschreven, in een positieve: hij was godvreezend, en in een negatieve: hij meed het kwade.

* * *

Het einde van den vrome en oprechte is volgens Psalm 37 (vs 37) vrede. Hoewel deze vrede, of wederom dogmatisch getransponeerd: de heerlijkmaking, tot de eeuwige toekomst behoort, wordt toch op aarde ook wel iets van dien vrede genoten. In de oude bedeeling van het genadeverbond werden deze aardsche zegeningen als bewijzen van Gods gunst bijzonder hoog gewaardeerd. Zoo deelde ook de rechtvaardige en heilige Job reeds op aarde in den vrede der heerlijkheid. Deze gunstbewijzen Gods ondervond hij allereerst in zijn gezinsleven. Hem werden zeven zonen en drie dochters geboren.

Uit geheel het Oude Testament blijkt, dat het bezit van kinderen als een zegen Gods werd beschouwd en het bezit van zonen werd allermeest geprezen (Ps. 127). Van Jobs kinderen waren de meesten zoons. De getallen, waarmede zijn kinderrijkdom kon worden geteld, de getallen tien, drie en zeven, behooren tot de symbolische getallen. Daaruit blijkt de goedgunstige beschikking Gods in Jobs kinderzegen. Voorts bestonden Jobs zegeningen in veebezit. Hij had zeven duizend stuks klein vee, schapen en geiten, drie duizend kameelen, vijfhonderd span runderen en vijfhonderd ezelinnen. De runderen werden bij het span of bij het juk geteld, omdat ze paarsgewijze onder een juk liepen wanneer ze gebruikt werden bij landarbeid. Zoo gebruikte Job ze ook, blijkens vs 14. Job was dus ook landbouwer. De kameelen en ezelinnen zal Job gefokt hebben voor den handel. De kameelen hadden waarde als transportdieren, de ezelinnen als rijdieren. Bij dit vele vee bezat Job veel personeel om het te verzorgen.
De symbolische getallen drie, zeven en vijf, waarmede Jobs veebezit wordt opgegeven, wijzen op een zekere afgerondheid van zijn rijkdom. Daarin is wederom Gods beschikking op te merken.
We mogen ons den vromen Job dus voorstellen als veehouder en landbouwer, als fokker en koopman in het groot. Hij was „grooter" d.w.z. rijker dan alle kinderen van het Oosten.

* * *

De vroomheid van Job wordt met een voorbeeld duidelijk gemaakt.
Zijn zoons hadden de gewoonte bij bepaalde gelegenheden feestmalen aan te richten. Bij welke gelegenheden dat was, wordt niet medegedeeld. Maar gelegenheden die aanleiding gaven tot zulke feestmalen, waren er in het Oosten onderscheidene, bijv. huwelijkssluiting (Gen. 29 : 22), verjaardagen (Gen. 40 : 20), het spenen van een kind (Gen. 21 : 8), het scheren van schapen (I Sam. 25 : 36). De zoons hielden die feestmalen dan in ieders huis op zijn beurt. Daar er in het

vervolg sprake is van de dagen van het feestmaal, die om waren, stellen we ons voor, dat zoo'n feest dagen achtereen duurde, bij elken zoon aan huis een dag. Ook de drie zusters werden er bij uitgenoodigd. Daaruit blijkt, dat deze door hun broers met hen zelf werden gelijkgeacht (vgl. hoofdst. 42 : 15). De zoons van Job bewoonden dus eigen huizen, hetzij ze gehuwd waren of ongehuwd (zooals we later lezen van Amnon en Absalom, II Sam. 13 : 7 en 20). De dochters woonden blijkbaar nog in het huis van hun vader, zooals Thamar (II Sam. 13 : 5).

Wanneer dan zoo'n feestcyclus om was, ontbood Job zijn zoons en heiligde hen. Dit was noodig met het oog op de offerhandelingen, die hij zou doen volgen (vgl. I Sam. 16 : 5). In Ex. 19 : 10 en 14 wordt in verband met zulk een heiliging het wasschen der kleederen genoemd. Maar er werd volgens andere schriftplaatsen meer vereischt. Ook ten aanzien van het sexueele leven, van spijzegebruik, de aanraking van dooden, moest aan de eischen zijn voldaan.

Den volgenden morgen vroeg bracht Job dan voor elk van zijn zoons een offer. Dit was bedoeld als een zoenoffer, evenals het offer, genoemd in hoofdst. 42. Het wordt echter genoemd met een algemeen woord, dat het offer zonder eenige nadere specificeering aanduidt. Dit woord offer beteekent niets anders dan: het op het altaar gelegde. De Mozaïsche wetgeving kent wel namen voor het speciale zoenoffer. Dat zulke technische offertermen hier niet worden gebruikt, kan hieruit verklaard worden, dat hetgeen hier beschreven wordt geschiedde buiten de sfeer der Mozaïsche wetgeving, daarbuiten, zoowel wat tijd als plaats betreft, dus vóór die wetgeving en buiten Israël. Dat hij Jobs offer van geen priesters gebruik wordt gemaakt, wijst in dezelfde richting.

Dit offeren placht Job geregeld te doen en wel uit deze overweging: misschien hebben mijn kinderen gezondigd en God in hun hart gezegend. Met deze uitdrukking wordt niet een speciale zonde bedoeld, maar de zonde wordt er mee getypeerd in haar ernst en verschrikkelijkheid; ze komt neer op:

God zegenen. Dit is in dit verband een vreemde uitdrukking. Letterlijk genomen kan ze geen zonde aanduiden. God zegenen doet Job zelf ook in de woorden die hij spreekt op het hoogtepunt van zijn geloof (hoofdst. 1 : 21). Deze uitdrukking kan dus niet zoo letterlijk opgevat worden. Men kan de uitdrukking verklaren door een wijziging in beteekenis aan te nemen volgens dit verloop: zegenen, zegenen bij afscheid nemen, vaarwel zeggen, zijn congé aan iemand geven. Maar in gevallen waar dit woord heel goed met vaarwel zeggen kan worden vertaald, heeft het toch heelemaal niet de beteekenis van „congé geven" gekregen (Gen. 47 :10, 1 Kon. 8 : 66. Zelfs niet in II Sam. 13 : 25, waar David zich wel van Absaloms verzoek wil afmaken!) Daarom is het beter dit woord eenvoudig als een euphemisme op te vatten. Dan blijft de eigenlijke beteekenis behouden. Het is dan euphemisme voor zijn tegenstelling: vloeken. De bedoeling is dan niet dat de zoons van Job opzettelijk God gingen vervloeken. Neen, Job overweegt de mogelijkheid, dat ze het „in hun hart" zouden gedaan hebben. Ze konden het gedaan hebben, niet met opzettelijke uitspraken, maar door in de feestvreugde God te vergeten en op te gaan in eigen genot en begeerten. Dat is inderdaad een verlaten van God. Deze overweging van Job, die hem tot offeren noopt, getuigt van zijn fijnen godsdienstzin.

II.

DE BEPROEVING VAN JOB

(hoofdst. 1 : 6 - einde).

Nadat we zoo kennis gemaakt hebben met Job, zijn vroomheid en zijn rijkdom, gaat de schrijver over tot heel iets anders: op zekeren dag kwamen de kinderen Gods om zich voor den HEERE te stellen. Hoewel het niet uitdrukkelijk wordt gezegd, is het toch ongetwijfeld de hemel, waar dit

plaats vindt. De woning Gods immers is de hemel. Daar wordt Hij door Salomo aangeroepen (I Kon. 8 : 30, 32). God is het, Die in den hemel woont (Ps. 2 : 4). Daar nu, in den hemel, komen de kinderen Gods (of: de zonen Gods). Blijkens hoofdst. 2 : 1 kwam het vaker voor, dat de kinderen Gods voor den HEERE moesten verschijnen. Het waren dagen, waarop de HEERE Zijn geesten tot verantwoording riep. Ze zijn toch Zijn dienaren. Deze moesten dan op deze „inspectie-zittingen", zooals we ze zouden kunnen noemen, verschijnen. De kinderen Gods zijn toch de hemelsche legerscharen, de engelen, geesten. Deze uitdrukking: kinderen of zonen Gods ziet niet altijd op de engelen. Kinderen van.... is een Hebreeuwsche uitdrukking om een groep aan te duiden, een groep van schepselen die in een bepaalde omstandigheid verkeeren of een zelfde eigenschap hebben, bijv.: kinderen Israëls, dit is: de Israëlieten, kind des doods: iemand die sterven moet, zonen der profeten d.w.z. de profeten. Zoo beteekent kinderen of zonen Gods: degenen die van God zijn, tot God behooren, hetzij om hun vreeze voor God, in tegenstelling met de anderen, die van God afvallen — zoo beteekent deze uitdrukking in Gen. 6 : 2 de godvruchtigen onder de menschen — hetzij om de wijze van hun bestaan, in tegenstelling met de stoffelijke schepping; dan beteekent deze uitdrukking: de geesten. Zij behooren om hun geestelijk bestaan tot de sfeer van God.
Het tafereel doet ons dus denken aan dat van I Kon. 22 : 19 : de HEERE, zittende op Zijn troon en al het hemelsche heir, staande nevens Hem, aan Zijn rechter- en aan Zijn linkerhand.

* * *

Tot de geesten, die voor God moesten verschijnen, behoorde ook de satan. Wie deze satan is, blijkt ons wel uit het Nieuwe Testament. Hij is de groote vijand Gods, die Jezus verzoekt in de woestijn, in Judas vaart, de menschenmoorder van den beginne en de vader der leugen wordt genoemd en de geloovigen verzoekt. Hij treedt reeds op in de verzoeking onzer

eerste voorouders Adam en Eva in het Paradijs. Om zijn wijze van optreden toen wordt hij in Openb. 12 : 9 en 20 : 2 de „oude slang" genoemd. Den naam Satan draagt hij in de geschiedenis van den val nog niet. Het woord *satan* is oorspronkelijk geen eigennaam; ook wordt met dit woord niet altijd die booze geest bedoeld, die later den eigennaam Satan ontvangt. Dit blijkt duidelijk uit de geschiedenis van Bileam. De toorn Gods werd ontstoken tegen Bileam, toen hij heentoog met de vorsten van Moab om Israël te vloeken. Daarom stelde de Engel des HEEREN zich in den weg, hem „tot een tegenpartij" zoo staat er letterlijk. Maar het Hebreeuwsche woord, hier met tegenpartij vertaald, is hetzelfde dat in de geschiedenis van Job wordt gebruikt. Men zou dus ook kunnen vertalen: hem tot een satan. En wat houdt dit in? Dat blijkt uit wat de Engel des HEEREN doet: Hij gaat in den weg staan, met uitgetrokken zwaard, zoodat de doorgang versperd is. Dit optreden van den Engel geeft een zuiver beeld van de beteekenis van „tot satan zijn", omdat die Engel niet faalt in het nastreven van zijn bedoeling. Uit het feit, dat het hier de Engel des HEEREN is die zich tot satan stelt, blijkt dat dit belemmerend optreden, op zich zelf genomen, geen zondige daad is, want zonde kan den Engel des HEEREN niet toegeschreven worden. Ook menschen kunnen iemand tot satan zijn: de Filistijnen vreesden, dat David het hun zou worden (I Sam. 29 : 4) en Hadad en Rezon werden door God Salomo verwekt tot tegenpartijders, tot satan staat er weer (I Kon. 11 : 14, 23 en 25). Het woord satan beteekent dus in het algemeen: tegenstander, dwarsboomer, zoowel om iemand van het kwaad af te houden als om iemand in zijn voorspoed te belemmeren.

In de geschiedenis die wij nu behandelen, wordt gesproken van *de satan.*

Het lidwoord geeft aan dat hier sprake is van een wezen, dat bij uitstek als satan, als belemmeraar, als tegenpartijder optreedt, een wezen, dat zijn belemmerende activiteit ook op machtige wijze kan ten uitvoer leggen, omdat hij geest is. We

ontmoeten hem toch onder de kinderen Gods, d.w.z. de geesten, de engelen, het „heir" des hemels. Deze „satan" bij uitstek wordt ook genoemd in Zach. 3. Daar is sprake van een hemelsche rechtzitting, waarbij deze satan optreedt om Jozua te wederstaan. Dat doet hij ook in deze geschiedenis ten aanzien van Job. Er is dus een groot verschil tusschen het gebruik van dit woord satan in de geschiedenis van Bileam, David en Salomo eenerzijds en in de geschiedenis van Job en het visioen van Zacharia anderzijds. In de beide laatste gevallen hebben we te doen met één bepaald wezen, dat „satan" is, en wel om vromen te wederstaan, hun goede verhouding met God te verbreken. In de eerste gevallen hebben we te doen met verschillende personen, die slechts in een bepaald opzicht „tegenpartijder" zijn en dat zonder de uitgesproken bedoeling God en zijn geloovigen in hun onderlinge verhouding afbreuk te doen. Veeleer werken ze in dienst van God en ten bate van Zijn zaak. Het bepaalde wezen, dat in Job en Zacharia onder den naam de satan ten tooneele gevoerd wordt, draagt in I Kron. 21 : 1 den naam Satan, zonder lidwoord. De soortnaam is hier tot eigennaam geworden.

Omdat dit wezen onder deze namen genoemd wordt in de late boeken Zach. en Kron. en velen ook het boek Job voor een jong geschrift houden, schijnt de meening dat het begrip satan of de idee van satans bestaan van jongeren oorsprong is, hier steun te vinden. De voorstelling van den duivel of satan zou namelijk van Babylonischen oorsprong zijn en onder Perzische invloeden verder uitgewerkt zijn. Het is echter de vraag of het boek Job van zoo jongen datum is als velen meenen. We hopen over deze vraag nog nader te handelen. Nu merken we vast op, dat elk argument voor oudere dateering van het boek Job de meening dat het begrip satan van jongeren datum is, in den weg staat. Voorts kan het begrip satan wel ouder zijn dan de naam Satan. En dat is ook wel het geval geweest. We wezen zooeven reeds op een ander tafereel, dat met het onze veel overeenkomst vertoont, dat

van I Kon. 22 : 19. Daar treedt een leugengeest op. Reeds eerder in de geschiedenis van Israël lezen we van den boozen geest, die over Saul kwam; en nog eerder van den boozen geest, die storend had gewerkt tusschen Abimelech en de burgers van Sichem. En wordt het werk van Satan niet reeds in de zondeval beschreven?
Israël wist dus wel van booze geestelijke machten en behoefde die gedachte niet aan Babel of aan het Mazdeïsme te ontleenen. Wel waren „de diepten des satans" nog niet openbaar. Maar de Heilige Geest wijst er op en doet dat gaandeweg duidelijker. Hij noemt hem in het boek Job „de satan", de tegenpartijder van God bij uitnemendheid. In het Nieuwe Testament wordt ons de satan veel vollediger geteekend.

* * *

In de hemelsche zitting nu verschijnt ook de satan. Hij moet ook voor den HEERE verschijnen. Tot het hemelsch „heir" behooren dus niet alleen goede geesten. Dat blijkt ook uit I Kon. 22. De booze geesten waren dus blijkbaar nog niet uit den hemel geworpen. Toen echter Christus de zonde had verzoend, miste de satan ook elken schijn van grond om de „broederen te verklagen". Het recht werd hem ontzegd in den hemel te verschijnen. In Openb. 12 lezen we dat de satan, die de geheele wereld verleidt, op de aarde geworpen is en zijn engelen met hem.
Met de vraag: vanwaar komt gij? wordt de satan door den HEERE in deze zitting ter verantwoording geroepen. Hij antwoordt: van rond te trekken op de aarde en die te doorkruisen. Dit deed hij natuurlijk om te „wederstaan", om klachten in te kunnen dienen en beschuldigingen, om „de broederen te verklagen". Het is een boos streven. Petrus zegt ervan: uw tegenpartij, de duivel, gaat om als een brieschende leeuw, zoekende, wien hij zou mogen verslinden. Maar de satan zelf zegt het in onschuldig klinkende bewoording. Dan zegt God tot den satan: hebt ge ook aandacht geschonken aan Mijn knecht Job? „Mijn knecht" zegt God. Het is

een „genade en eere" zoo door God te worden genoemd. Ook Abraham (Ps. 105 : 6), Mozes (Num. 12 : 7) en David (II Kon. 20 : 6) worden zoo genoemd.
Er wordt in dit verhaal over God gesproken alsof Hij een mensch ware. Nu is alles wat in de Heilige Schrift over God gesproken wordt anthropomorph, d.w.z. menschelijkerwijze, want anders zou de openbaring Gods voor ons menschen niet te begrijpen zijn. Hier wordt echter wel zeer menschvormig over God gesproken. Het is alsof er blijdschap en trots in Zijn stem klinkt, omdat Hij zulk een man op de aarde heeft: oprecht en vroom, godvreezend en wijkende van het kwaad. Hij heeft hetzelfde oordeel over Job als de auteur van dit bijbelboek en niet minder gunstig, want de HEERE zegt er bij: er is niemand gelijk hij. Volgens den auteur overtrof Job anderen in welvaart, volgens den HEERE overtrof hij allen in volmaaktheid en godsvrucht. Daarom verwacht de Heere blijkbaar, dat de satan tegen Job wel niets zal hebben in te brengen.
De satan blijkt Job wel te kennen. Hij antwoordt God met een vraag. Dat doet hij ook in de verzoeking van Eva. Het is een geraffineerde manier om het tegenovergestelde van de werkelijkheid voor de aandacht te plaatsen. Hij vraagt: is het om niet dat Job God vreest? Dat Job God vreest ontkent hij dus niet. Dat was ook te duidelijk voor ieder die Job kende. Tot de verborgene dingen behoort echter de innerlijke waarde, het gehalte van die godsvrucht. Daar kàn dus op afgedongen worden. En dat doet de satan dan ook. Hij matigt zich een oordeel aan over de gesteldheid van het hart. Job vreest God om het voordeel, zoo beweert hij. Want Job wordt zoo rijk door God gezegend. Hebt Gij zelf niet, zoo vraagt de satan verder, hem en zijn huis en al wat hij heeft aan alle kanten beschut? Het werk van zijn handen hebt Gij gezegend en zijn veebezit heeft zich uitgebreid in het land! Al is uiterlijke welvaart een gevolg van godsvrucht, de ware vroomheid heeft toch geen welvaart ten doel! Zelfs de satan — en hij zal anders de eerste zijn om moreele begrippen te

verlagen — erkent dat, althans in dit geval, want hij moet nu met deze gedachte werken. De ware dienst van God moet zuiver God zelf ten doel hebben, niet Zijn zegen, dien Hij op godsvrucht pleegt te schenken. En dat nu, zoo insinueert de satan, wordt bij Job gemist. Daarom moet God die zegeningen maar eens weg nemen. Dan zal wel blijken, dat Job God niet oprecht vreest, want dan zal hij U, zoo zegt de satan, in Uw aangezicht zegenen. Zegenen is hier weer euphemistisch gebruikt voor zijn tegendeel: vloeken. Dat zal Job doen, zegt de satan, en niet alleen maar in zijn hart of gedachten, maar in Gods aangezicht, openlijk en ronduit!
God gaat op deze woorden van den satan in. Hij geeft al wat Job bezit in de macht van den satan. Hij mag dat wegnemen. God weet dat dan blijken zal, dat Hij Zich in Zijn knecht Job niet heeft vergist.
Eén beperking maakt God echter: kom niet aan hem zelf. De satan heeft hiertegen geen bezwaar. Hij denkt, dat wat hem nu toegestaan is genoeg zal zijn om zijn doel te bereiken. Hij heeft het geloof in het goede verloren.
De strijd tusschen God en den satan wordt dus nu gestreden in Jobs leven. Daardoor geraakt Job in groote ellende, wat des te zwaarder voor hem is, omdat hij de oorzaak van zijn ellende niet weet. Job weet niet, wat de lezer van het boek Job wèl weet: dat Job lijden moet, omdat God een geding heeft met den satan. Door deze mededeeling leert de Heilige Schrift ons, dat leed in deze wereld een voor de menschen met name voor de geloovigen, onbekende maar niettemin belangrijke oorzaak kan hebben, weshalve dat leed in geloovige berusting om Gods wille gedragen moet worden, zoolang God het oplegt.
Natuurlijk komt bij ons, menschen, als we dit lezen, de vraag op: mocht God op deze wijze Job „de dupe laten worden" van zijn geding met den satan. Deze vraag moet bevestigend beantwoord worden, alleen al om het feit dat God het *doet.* Hij heeft als Schepper daartoe het recht. Wat Job tengevolge van het geding, dat God met den satan aangaat, ondervinden

moet, zal hem trouwens, hoe smartelijk het ook zij, in het eind niet tot schade zijn. Wel wil de satan het hem tot eeuwige schade doen worden; hij hoopt, dat hij God zal vloeken. Maar God weet en bewerkt, dat Job de beproeving zal doorstaan. Dat zal hem tot geestelijke winst zijn. Job heeft het zwaar. Maar hij houdt het uit. Dat is zijn „volharding" — zooals de nieuwe vertaling van het Nederl. Bijbelgen. de „verdraagzaamheid" (statenvertaling) van Job noemt (Jak. 5 : 11).

* * *

Dat de satan gebruik maakt van de vrijheid, hem door God gegeven, blijkt spoedig. Op zekeren dag kwam er een bode bij Job. Het was op een dag, dat zijn kinderen weer een feestmaal hadden en wel in het huis van hun oudsten broeder. We hebben reeds gezien, dat de zeven maaltijden van zulk een feestcyclus in het huis van ieder der zeven zoons op zijn beurt plachten gehouden te worden. Er werd niet bij verteld naar welken regel bepaald werd, wie aan de beurt was. Het ligt echter voor de hand, dat de *oudste* eerst aan de beurt was. Dan de anderen, volgens hun leeftijd. Als dit inderdaad juist door ons aangenomen wordt, dan sloeg de satan toe op den eersten den besten dag, waarop al de kinderen van Job bij elkander waren. De bode toch die op dien dag tot Job kwam, bracht kwade tijding. En hij werd door verscheidene andere boden, die geen beter bericht brachten, gevolgd.
De eerste bode berichtte, dat de runderen aan het ploegen waren op Jobs bouwland en de ezelinnen er dicht bij aan het grazen waren — zoo teekent de bode Jobs dagelijksch bedrijf in vreedzame actie — maar dat Sjeba plotseling een overval deed en de runderen en de ezelinnen geroofd had. Sjeba is de naam van den stam. In onze bijbelvertaling staat Sabeërs. Dat zijn de menschen van dezen stam. Te meer om deze vertaling is het noodig er op te wijzen, dat Sjeba als stamnaam moet onderscheiden worden van Seba. In Psalm

72 : 10 komen beide stamnamen naast elkander voor: Scheba, dat is ons Sjeba, en Seba. Dit laatste is te zoeken in Afrika (vergel. Jes. 43 : 3 en 45 : 14). Hoewel Sjeba ook een enkele maal genoemd wordt in Chamietisch verband (Gen. 10 : 7) komt het toch veel vaker voor in Semietisch verband, hetzij onder de nakomelingen van Joktan (Gen. 10 : 28), hetzij onder de nakomelingen van Abraham en Ketura; in sommige Nederlandsche bijbeluitgaven staat hier abusievelijk Seba. Deze Semietische Sabeërs woonden in het Zuiden, vanwaar ze strooptochten in noordelijke richting plachten te ondernemen. Ook uit profane bronnen (een Mineesch opschrift) is dat bekend. Wanneer de koningin van Sjeba tot Salomo komt, heeft althans haar volk meer fatsoenlijke staatkundige allures aangenomen. Het verhaal uit Job 1 verplaatst ons dus wel naar ouderen tijd dan dien van Salomo — een gegeven dat meetelt voor de dateering van Job.

De knechten echter, zoo vertelt de bode verder, werden niet geroofd, maar wreedaardig gedood en hij zelf was maar alleen overgebleven en zoo kon het bericht van deze ramp Job nog bereiken.

Nog was deze bode aan het woord of daar kwam er al een andere aan. Hij boodschapte, dat het hemelvuur het kleinvee met de herders had verteerd. Blijkbaar had God dus ook de natuurkrachten den satan ter beschikking gesteld (zie ook hfdst. 1 : 19). Hij zelf was alleen overgebleven en zoo kon Job van deze ramp kennis krijgen. De overeenkomstigheid in de wijze van vertellen behoort tot den verhaaltrant van den auteur.

Weer komt er een bode, en wel met het bericht dat de Chaldeën de kameelen hadden geroofd.

De rampen die Job treffen zijn te wijten beurtelings aan menschen, roovers, en aan natuurkrachten. Nu treden de Chaldeën op, een Arameesche volksstam (Gen. 22 : 22), van wier roofzuchtig gedrag ook in II Kon. 24 melding wordt gemaakt. Nazaten van dezen stam vormden later de kern van het rijk van Nebukadnezar. De bode bericht, dat deze roovers de ka-

meelen meenamen en de knechten bij de kameelen doodden en dat hij alleen is overgebleven om het Job aan te zeggen. Terwijl deze bode nog aan het woord is, komt er weer een aan. Zijn boodschap is erger dan de drie vorige tezamen. Job weet nu dat hij geen dier meer bezit. Nu hoort hij, dat een storm het huis, waarin zijn kinderen feestvierden, deed ineenstorten en dat al zijn kinderen in de puinhoopen zijn omgekomen. Ook de bedienden kwamen om. Alleen deze bleef over om het aan te zeggen.

* * *

En wat is het resultaat van het verschrikkelijk werk van den satan?
Zoolang de ongeluksboden elkander opvolgden, heeft Job nog geen gelegenheid gevonden iets te zeggen. De ramp is nu echter zoo volslagen, dat er geen nieuwe boden kunnen verwacht worden. Job stond op. Hij scheurde zijn gewaad. Dat is een rouwgebruik. Hij schoor zijn hoofd. Dat is ook een rouwgebruik. Haardos en baard werden geacht als een sieraad, dat tijdens rouw niet paste. Zoo, met de teekenen van rouw aan zich, wierp Job zich ter aarde om de Oostersche huldigingsgroet, de proskunesis, te maken. De proskunesis is de huldigingsgroet voor de grooten onder de menschen, maar ook voor God. Ze wordt dan adoratie. Hier wordt niet gezegd voor wie Job de proskunesis maakte. Het was voor God, dat spreekt van zelf. En God aanbiddende, spreekt Job:

> Naakt ben ik uit den schoot mijner moeder gekomen.
> Naakt zal ik daarheen wederkeeren.
> De HEERE heeft gegeven,
> de HEERE heeft genomen.
> De naam des HEEREN zij geloofd.

De woorden, die Job in zijn ontsteltenis over de rampen die hem getroffen hebben, spreekt, worden weergegeven in gebonden stijl. Deze poëtische vorm is het werk van den auteur.

Met deze opmerking bedoelen we niet ook maar eenigszins afbreuk te doen aan de historiciteit van het boek Job. De gedachte in deze dichterlijke zinnen neergelegd, is van Job. En het is ook niet ondenkbaar dat Job vanwege de bewogenheid des gemoeds, waarin hij toen verkeerde, in verheven stijl gesproken heeft. De redactie van dit boek komt echter voor rekening van den auteur. Vooral met het oog op den verderen inhoud van dit boek en den vorm waarin het gegoten is, maken we nu reeds deze opmerking. We komen in dit boek nog vele en lange gesprekken tegen. Al deze gesprekken zijn in dichterlijken vorm. Het boek Job behoort tot de poëtische boeken van het Oude Testament. We kunnen ons echter moeilijk voorstellen dat menschen, die met elkander gesprekken voeren, dat doen in poëzie. Dien poëtischen vorm heeft de schrijver van het boek er aan gegeven. De inhoud der gesprekken is echter hetgeen de sprekers in dit boek metterdaad hebben gezegd. De kunstvorm van dit bijbelboek is echter van den auteur. Terwijl we in het midden kunnen laten of de auteur in deze korte uitspraak van Job veel redactioneele wijziging heeft aangebracht, valt toch ook deze uitspraak onder ons oordeel over het geheel: dat de vorm door den schrijver is gekozen en aangebracht.
Wat den inhoud dezer woorden betreft, merken we op dat ze allereerst een uitspraak van Job bevatten over de tijdelijkheid van zijn aardsch bezit. Hij kan zijn bezit niet met zich mede nemen in het graf. Zóó, zonder bezit, maar naakt, gelijk hij uit den moederschoot is voortgekomen, zoo zal hij ook daarheen wederkeeren. Daarheen! In den moederschoot? Hij keert toch terug tot het stof der aarde? Schoot en graf worden hier gelijkgesteld. Dat vinden we ook in Psalm 139, waar de dichter zegt dat hij als een borduursel gewrocht is in de benedenste deelen der aarde. Hier zouden we juist verwachten: in den moederschoot. Maar de aarde is aller moederschoot. Daaruit is Job voortgekomen, naakt; en daarheen zal hij wederkeeren, naakt!
Job doet deze uitspraak over de tijdelijkheid van zijn aardsch

bezit echter reeds als er nog geen sprake is van zijn dood en ook bij hem zelf nog geen doodsgedachten zijn opgekomen. Daarom bedoelt hij er nu mede te zeggen op welken grond hij tegen het verlies van zijn aardsch bezit niet in verzet mag komen. Het is niet inhaerent aan zijn menschelijk bestaan als zoodanig. Hoe staat het dan met die goederen? „De HEERE heeft gegeven", zegt Job. Het bezit is een gave Gods, toebedeeld naar Zijn welbehagen, naar Zijn souvereine beschikking. En het verlies van die goederen is ook Gods souvereine beschikking: de HEERE heeft genomen, zoo vervolgt Job. Ik, bedoelt Job, moet mij schikken naar dat souvereine welbehagen Gods. Hoe volkomen Job dat doet, blijkt uit zijn laatste woord: de naam des Heeren zij geprezen. Letterlijk staat hier: de naam des HEEREN zij *gezegend*. Hier wordt hetzelfde woord gebruikt dat de satan gebruikte in het boven besproken euphemisme. Job zal inderdaad den HEERE zegenen. Maar gansch anders dan de satan bedoelde. Hij prijst, looft God. Hij blijft dezelfde onder de geweldige slagen hem toegebracht, hij blijft de man „oprecht en vroom". Hij klaagt niet; hij murmureert niet; hij verwijt God niets, maar prijst God.

We hebben de vraag of God al dit leed over Job wel *mocht* laten komen terwille van Zijn geding met den satan, bevestigend beantwoord, alleen op grond van het feit dat God het doet. We zien nu dat Job deze vraag óók bevestigend beantwoordt in zijn erkenning van Gods absolute souvereiniteit.

Deze erkenning houdt niet in, dat Job om de een of andere zonde moet gestraft worden. Zonder van zondeschuld of schuldbelijdenis ook maar met één woord te reppen of er aan te denken, erkent Job toch dat God hem alles af mag nemen. Natuurlijk heeft God recht den zondaar te straffen. Maar dàt recht is hier niet aan de orde. Ook als de zonde buiten beschouwing gelaten wordt, ja, zelfs wanneer er geen zonde ìs, staat het toch God vrij te geven en te nemen naar Zijn vrijmachtig welbehagen. Zoo zijn deze woorden van Job van toepassing niet alleen maar op den mensch als zondaar,

maar op den mensch als zoodanig. Mensch zijn wil zeggen: niets van God te eischen te hebben. Deze erkenning van Gods absolute recht is Jobs waarachtige godsvrucht en het is *de* godsdienst. Deze godsvrucht brengt tot aanbidding. Dat is de ware godsdienst: God aanbidden met verlies van zich zelven. Dan is er geen sprake van God dienen om het voordeel. Tot dien godsdienst brengt Christus ons in Zijn verlossingswerk door den Heiligen Geest. Wie God dient om in den hemel te komen, geeft den satan gelijk als deze zegt: is het om niet dat de christenen God dienen? Hiermede wordt niet ontkend, dat God in Zijn goedheid en genade hun dienst beloont. Zelfs niet, dat de christen daar op hopen mag. Mozes zag ook op de vergelding des loons! Maar op de vraag: waar gaat het om? luide het antwoord: niet om mij, maar om God. De ware religie is: onvoorwaardelijke erkenning van Gods souvereiniteit!

III.

JOBS BEPROEVING VERZWAARD

(hoofdst. 2 : 1-8).

Nadat al deze rampen over Job gekomen waren, hield de HEERE weer een inspectiezitting in den hemel. Het hemelsche „heir" vergaderde zich rondom Hem en de satan was er ook weer bij. Het behoort tot den verhaaltrant van den auteur gelijkheid van woordkeus juist niet te vermijden, maar opzettelijk te kiezen. Zoo worden de eerste zinnen door den HEERE en door den satan in de vorige zitting gesproken, herhaald. De HEERE voegt er echter iets bij in verband met hetgeen na de vorige zitting is geschied. Hij zegt: en nog volhardt hij in zijn volmaaktheid, zoodat gij Mij ten onrechte tegen hem hebt opgezet om hem te verdelgen. Met dit verdelgen wordt niet bedoeld het kwaad dat nu reeds over Job gekomen is, want Job is nog niet verdelgd, maar het verdel-

gen dat God in zijn toorn zou hebben laten komen over een ontmaskerden schijnvrome. De satan had met zooveel klem beweerd, dat Job zulk een schijnvrome was, dat God hem gerust dadelijk wel had kunnen verdelgen. Uit Jobs volharding (zie Jak. 5 : 11) blijkt, dat de satan dat toch ten onrechte beweerd had. De HEERE brengt hem dat nu onder het oog. De satan geeft natuurlijk niet toe, dat hij de nederlaag geleden heeft. Daar is hij de satan voor! Hij geeft den HEERE een ruw antwoord: huid voor huid! In deze overigens onbekende uitdrukking zal huid wel beteekenen de afgestroopte dierenhuid, die als ruil of betaalmiddel werd gebruikt. Huid voor huid beteekent dan: gelijk om! of: eerlijk blijven! En hij vervolgt: al wat een man heeft zal hij geven voor zijn leven. Hij bedoelt: 's menschen leven is zijn hoogste goed. Om het leven te behouden, zal hij alles opofferen. En dat leven van Job is niet aangetast, niet bedreigd zelfs. De proef om te zien of Job volmaakt en vroom zou blijven is dus, zoo wil de satan zeggen, niet zwaar genoeg geweest. Dat Jobs godsvrucht niet waarachtig was, was nog niet gebleken bij de wegneming van zijn goed, maar zou wel blijken, als hij ook in zijn leven werd aangetast. Het offer van zijn goed had Job gebracht. Maar als de HEERE met dat offer reeds tevreden was, dan liet Hij Job er te gemakkelijk afkomen. Dan ging het niet „gelijk om". De satan eischt dan ook dat Job zelf zal aangetast worden in zijn gebeente en vleesch, in zijn leven.

We merken hierbij op, dat de satan eerst nu, na zijn verliespunt, dezen eisch stelt. Aanvankelijk sprak hij zelf alleen maar van Jobs welvaart. God heeft dus niet den eisch, dien de satan stelde, wat verlicht, maar de satan verzwaart nu achteraf den eisch dien hij zelf gesteld heeft. Hij zegt wel, dat Gòd eerlijk moet blijven, maar God heeft eerlijk, nog wel door den satan zelf, laten wegnemen wat naar des satans beweren het steunsel was van Jobs godsdienst. Maar de satan is zelf niet eerlijk door achteraf de condities te wijzigen.

Voorts is wat de satan zegt: dat de mensch al wat hij heeft,

geven zal voor zijn leven, niet waar. Er zijn goederen, waar een man zijn leven voor offert. Dit geldt niet alleen van geloovigen, die goed en bloed offeren voor hun geloofsovertuiging. Ook zonder nog geloovige te zijn kan men zijn leven offeren voor ideëele goederen als vrijheid en recht voor het vaderland. De woorden van den satan zijn egoïstisch. Hij verraadt daarmede zich zelf.

Weer gaat de HEERE op den eisch van den satan in. Hij geeft Job over in des satans hand. Bij de eerste proef moest de satan Job zelf ontzien. Nu valt Job zelf, zijn gebeente en zijn vleesch, in zijn hand. Maar nu stelt God deze beperking: bewaar zijn leven. Jobs leven moest wel ten zeerste worden bedreigd. Hij moest den dood voor oogen hebben, zonder levenshoop zijn. Zoover is het ook met Job gekomen. Maar de satan moest er voor oppassen, dat Job er niet onder bezweek. Hij heeft hiertegen geen bezwaar. Als Job immers stierf tijdens de proefneming, zou deze zonder uitslag blijven! Om den satan in zijn woede te matigen, was dit woord van God echter niet overbodig.

De satan verliet de zitting. Hij sloeg Job met booze zweren over heel zijn lichaam, van zijn hoofdschedel af tot zijn voetzool toe.

De naam waarmede deze zweren in het oorspronkelijk genoemd worden, geeft aan dat ze „gloeien", d.w.z. dat ze een gloeiende pijn of koorts veroorzaken. Job zegt dat ook zelf (in hoofdst. 30 : 30).

Vrij algemeen wordt de meening voorgestaan, dat Jobs ziekte melaatschheid was, *lepra*, ook wel elephantiasis genoemd om de olifantsachtige dikke beenen, die in een stadium van deze ziekte ontstaan. Toch moet dit niet met zoo'n stelligheid worden beweerd. Allereerst al omdat het gewone Hebreeuwsche woord voor melaatschheid, dat bijv. in Lev. 13 : 8 wordt gebruikt, hier *niet* voorkomt. Voorts ook omdat op verschillende plaatsen in het Oude Testament, waar dezelfde benaming als in onze geschiedenis gebezigd wordt, de gedachte aan melaatschheid niet wordt gewekt. Zoo bijv. in Deut. 28 : 27

en 35. In dit verband behoort deze ziekte tot de rampen, waarmede de vloek des HEEREN Israël zal treffen als het afwijkt van Hem. Het is ook een *booze* kwaal (vs 35) gelijk bij Job, en in ditzelfde vers wordt ook gezegd, gelijk bij Job, dat ze het geheele lichaam aantast van den hoofdschedel af tot de voetzool toe. In beide verzen staat dat deze ziekte ongeneeslijk is. In vers 27 worden deze zweren genoemd in verband met Egypte. De zesde plaag over Egypte was immers ook: booze zweren, genoemd met denzelfden naam als in de geschiedenis van Job. Het waren zweren, uitbrekend in blaren of gezwellen (Ex. 9 : 9-11). Ook de ziekte van Hizkia wordt met denzelfden naam genoemd. Alleen in Lev. 13 : 18-20 worden deze zweren genoemd in verband met melaatschheid. Daar is sprake van een der gevallen, waarin de patient zich tot den priester begeven moet, opdat deze uitmake of er al dan niet sprake is van melaatschheid. Deze zweren zijn dus niet per se melaatschheid.
Uit bovengenoemde gegevens kunnen we afleiden dat de ziekte van Job uitbrak in blaren en ongeneeslijk was. Nu geldt dat ook van de melaatschheid. Dit is echter een ziekte, die langzaam aan komt en jaren kan duren. Maar Jobs ziekte is aanstonds zeer fel en de dood schijnt nabij.
Niemand denkt er aan de ziekte van Hizkia voor melaatschheid te houden. Bij Jobs geval behoeft het ook niet. Wel weten we van Jobs ziekte meer bijzonderheden. Ze veroorzaakte jeuk (2 : 8) ; de zweren barstten open en werden dan weer korstig (7 : 5) ; de huid werd zwart en liet los (30 : 30) ; het uiterlijk van den lijder werd onherkenbaar leelijk (2 : 12) en afzichtelijk (19 : 19) ; borende pijnen plaagden den patient (30 : 17), die sterk vermagerde (19 : 20) en gekweld werd door angstige droomen (6 : 4; 7 : 14). Bildad noemt (18 : 13) deze ziekte „de eerstgeborene van den dood" die zijn lichaam wegvreet; dus een ziekte die schier even erg is als de dood zelf, zooals een eerstgeboren zoon zijn vader evenaart.
Terwijl hij zat op den aschhoop nam Job een potscherf, om

zich te krabben vanwege den jeuk of om den etter te verwijderen.
Het zitten op den aschhoop is een rouwgebruik (vergel. Jona 3 : 6). Volgens de vertaling der zeventigen lag deze aschhoop buiten de stad. Het is dan de plaats, waar de droge mest werd verbrand en de asch zich ophoopte. Deze verhooging diende tot uitkijkplaats, het was ook de plaats, waar uitgeworpenen vertoefden en honden zochten naar voedsel. Daar de grondtekst niet spreekt van zitten in asch (Jona 3 : 6), maar van in de asch, zullen we wel aan den bij Jobs woonplaats aanwezigen aschhoop moeten denken. Als straks de vrienden komen, zien ze Job van verre. Ook dit wijst er op, dat hij buiten, goed zichtbaar, gezeten was. Uit rouw en droefheid om zijn lot had hij deze trieste plaats tot verblijf gekozen (zie hoofdst. 30 : 1 en v.).

IV.

DE VROUW VAN JOB

(hoofdst. 2 : 9-10).

Toen Job daar zoo zat, kwam zijn vrouw bij hem. Later komen zijn vrienden ook. Deze bezoeken zijn bezoekingen, ja verzoekingen voor hem!
Van Jobs vrouw hebben we nog niet eerder gehoord. Ze is echter bij Jobs rampen ten nauwste betrokken! Nu Job arm is, is ook zij arm! En Jobs kinderen waren ook haar kinderen! Persoonlijk is zij echter gespaard gebleven. Job heeft niet alles verloren. De satan liet hem, wat voor den man op aarde van de grootste beteekenis en van de grootste waarde is: zijn vrouw. Haar waardij, zegt de spreukendichter, is verre boven de robijnen. Het hart haars heeren, d.w.z. van haar man, vertrouwt op haar. Zij doet hem goed en geen kwaad, alle de dagen haars levens....

Dat is de lof van de vrouw die den HEERE vreest, van de deugdelijke huisvrouw.
Maar er zijn er ook andere!
Er ligt, door de zonde, een odium op de vrouw. Paulus maakt daar gewag van als hij zegt dat niet Adam is verleid geworden, maar dat de vrouw verleid zijnde, in overtreding is geweest (I Tim. 2 : 14) en dat de slang door haar arglistigheid Eva bedrogen heeft (II Kor. 11 : 3). En de verleide vrouw is verleidster geworden. Groot is de invloed der vrouw, zoo ten goede als ten kwade. Van beide biedt de Heilige Schrift wel voorbeelden. Men denke slechts aan een Abigaïl eenerzijds en aan een Izebel anderzijds.
Hoe is nu de vrouw van Job?
Zij is gespaard, omdat de satan haar voor zijn doel gebruiken kon! Zij treedt op als adjutrix diaboli, als helpster van den duivel, zooals Augustinus zegt. Dat blijkt uit haar woorden: Volhardt ge nu nog in uw volmaaktheid? „Zegen" God en sterf! Zij spoort haar man aan juist dàt te doen, wat de satan wenschte.
Haar woorden zijn kort maar fel.
Merkwaardig is, dat in de vertaling der zeventigen haar woorden veel breeder worden weergegeven. We lezen daar:

9 Na geruimen tijd zeide zijn vrouw tot hem:
Hoe lang zult ge het nog uithouden, zeggende:
9a Zie, ik houd het nog wel even vol in de verwachting,
dat mijn hoop op uitredding in vervulling zal gaan.
9b Zie toch, uw nagedachtenis is verdwenen van de aarde,
uw zonen en dochteren,
de arbeid en moeiten van mijn schoot,
die ik tevergeefs smartelijk heb voortgebracht.
9c Gij zelf zijt gezeten in de vuilte der maden,
overnachtend onder den blooten hemel
9d en ik zwerf rond als een werkvrouw,
dwalend van oord tot oord, van huis tot huis,
hijgend naar zonsondergang,

om rust te vinden van de ellenden en moeiten,
die mij hebben aangegrepen.

Wat de waarde van deze woorden ook zij, ze dienen in ieder geval om ons attent te maken op haar toestand onder Jobs rampen. Jobs positie was ook haar positie. Ook zij had het zwaar onder het leed dat haar man getroffen had!
En nu ziet ze haar man daar zitten, vol zweren, zich schrabbend met een potscherf. En nog houdt hij vol in zijn goede verhouding met God. Zij begrijpt het niet. Ze vraagt daarom verbaasd en geërgerd: houdt ge nog vol in uw volmaaktheid? Dit niet begrijpen toont de afstand tusschen deze vrouw en haar man. En daarom kan zij hem niet ter hulpe zijn. Als ze een godvreezende vrouw zou geweest zijn, zou ze Job begrepen hebben, misschien verwonderd zijn geweest, maar met hem ingestemd hebben. Maar haar niet-begrijpen van Job maakt haar afkeerig. Ze keurt Jobs onbegrijpelijke houding af. Zíj zou in zulke omstandigheden niet langer met God van doen willen hebben. Zegen God en sterf. Zij bedoelt: ge moet nu toch sterven. Waarom al die moeite en geestelijke inspanning om in uw smartelijk einde ook nog aan God vast te houden? Houd er mee op en sterf dan zoo!
De vrouw van Job ziet dus wel in, dat het moeite kost in beproeving aan God vast te houden. Die moeite was háár, in haar deelen in Jobs beproeving, té groot! Zij laat God los, dat is veel gemakkelijker! Ze begrijpt niet dat Job dat ook niet doet!
God los laten, dat was het, wat de satan begeerde dat Job doen zou. Daar gaat het geding tusschen God en den satan juist om. Job wist dat niet. En de gedachte God los te laten kwam allicht niet in hem op. Het paste niet in de zielsgesteldheid van dezen volmaakt vromen man. En zonde waar men niet aan denkt, zal men niet licht doen. Dat wist de satan ook wel. Maar hij had die moeilijkheid eerder overwonnen. Zelf heeft hij de zonde bedacht. De mensch in het paradijs was goed, dacht aan geen zonde. Toen heeft de satan

de menschen op die idee gebracht.
Nu zal hij Job opmerkzaam maken op die zonde, die hij graag wil, dat Job zal bedrijven. En hij gebruikt daartoe — geen vreemde, niet iemand, die met wantrouwen wordt aangehoord, maar de vrouw, de eigen vrouw, de „lust zijner oogen" (Ez. 24 : 16)!
Hierdoor wordt Jobs beproeving verzwaard. De satan probeert hier Job tot afval van God te brengen. De zonde wordt hem voor de aandacht gebracht. Er wordt hem gesuggereerd, dat het gemakkelijker is van God af te vallen, maar dwaas om in het goede te volharden.
Job heeft deze verzoeking doorstaan.
Hij antwoordt zijn vrouw: gij spreekt als een der zottinnen! Zouden wij het goede van God ontvangen en het kwade niet? Job vindt dwaas, wat zijn vrouw zegt. Ongeloofstaal is voor den geloovige als zotheid. Dat komt omdat de geloovige door de verlichting des verstands een beter inzicht heeft gekregen. De wedergeboorte zet den ganschen mensch om, ook zijn verstand (Ps. 14 : 1).
De waarheid, die Jobs vrouw niet verstond, was blijkens Jobs woorden deze: We moeten het kwade even goed uit Gods hand aanvaarden als het goede. Deze woorden van Job passen bij de vorige. Die getuigden van Gods souvereiniteit. Deze van zijn onderwerping daaraan. Dat hoort bij elkander: Na den eersten aanval van den satan zegt de auteur van Job: in dit alles zondigde Job niet en weet hij God niets verkeerds. Nu Job den tweeden aanval ook heeft doorstaan, geeft de auteur weer een getuigenis van hem: In dit alles zondigde Job met zijn lippen niet. Deze laatste woorden vallen op. Men kan aan deze woorden zulk een klemtoon geven, dat ze gaan beteekenen: Job zondigde met zijn lippen nog wel niet, maar in zijn hart eigenlijk wel. Maar deze zware nadruk moet toch niet op deze woorden gelegd worden. Dit getuigenis staat niet in tegenstelling met het eerste, maar de auteur geeft in beide getuigenissen het terrein aan, waarop Jobs zonde gelegen had kunnen zijn; in het eerste met de

woorden: hij weet God niets verkeerds; in het tweede met de woorden: met zijn lippen. Verkeerde woorden te gaan spreken, dat was de zonde, waarin Job zou kunnen vallen en volgens den satan had moéten vallen. Maar hij zondigde niet, de eerste keer niet en de tweede keer ook niet, „met geen enkel woord", zooals we den klemtoon van „met zijn lippen niet" het best kunnen weergeven.

V.

DE KOMST VAN DE VRIENDEN VAN JOB

(hoofdst. 2 : 11-13).

Toen de drie vrienden van Job al dit onheil, dat over Job gekomen was, vernamen, kwamen ze bij hem. Het waren Elifaz de Temaniet, Bildad de Sjoechiet en Sofar de Naämatiet. Ze kwamen volgens afspraak bij elkaar om gezamenlijk naar Job te gaan. Ze woonden dus niet bij elkaar en ook op een afstand van Job. Dit had echter niet belet, dat dit viertal een geregelde vriendschap onderhouden had. Hierdoor voelden de drie vrienden zich genoopt Job een bezoek te brengen om hem te gaan beklagen, te „condoleeren" en te vertroosten. Deze bedoeling der vrienden is alleszins prijzenswaardig. De wijze echter waarop ze hem „beklaagden en vertroostten" is voor Job een bittere teleurstelling geweest, zóó dat hij in moeilijken zielestrijd geraakte.
De eerstgenoemde der vrienden draagt een echt Edomietischen naam. Een zoon van Ezau heette ook Elifaz (Gen. 36 : 4). Eveneens is Teman een Edomietische naam (Gen. 36 : 11). De landstreek van dien naam lag in het Noorden van Edom (Ez. 25 : 13). Elifaz behoorde tot een stam, welks wijsheid spreekwoordelijk was (Jer. 49 : 7). De naam van den tweeden vriend, Bildad, komt hier alleen voor. We kunnen Bildad houden voor een nakomeling van Sjoeach (of Suah), den zoon van Abraham en Ketura. Ook den naam Sofar komen we

nergens elders tegen, terwijl ook de stamaanduiding Naämatiet geen licht verspreidt over zijn afkomst. Wel verplaatsen deze namen en stamaanduidingen ons in zeer ouden tijd. We moeten ons deze vrienden voorstellen als mannen van gelijken levensstand als Job. De septuagint, die Job een koning noemt, noemt de vrienden ook koningen (of „tyran" n.l. Bildad). Toen de vrienden er aan kwamen en van verre Job op den puinhoop zagen zitten, herkenden ze hem niet, d.w.z. ze vonden hem onherkenbaar veranderd. Daarom werden ze zeer ontsteld en bedroefd. Ze begonnen luide te weenen, scheurden hun gewaad en wierpen stof boven hun hoofden omhoog, altemaal uitingen van rouw. Daarna gingen ze bij Job zitten, op den grond. Van verslagenheid en uit onmacht om te troosten zeiden ze niets. Hun voornemen Job te beklagen en te vertroosten konden ze niet ten uitvoer leggen, want ze zagen dat de smart zeer groot was. Ze hadden geen woorden die hier pasten. Door een gepast troostwoord zouden ze misschien Jobs uitbarsting, die straks volgt, kunnen hebben voorkomen. Hun zwijgen, waar ze spreken moesten, is het eerste bewijs van hun onvermogen. En zoo, na zeven dagen, nopen ze Job het pijnlijke zwijgen te verbreken.

VI.

DE GESPREKKEN TUSSCHEN JOB EN ZIJN VRIENDEN

(hoofdst. 3—31).

In hoofdstuk drie van het boek Job begint Job tegen zijn vrienden te spreken. Hiermede wordt de litteraire vorm van dit bijbelboek een gansch andere, want de woorden van Job zijn *poëzie*. Tot nog toe was het boek Job in proza. Maar ook het antwoord der vrienden op hetgeen Job zeide en Jobs wederantwoord, vervolgens hetgeen Elihu zegt en ten slotte wat de HEERE spreekt, het is alles in gebonden stijl en zeer

verheven. Door de urgentie van het probleem waarom het gaat, is het boek Job zeer bewogen. Dat komt ook uit in den vorm. We merkten reeds op, dat deze vorm het werk is van den auteur. En dan moet deze auteur een man zijn geweest van groote litteraire begaafdheid! Een dichter, wien een plaats toekomt onder de grooten der dichters van alle tijden en van alle volken. Hij behandelt een moeilijk probleem, maar heeft het doorgedacht. Hij benadert het in rijke variatie, die getuigt van zijn genialiteit. Zijn beelden zijn schoon om hun eenvoud en grootschheid. De taal, die hem ter beschikking stond, heeft hij beheerscht, gevormd voor zijn doel. Wanneer de gesprekken beëindigd zijn, volgt het slotstuk weer in proza. Het groote middenstuk bestaat uit dialogen in dichtvorm. Het geheel behoort tot de meesterwerken der wereldlitteratuur. De Heilige Geest heeft voor de teboekstelling van dit gedeelte van het Woord Gods een man verwekt en gebruikt, die ook geheel voor deze taak berekend was. Zoo ontvangt de bijbel, naar zijn inhoud iets anders dan alle boeken der wereld, een vorm, waardoor hij behoort tot het beste, wat op aarde ter lezing wordt geboden.

VII.

JOB VERVLOEKT ZIJN DAG

(hoofdst. 3).

Als Job begint te spreken, blijkt dat er sinds hij zijn vrouw antwoordde, een groote verandering in zijn zieleleven heeft plaats gegrepen. Hij is niet meer de man, die den souvereinen God looft en prijst en in Diens vrijmachtig doen berust. Hij barst uit in bittere klacht. Is dat de vrucht van de aanwezigheid der vrienden? Zal de satan het nu toch nog winnen? Zullen de vrienden hem krijgen, daar waar zijn vrouw hem nog niet kon krijgen? De satan gaat door aan hem te schudden. Niet alleen met de ziekte als zoodanig wordt hij be-

proefd, maar ook met de overleggingen des harten over zijn inderdaad ellendig lot. En in die overleggingen zullen zijn vrienden straks als ze gaan spreken het hem nog moeilijker maken. Als er zoo aan Job wordt geschud, wankelt hij. Zal hij ook vallen?! Zal hij God „zegenen", zóó als de satan het begeerde: God vloeken?
Neen! We zullen juist in Jobs woorden opmerken een zoeken naar God. Maar wel is hij neergestort van de hoogte, waarop hij Gods souverein handelen prees en daarin berustte. Het lot dat nu over hem gekomen is, wil hij niet langer dragen! Hij wenschte, dat hij maar dood ware. En hij spreekt dat uit in dezen fellen vorm, dat hij zijn dag vervloekt:

De dag verga, waarop ik ben geboren....

Dat is de dag, waarop zijn leven begon, de dag van zijn intrede in de ellende. Alsof die dag het helpen kon — en door deze voorstelling ontkomt Job aan de consequentie van zijn klacht: God te beschuldigen, wat hem nog tegen de borst stuitte — alsof die dag het helpen kon, dat hij in het leven was ingekomen, moet die dag voortaan een ongeluksdag zijn. Hij vestigt de aandacht der dagvervloekers op dien dag, laten zij dien dag maar nemen als object voor hun magisch bedrijf. Wanneer men in het Oosten iemand of iets vervloeken wilde, kon men dat „vakkundig" laten doen door beroepsmenschen, door beoefenaren der *magie* of tooverij, die het ritueel voor zoo'n vervloeking kenden. In de statenvertaling worden deze priesters, tot wier „ambt" de magie behoorde, aangeduid als „die bereid zijn hun rouw op te wekken". Deze onjuiste vertaling moet vervangen worden door de betere: die de kunst verstaan den Leviathan op te hitsen. De voorstelling van den Leviathan behoort tot het oude Kanaänietische volksgeloof. Van God wordt gezegd, dat Hij den Leviathan kon verslaan (Ps. 74 : 14; Jes. 27 : 1). Zoo wordt Gods macht, met termen aan dit volksgeloof ontleend, beschreven. Deze toovenaren wisten hem echter juist op te hitsen, zoodat hij rampen over de menschen uitstortte.

Deze klacht baat echter weinig: Job *is* geboren. Een andere uitkomst, dat hij namelijk bij de geboorte terstond gestorven ware of als een misdracht ware weggedaan, is, zoo klaagt hij dan verder, hem ook niet beschoren geweest. Was dat maar het geval geweest, dan zou hij nu niet in dit aardsche lijden, maar in het doodenrijk zijn geweest. En dat ware beter geweest! Immers daar bij de dooden

daar staken boosdoeners hun stout gedoe,
daar rusten zij, wier kracht is uitgeput;
gevangenen vertoeven daar tezamen, effen van gemoed,
want dwangarbeid houdt op.
Ze hooren daar niet meer
het dreigend schreeuwen van den drijver.
De slaaf is daar vrij van zijn heer
en klein en groot zijn daar gelijk.

Eenmaal zoo bitter aan het klagen, gaat Job ook verwijten. De overgang van klacht tot verwijt is niet groot. En als Job gaat verwijten, dan zijn z'n verwijten gericht tegen God. Hij verwijt God eerst in het algemeen, dat Hij het leven geeft aan menschen, die toch niets dan ellende beleven,

aan hen, die uitzien naar den dood,
maar zonder hem te vinden.
Die naar den dood meer zoeken dan naar schatten,
die jubelen, een kreet van vreugde slaken zouden,
bij 't vinden van hun graf.

Zoo doet God ook met hem, klaagt Job. Maar God moest hem toch het leven niet schenken om hem er mede te kwellen? Job eindigt zijn woorden met de diep-smartelijke klacht:

Mijn brood kan ik niet eten,
zoo vol ben ik van zuchten.
En schreeuwend van ellende
stort ik mijn tranen uit als water.
Al wat te vreezen viel, trof mij.

Wat ik maar duchten kon, kwam ook.
'k Vind rust noch duur,
'k vind heil noch heul.
Van nieuwe onrust schrik ik telkens weer.

VIII.

ELIFAZ ANTWOORDT JOB

(hoofdst. 4, 5).

Nu kunnen de vrienden toch niet langer zwijgen. Elifaz, hij zal wel de oudste zijn, neemt het eerst het woord. Hij weet, dat wat hij zeggen wil, niet aangenaam voor Job kan zijn. Maar hij moet het zeggen: Job valt hem tegen! Vroeger heeft Job vaak moedelooze menschen vermaand en bemoedigd. Maar nu de tegenspoed hemzelf treft, nu is hij moedeloos. Maar Job behoefde niet moedeloos te wezen. Hij is toch een godvreezend man? Om die reden verbaast Elifaz zich over Jobs klachten. Hij zegt:

Is dan uw godsvrucht u geen bron van hoop meer?
Uw zuiv're levenswandel u geen reden meer
goede verwachtingen te blijven koesteren?

Er schuilt in deze woorden een venijnig addertje onder het gras. Elifaz vraagt, beweert niet. Maar dat is slechts taktiek van hem. Achter zijn vragen ligt de bewering: er mankeert iets aan uw vroomheid, daarom wordt ge door leed getroffen en daarom ontbreekt u de moed. Als Elifaz waarlijk meende dat Job geen kwaad gedaan had, waarom zou hij dan zeggen:

Naar mijn bevinding zijn het zij, die moeit' en overlast
in hun omgeving zaaiden, die zulks ook weer oogstten.
Zie daarin Gods gerechtigheid!

En waarom zou hij dan laten volgen dat gewelddadig optreden toch niet tot zege brengt? Dit wil niet zeggen, dat Elifaz

kennis draagt van eenige misdaad van Job. Maar hij concludeert, dat er toch zulk een misdaad moet zijn begaan. Hij concludeert vanuit een stelling, die voor hem grondstelling is van heel zijn levensbeschouwing. En die stelling is deze, dat er een oorzakelijk verband bestaat tusschen 's menschen gedrag en zijn levensomstandigheden: het zondige wordt gestraft met tegenspoed; en uit tegenspoed blijkt, dat zonde is gepleegd. Natuurlijk heeft Elifaz die stelling niet zelf bedacht. De ervaring heeft het hem zoo geleerd. Hij ziet het rondom zich. Ook de andere vrienden gaan van deze stelling uit. En Job zelf, zou hij vroeger anders gedacht hebben? Wat Elifaz zegt is *traditioneele* wijsheid.
Inderdaad geschiedt er veel, dat deze stelling bevestigt. Er is inderdaad vergelding, door God in Zijn leiding met de menschen tot richtsnoer genomen. Hij straft de goddeloozen en zegent degenen, die Hem vreezen. Men kan niet zeggen, dat de stelling van Elifaz *heelemaal* niet deugt. Er schuilt veel waars in. Maar gaat ze ten volle op, zoo strak als ze door Elifaz geponeerd wordt? De stelling wordt op feiten gegrond. Maar zijn *alle* feiten in aanmerking genomen? Dat is noodig, zal de stelling juist zijn. Maar menschen zijn spoedig geneigd een oogenschijnlijk aannemelijke stelling te aanvaarden op grond van die feiten, die er mee in overeenstemming zijn en ze veronachtzamen feiten, die er niet mede strooken. Wanneer ze dan met deze aldus gefabriceerde theorieën het leven gaan beoordeelen, komen ze tot uitspraken, die het leven verwringen. Zoo wordt hier Jobs leven gekneld in Elifaz' traditioneel systeem. Maar dan wordt aan Job geen recht gedaan. De lezer van het boek Job doorziet dat terstond, want hij weet, dat Job niet lijdt om zonde, maar ten gevolge van het geding om Job tusschen God en den satan. Elifaz heeft niet alle feitenmateriaal verwerkt om tot zijn stelling te komen. Hij kan dat niet doen, omdat hij alle feitenmateriaal niet kende. En daarom gaat zijn stelling niet op. Wij, lezers, bemerken dit, omdat wij achter de schermen gekeken hebben. Job heeft de onvolkomenheid van deze traditioneele wijsheid

al ondervonden. Hij weet, dat hij niet gezondigd heeft en toch lijdt hij vreeselijk. Omdat hij niet gezondigd heeft, doet hij geen schuldbelijdenis in zijn leed. Maar hij wist ook niet meer dan de heerschende opvatting en daarom is hij in zoo groote verlegenheid in zijn lijden. Vandaar zijn bittere klacht. Maar Elifaz gaat ijskoud van zijn stelling uit. Hij had schuldbelijdenis bij Job verwacht. Want Job *moet* gezondigd hebben. En hij zoekt die zonden op sociaal terrein. Dat blijkt uit zijn opmerking, dat gewelddadig optreden niet tot zege brengt.

Jobs vrienden zijn in hun welvaart niet getroffen. Steunend op hun theorie komen ze nu al te gemakkelijk tot de conclusie dat zij zelf niet gezondigd hebben. Ze maken zich ook in dit opzicht schuldig aan de fout, dat ze niet alle materiaal voor hun stelling verwerkt hebben. Als ze eigen zonden ingezien hadden, zouden ze zich over hun welvaart verbaasd hebben en ingezien hebben, dat hun theorie niet klopte. Maar met hun traditioneele opvattingen gaat gepaard *eigengerechtigheid.*

Het meest heeft het dezen eigengerechtigen Elifaz blijkbaar gehinderd, dat Job geen schuldbelijdenis deed hooren, maar bittere klacht. Daarom zal hij trachten Job daartoe te brengen. Hij doet dat op zachte wijze, namelijk door de zaak algemeen te stellen: niemand is rechtvaardig voor God. Iedereen moet schuldig en ootmoedig tot God naderen. Het is dus heelemaal niet erg dat Job dat ook doet. Maar Job was in zijn klachten toch maar vrij wat hooghartig en zelfgevoelend, meent Elifaz. Deze meening van Elifaz komt hieruit voort, dat hij Jobs moeilijkheid en smart niet begrijpt. Jobs probleem is: rechtvaardig en toch lijden! Elifaz heeft geen probleem! Zoo gaat het met menschen, die zweren bij traditioneele wijsheid: ze hèbben geen problemen. En dat is in hun geval gevolg van kortzichtigheid.

IX.

DE „OPENBARING" VAN ELIFAZ

(hoofdst. 4 : 12-17).

De bewering, dat niemand voor God rechtvaardig is, giet Elifaz in dezen vorm, dat hij zegt een openbaring te hebben ontvangen en dat die openbaring aldus luidde:

> Zal ooit een mensch, van God bezien, rechtvaardig zijn?
> Zal ooit een man rein zijn in d' oogen van zijn Maker?

De openbaring dezer woorden geschiedde op huiveringwekkende wijze. Elifaz geeft er een omstandige beschrijving van, opdat ook Job onder den indruk van die openbaring zou komen. Het was in den nacht, zegt hij,

> een woord drong heim'lijk tot mij door,
> mijn oor ving het gefluister daarvan op,
> in de gedachtenbeelden van een nachtgezicht,
> gelijk geschiedt als diepe slaap den mensch bevangt.
> Ontzetting greep mij aan, ik sidderde van angst,
> heel mijn gebeente beefde.
> Een zachte windzucht streek langs mijn gelaat,
> mijn haar rees mij ten berge.
> Er stond iets voor mij,
> maar geen gestalte kon ik onderscheiden.
> 't Was als een schim....
> Ik hoord' een lispelende stem....

Heeft Elifaz hier werkelijk een goddelijke openbaring ontvangen? Of behoort deze nachtelijke ervaring van hem tot de menschelijke verbeeldingskracht, waardoor eigen gedachten zich voor den geest op zulk een mystieke wijze manifesteeren? Zulke verschijnselen zijn vooral den oosterling niet vreemd. Wanneer Micha het oordeel over de valsche profeten aankondigt (hoofdst. 3 : 6 en 7), zegt hij, dat het over hen

nacht zal worden zonder gezicht en duisternis, zonder waarzegging. Daaruit blijkt dat hun voor geld gegeven valsche profetieën, hoewel ze niet van God kwamen, toch ook geen pure verzinsels waren. Ze hadden een oorzaak, een bron, bijv. helderziendheid of opwinding des gemoeds, extase, of (verkeerd bestede) verlichting des verstands. Ze zullen verslagen staan, omdat er geen antwoord Gods komt: die verschijnselen, die ze voor antwoord Gods hielden en als zoodanig doorgaven, zullen ook ophouden. We bedoelen met dit voorbeeld niet Elifaz te bestempelen als een valschen profeet, maar wel te wijzen op psychische verschijnselen, waarvan we ons kunnen voorstellen, dat ze zich ook in Elifaz' geest hebben voorgedaan. En hij heeft ze te goeder trouw aanvaard en in zijn gesprek met Job benut.

Achter de vraag of Elifaz inderdaad een *goddelijke* openbaring ontvangen heeft, ligt een andere: of wat hij zegt (4 : 17) *waar* is. Is het een goddelijke openbaring, dan is het waar. Maar weten we niet of we wel met een goddelijke openbaring te doen hebben, dan moeten we de vraag stellen: is wat hij zegt waar. Zoo niet, dan kan het geen goddelijke openbaring zijn; zoo ja, dan kan het dat wel zijn, maar behoeft het dat nog niet te zijn. Ook dan is het mogelijk, dat Elifaz de oorsprong van wat hij op andere wijze zich als waarheid Gods eigen had gemaakt, toeschreef aan een nachtgezicht.

De vraag of wat Elifaz zegt waar is, is daarom niet eenvoudig, omdat in het eind van het boek God zegt dat de vrienden niet juist gesproken hebben. Wel staat er uitdrukkelijk, dat ze niet juist van Gòd gesproken hebben. Maar er volgt toch uit, dat de vraag of alles wat de vrienden gezegd hebben door ons aanvaard moet worden als regel voor ons geloof en leven, ontkennend moet worden beantwoord. En al gaat de uitspraak van Elifaz, die we thans bespreken, wel niet rechtstreeks over God, maar over den mensch, God is er toch bij betrokken. Het gaat trouwens toch niet aan te zeggen: wat de vrienden over God zeggen is onjuist, wat ze over den mensch zeggen is juist. Er is één uitspraak van Elifaz in het

Nieuwe Testament geciteerd (I Kor. 3 : 19 citeert Job 5 : 13) en daardoor met goddelijk gezag bekleed. En die uitspraak is een uitspraak over God! Elifaz zegt daar immers, dat God de wijzen vangt in hun sluwheid. Met die woorden sprak Elifaz dus wèl juist over God. We leiden hieruit af, dat de vrienden vele goede en ware dingen zeggen, maar dat hun totaalbeschouwing onjuist is en in het eind afgekeurd wordt. Welke afzonderlijke uitspraken dan wel of niet juist zijn, moet uitgemaakt worden door elke uitspraak te vergelijken met den overigen Schriftinhoud.

We komen dus nu toe aan de vraag of deze uitspraak van Elifaz in 4 : 17 strookt met hetgeen de Heilige Schrift ons elders leert. Hoewel dit bij oppervlakkige beschouwing wel zoo schijnt te zijn, meenen we toch dat daar wel iets op af te dingen valt. Vooreerst al omdat Elifaz hier Jobs geval verkeerd aanpakt. Job behoeft deze „waarheid van Elifaz" althans voor zijn persoonlijk geval niet toe te stemmen. Job heeft geen zonden beleden en behoeft dat ook niet te doen. Met schuldbelijdenis wordt Jobs moeilijkheid niet opgelost. En als Elifaz hem toch tot schuldbelijdenis wil brengen, dan dringt hij hem een scheeve oplossing op.

Vervolgens hebben we echter ook dit bezwaar tegen Elifaz' stelling, dat hij in de beschouwing die hij er zelf in vs 18 en v. over houdt, ze grondt niet op de zonde, maar op de menschelijke zwakheid en nietigheid. En dan, redeneerend van het meerdere tot het mindere, zegt hij: als zelfs de engelen niet feilloos zijn, hoe zouden dan menschen rechtvaardig zijn?

Maar deze beschouwing over de engelen komt niet overeen met de teekening, die Psalm 103 van hen geeft: krachtige helden, die Zijn woord doen, gehoorzamende de stem Zijns monds, dienaars, die Zijn welbehagen doen. De menschelijke zwakheid wordt voorts door hem geteekend in de woorden: dat ze als motten worden doodgedrukt, en hun nietigheid met de woorden: dat ze niet behoeven te roepen tot hoogere sfeeren, want niemand hoort hen. En daarom moet de mensch — en dus ook gij, Job, bedoelt hij natuurlijk — maar liever

heel deemoedig doen en niet zoo op zijn stuk staan. De mensch als zondaar kan niet rein zijn tegenover God. Maar in Elifaz' stelling wordt geen tegenstelling gemaakt tusschen den mensch als zondaar en den Heiligen God, maar tusschen den mensch als schepsel en zijn Maker. En deze verhouding is niet *per se* zóó, dat de mensch niet rechtvaardig kan zijn, noch heilig. Toen God den mensch geschapen had, was alles zeer goed, ook de mensch. Hij was rechtvaardig en heilig. En door de verlossing van Christus is in beginsel althans de geloovige, *in Christus,* dat wéér. Job zelf is daarvan het oudtestamentisch voorbeeld bij uitnemendheid. Elifaz wist dat wel niet, maar daarom was het toch zoo!
Wanneer we zoo Elifaz' rede op de keper beschouwen, kan het ons niet verwonderen, dat Job er totaal geen troost in vindt. Wat Elifaz zegt, gaat langs Job heen, raakt zijn probleem niet. Wel zegt Elifaz, vooral in het laatste deel van zijn rede, zeer behartenswaardige dingen. Job 5 : 8-26 is een vertroostend Schriftgedeelte, dat, op zich zelf gelezen, van groote waarde is voor bedrukte christenen van alle tijden. Maar zooals Elifaz het bedoelt, is het voor Job niet doeltreffend. En als dan in het slot Elifaz tot den van kinderen beroofden Job spreekt van talrijk kroost en van nakomelingschap, bloeiend als het kruid des velds; tot den beklagenswaardigen lijder aan booze zweren van een begrafenis, die zal zijn

alsof een schoof werd op haar tijd geborgen
in de schuur —

dan steekt hetzelfde addertje uit het begin van zijn rede den kop weer op. Want waarom zijn Jobs kinderen er niet? En waarom zal Jobs einde straks op den mesthoop zoo gansch anders zijn dan een eervol binnenhalen van het rijpe graan? Toch zeker vanwege zijn *zonde.* Maar de sleutel tot Jobs probleem is niet de zonde. Dat weten wij uit het voorafgaande. En dat weet Job, omdat hij „volhardt in zijn volkomenheid".

X.

JOBS ANTWOORD AAN ELIFAZ

(hoofdst. 6, 7).

In zijn antwoord aan Elifaz verwijt Job zijn vriend dan ook, dat deze hem niet begrijpt:

> Och, dat mijn wrevel recht gewogen werd....
> Dat men al mijn ellend' tezamen
> eens in de weegschaal legde....
> Het is nu zwaarder dan het zand der zee!

„Mijn wrevel", zegt Job. Daarin ligt de erkenning, dat zijn woorden niet onberispelijk waren. Het waren spijtige woorden, bitter. En daarom klonken ze Elifaz niet goed toe. Maar Elifaz had het leed dat er achter school, niet recht gepeild. Niet aangevoeld hoe zwaar het was. Maar juist uit de onstuimigheid van Jobs klachten had Elifaz moeten afleiden, dat er heel wat in Jobs ziel omging. Wie klaagt er als het hem goed gaat? Balkt de ezel bij het groene gras of loeit het rund bij zijn voeder? Maar wat krijgt Job op zijn levensdisch opgediend? Walgelijke spijze: de pijlen van den Almachtige steken in hem, het gif ervan drinkt zijn ziel in. Dat leed was niet langer uit te houden.

> Mijn kracht is niet als steen!
> Mijn lichaam is geen ijzer!

Daarom herhaalt hij zijn woord van doodsverlangen:

> Dat God mijn hope op den dood vervulde!

Is dat niet roekeloos gezegd? Neen, zegt Job. Ik durf het aan dat te zeggen,

> want 'k heb de woorden van den Heil'ge niet verzaakt!

Uit deze belangrijke woorden van Job blijkt, dat er toch nog meer in zijn ziel omgaat dan het bittere doodsverlangen,

waarvan hij spreekt in zijn eerste rede. Het is een betuiging van onschuld. Hiermede stelt hij zich duidelijk te weer tegen de insinuatie van Elifaz, dat hij wel zal gezondigd hebben. Voorts blijkt uit deze woorden, dat Job zich op de een of andere wijze voorstelt, dat er na den dood rekening mede gehouden wordt of men tijdens zijn aardsche leven de woorden van den Heilige heeft verzaakt of bewaard. Tot zijn voorstelling van het hiernamaals behoort dus meer dan alleen gedachten, als bijv. dat de slaaf daar vrij is van zijn heer (zie 3 : 17-19).

* * *

Dat Elifaz zijn smart niet doorvoeld heeft, is voor Job een groote teleurstelling. Daaraan geeft hij uiting door hem en zijn vrienden te vergelijken bij woestijnbeken, die in den regentijd vol water zijn, maar in den zomer droog, en dus de reizigers teleurstellen. Te grooter is die teleurstelling, omdat Job niet vroeg om redding uit onderdrukking — dat zou moed van de vrienden hebben gevraagd. Ook niet om losgekocht te worden uit de handen van geweldenaars — dat zou den vrienden geld gekost hebben. Hij vroeg alleen om begrepen te worden. Dat kostte den vrienden toewijding. Maar ze hebben hem niet begrepen, integendeel, op bedekte wijze hem beschuldigd. Daar komt Job nogmaals tegen op: laat mij weten, waarin ik gedwaald heb! Is er onrecht op mijn tong? Als, naar Elifaz' meening, de oplossing van Jobs probleem gelegen is in Jobs zonde, dan moeten ze ook concreet zeggen, waarin zijn zonde bestaat!

* * *

Nu vervalt Job weer tot klacht (7 : 1-6). Hij richt zich niet meer tot zijn vrienden, maar spreekt hardop van zich zelven: zijn leven is als dat van den daglooner, die snakt naar het einde van den dag; en de nacht brengt hem niet eens verkwikking:

als ik ga liggen, zeg ik:
wanneer kan ik weer opstaan?
en sta ik op, dan toeft de avond lang.
Ik ben met onrust overladen
tot weer de koelte komt.
Mijn lichaam is met wormen overdekt.
En in de zweren wordt het stof tot korsten.
Mijn huid zet nu eens op en slinkt dan weer.
Gelijk de spoel van 't weefgetouw,
die ramm'lend op en neder gaat,
zoo gaan mijn dagen ijdel voort.
Straks zijn ze zonder hoop voorbij.

In deze alleenspraak gaan Jobs gedachten uit tot God! Wat hij zegt tot God klinkt wrang. Toch is het een zoeken naar God. In zijn leed heeft hij zijn God verloren. Maar is het geen heimwee, bitter geuit, als hij zegt:

't Zal schielijk zoover zijn,
dat 't oog van Hem, Die steeds mij zag,
mij niet meer ziet.

Ja, hij heeft zelfs de gedachte, dat God nog weer naar hem zal omzien, maar dan is het te laat:

Uw oogen richten zich op mij —
maar ik, ik zal er niet meer zijn!

Zoo is dan Job intusschen begonnen zich tot God te wenden, maar niet in ootmoed, zooals Elifaz hem aangeraden had (5 : 8 en v.), doch met verwijten. Hij zal spoedig dood zijn. Dat beteekent, dat hij voor goed van de aarde verdwenen zal zijn. Maar daarom zal hij nu niet zwijgen! Hij is in groote zielsbenauwdheid vanwege de onverwachte en vreeselijke verandering van zijn levenslot. En hij vraagt God, waarom Hij dat doet! Hij vraagt of hij, Job, misschien een gevaarlijk monster is, dat door zulke kwellingen als hij nu ondervindt,

in bedwang moet worden gehouden. Maar dat, zoo zegt hij, is toch waarlijk niet noodig. Hij is maar een klein mensch, spoedig dood. God kan hem gerust met rust laten. Als Job de gedachte oppert, dat hij gevaarlijk is voor God en dat God hem daarom met rampen klein wil houden, noemt hij tot voorbeeld van zulk een gevaarlijk monster de *zee*, en vervolgens spreekt hij van een zeemonster.

> Houdt Gij mij, arme, voor een monster als de zee is?
> Of voor gevaarlijk als een draak?

We ontmoeten hier de gewone voorstelling van de zee als een monster: ze dreigt met haar machtige golven steeds het land te verzwelgen, maar God heeft daar paal en perk aan gesteld. Daarin blijkt zijn macht (Jer. 5 : 22). In ditzelfde verband spreekt Psalm 74 ook van de koppen der draken in de wateren, die God verbroken heeft en van de koppen des Leviathans, die God verpletterd heeft (vs 13 en 14).
Gij, God, hebt toch, zoo bedoelt Job, van mij niets te vreezen? Waarom kwelt Gij mij dan? Zelfs al zou ik gezondigd hebben, zoo zegt hij, wat doe ik U daarmede aan, wat let dat U dan nog, Bewaker der menschen, Die Gij zijt?
Met deze laatste woorden geeft Job aan God een hatelijken titel: Hij is een „Menschenoppasser”. Zoo lucht Job de bitterheid van zijn gemoed. Toch is wat hij zegt geheel iets anders dan wat de satan beweerd had, dat Job zou doen. Want Job vloekt God niet, breekt niet met God, maar zoekt met God klaar te komen. Hij houdt echter de hand niet op den mond! Dat moet hij nog leeren!
Opmerkelijk is het dat Job hier denkt aan de mogelijkheid, dat hij zou gezondigd hebben. Straks spreekt hij zelfs van de werkelijkheid, dat hij gezondigd heeft: waarom vergeeft Gij mij mijn overtreding niet en doet Gij mijn ongerechtigheid niet weg? Dat heeft hij nog niet eerder gedaan. Ongetwijfeld heeft hij toch den invloed van Elifaz' woorden ondergaan! Zijn geslingerd gemoed heeft te weinig weerstandskracht.

Toch spreekt hij niet van schuldgevoel, maar blijft hij in dezen gedachtengang, dat God zich van zulke geringheden als zijn zonde niet zooveel behoefde aan te trekken en hem daar niet zoo vreeselijk om behoefde te kwellen. God moest daar spoedig mee ophouden, straks is het te laat!

'k Lig spoedig in het stof.
Wanneer Gij mij dan zoekt, ben ik niet meer.

Zoo is de ondertoon van Jobs klachten over zijn onschuldig lijden heimwee naar God.

XI.

BILDAD SPREEKT
(hoofdst. 8).

Nu neemt Bildad het woord.
Aan Jobs verzoek toch beter in zijn lijden in te komen, voldoet hij niet. Integendeel, hij begint met Jobs woorden scherp af te keuren. Hij vergelijkt ze bij een windvlaag, zoo onbesuisd vindt hij ze. Vergeleken bij de afgemeten theorie der vrienden, is dat ook niet geheel onwaar. Maar het stormt ook in Jobs ziel! Dat begrijpt ook Bildad niet. Hij ploft een geweldige onomstootelijke waarheid voor Job neer:

Zou God het recht verdraaien?
d' Almacht'ge de gerechtigheid verkrachten?

Deze vraag moet met *neen* beantwoord worden! Daar heeft Bildad volkomen gelijk aan. In zijn verwijten aan den „Menschenoppasser" heeft Job wel God van onrecht beticht. Daar komt Bildad terecht tegen op. Maar nu past hij deze waarheid toe in dezen zin, dat daar, waar rampen zijn, ook zonde is. En hij doet dat op een voor Job zeer pijnlijke wijze, door te wijzen op Jobs kinderen:

wanneer uw kind'ren tegen Hem gezondigd hebben,
dan gaf Hij hen aan de gevolgen van hun zonde over!

En dat zou dan de reden zijn, waarom God niet onrechtvaardig is en het recht niet buigt. Job zelf heeft op geheel anderen grond Gods recht erkend: n.l. op grond van Gods souvereiniteit! Job staat nu niet meer op dat hoogtepunt. Maar Bildad brengt hem daar niet naar terug. Bildad wil hem met een geheel andere opvatting in het rechte spoor brengen: met de gedachte van het vergeldingsrecht, alsof Gods doen daarin opging! En al straft God dan zonde met rampen, daarom is het omgekeerde van deze stelling nog niet waar, dat waar rampen zijn, ook zonde was. De rampen kunnen een andere oorzaak hebben. Wat dan? Dat is juist Jobs probleem. Maar Bildad doet precies als Elifaz: hij redeneert terug van de ellende tot de zonde. Niet ronduit, maar in voorwaardelijke zinnen wordt deze regel ook op Job zelf toegepast: indien gij rein en oprecht zijt, dan zal Hij gewis over u opwaken en uw rechtmatige woning herstellen. Dan zal Jobs herstelde positie zijn vorige verre overtreffen zelfs. Zoo krijgt Job hier van Bildad dezelfde steek onder water als van Elifaz: hij heeft gezondigd en daar komt al zijn ellende uit voort. Bildad beroept zich vooral op de ervaring der voorgeslachten. Wij zijn van gisteren, zegt hij en weten niet. Wij hebben maar „eendaagsche" ervaring, want onze dagen gaan als een schaduw voorbij, te vlug dan dat wij tot een bezonken oordeel zouden kunnen komen. Maar let op de ervaring van de reeksen der voorgeslachten. En hun les is dan deze, dat het den goddelooze soms wel even schijnt goed te gaan; maar gelijk gras spoedig verdorren kan, zoo gaat het hem ook:

Zóó gaat het hun, die God vergeten.
Het schijnt hun soms wel goed te gaan.
Maar plots'ling komt de val.
Vervlogen is de toekomst van den goddelooze.
Dat, waar hij op vertrouwd' is rag.

Hij klemt er zich aan vast,
maar 't houdt geen stand.
Dan blijkt hoe voos zijn welvaart was.
Hij schoot wel op gelijk een plant
die in den vollen zonneschijn in vocht'gen bodem groeit;
zijn uitbotsel verspreidt zich over heel den hof,
zijn wortels strengelen zich door een steenhoop
en hechten zich daar vast.
Maar rukt ge hem uit — hij wordt niet eens gemist.
De plaats, waar hij gestaan heeft, wil niet van hem weten
en zegt: ik heb u niet gezien!

De goddelooze vergaat, dat is de strekking van Bildads rede. Maar God verwerpt den oprechte niet! Dat is de keerzijde. Die vermeldt Bildad er uitdrukkelijk bij. Maar dat kan Job niet bemoedigen. Dat is nu hem juist het probleem!

XII.

JOBS ANTWOORD AAN BILDAD

(hoofdst. 9, 10).

Nadat Bildad gesproken heeft, neemt Job weer het woord. Hij richt zich tegelijk tot Elifaz. Want op den inhoud van diens woorden is Job in zijn vorige rede nog maar weinig ingegaan. Hij heeft de houding der vrienden, die hem zoo teleurstelde, gelaakt, is vervallen tot bittere klacht, waarbij hij er wel op aandrong, dat zijn zonde hem dan duidelijk gemaakt werd, maar verder heeft hij Elifaz niet geantwoord. Nu Bildad feitelijk herhaalt, wat Elifaz gezegd heeft, gaat hij op hun woorden in. Elifaz' thema was zijn openbaring:

Zal ooit een mensch, van God bezien, rechtvaardig zijn?
Zal ooit een man rein zijn in d' oogen van zijn Maker?

En dat heeft Bildad herhaald:

Zou God het recht verdraaien?
d' Almacht'ge de gerechtigheid verkrachten?

Bij dit centrale punt begint Job nu en zegt: ik weet wel dat dat zoo is! Hij spreekt het niet tegen. Maar hoe komt dat? Dat komt omdat God zoo sterk is. Schamper klinkt Jobs antwoord: hoe zou een mensch gelijk hebben tegenover God?! God heeft altijd gelijk! Wie zou, hoe wijs van hart en sterk van kracht hij ook moge zijn, zich tegen Hem kunnen verzetten en ongedeerd blijven!
Deze sarcastische toestemming door Job van Bildads stelling vloeit voort uit Jobs innerlijke bewogenheid. Hij begrijpt Gods handelwijze jegens hem niet. En in Zijn grootheid geeft God geen verklaring aan Job van Zijn doen. Dat geeft Job een gevoel van machteloosheid, dat hem prikkelt tot verzet. Er is in God iets waar een mensch niet tegen op kan.
Ten bewijze van Gods groote macht noemt Job verschijnselen als bergstortingen, aardbevingen en zonsverduisteringen. Hij bezingt die daden Gods in een lofzang, waarin hij Gods grootheid erkent. Dat behoort bij Job: Gods grootheid erkennen. Toch doet hij het nu in bittere stemming, zonder het schoone van Gods grootheid te zien:

bergen verzet Hij met zoo overweldigende macht
dat ze 't niet eens vernemen
of 't is alreeds geschied.
Hij keert z' in heft'ge woede om.
Hij doet de aarde beven,
ze schokt in haren stand.
De zuilen die haar dragen, schudden.
Hij heeft het maar te zeggen en de zon verrijst niet aan de kim.
De sterren blijven weg, alsof Hij ze verzegeld had.
Hij is het, Die, alleen, de heem'len spande.
Hij kiest Zijn pad over de hoogten van de bulderende zee.

Hij is de Schepper van de sterren,
van Wagen en Orion,
't Zevengesternt' en al de sterren van het Zuiden.
Zeer groote dingen doet Hij, ondoorgrondelijk,
en wonderbare, talloos vele.
Aan kracht paart Hij verhevenheid:
Hij gaat voorbij mij vóór 'k Hem zie!
Zweeft langs mij vóór ik het bemerk!
Als Hij iets wegrukt — wie zal Hem weerhouden?
Wie roept Hem ter verantwoording en zegt:
wat doet Gij daar?
In toorn ontstoken, bindt Hij zich niet in.
De helpers van 't ontstuim'ge monster Rahab —
ze liggen voor Hem neergebogen.

In dezen lofzang op de grootheid Gods legt Job allen nadruk op het geweldige in God, op zijn vernietigende macht. In het troostvolle deel zijner rede heeft Elifaz ook de grootheid Gods bezongen, maar dan vooral in Zijn goedheid. Het hangt samen met Jobs gemoedsstemming, dat hij Gods grootheid bezingt, zooals die uitkomt in zijn onweerstaanbare kracht. Want tegen die onweerstaanbare kracht wil hij, maar kan hij niet optornen.

In zijn beschrijving is de dichter kind van zijn tijd. De „zuilen" der aarde behooren tot het oude wereldbeeld. God drukt Zich zelf ook uit in termen, aan deze voorstelling ontleend, als Hij vraagt (38 : 6) : waarop zijn haar pijlers neergelaten? Hanna zong ook van de grondvesten des aardrijks (I Sam. 2 : 8, zie ook Ps. 104 : 5).

Of de in het oorspronkelijk genoemde sterrenbeelden inderdaad dezelfde zijn als in de boven gegeven vertaling, is niet met zekerheid te zeggen. Wel hebben de Wagen of Beer, de Orion en de Pleiaden of het Zevengesternte ook de aandacht der oude Grieken getrokken. Ze stonden gegraveerd op Achilles' schild.

De naam Rahab behoort tot dezelfde voorstellingscyclus als de vermelding van den Leviathan. Beide zijn representanten

van de macht der zee, beide zijn ze door God verslagen, vergel. Jes. 27 : 1 met 51 : 9. Zie ook bij 7 : 12 en 3 : 8. Ook de Babylonische mythe gewaagt van een groot zeemonster dat verslagen wordt, waarna ook zijn helpers gevangen werden gezet. Ook Job gewaagt van „helpers" van Rahab.

* * *

Hoe zou een mensch nu, zoo wil Job zeggen, bij zulk een machtigen God recht verkrijgen? Men kan immers toch niet tegen Hem op! En dáárom hebben Elifaz en Bildad gelijk met hun bewering dat een mensch, van Gods kant bezien, niet rechtvaardig is.

Op tweeërlei wijze werkt Job deze gedachte verder uit. Eerst stelt hij het geval, dat God Job dagvaardt, dan dat Job God dagvaardt.

In de verzen 14 en 15 vinden we het eerste geval:

> maar wat zou ik inbrengen tegen Hem,
> ik, nietig mensch?
> wat zou ik als mijn woorden kiezen
> in een geding met Hem?
> Al ben ik in mijn recht —
> 'k heb op Zijn woord geen wederwoord!
> Hij is een tegenstander tegen Wien
> geen and're houding mij betaamt
> dan die van smeekeling.

In de verzen 16-18 vinden we het tweede geval:

> zou ik met Hem in rechten willen gaan
> en Hij zich daartoe leenen —
> dan dacht ik niet, dat ik iets in te brengen had,
> dat Hij de moeite waard om naar te luist'ren vond;
> maar als een stormwind zou Hij op mij vallen;
> het eenig resultaat was, dat ik nieuwe slagen kreeg.
> Zonder mij tijd te gunnen om t' herademen
> zou Hij met bitterheên mij overstelpen.

Wanneer Job zoo spreekt over de almachtige vrijmacht Gods, die hij vlak na zijn rampen heeft geloofd en dit hem tot aanbidding heeft gebracht, dan maakt hij nu van die aanbiddelijke souvereiniteit Gods een caricatuur! Want de zwakke kan dan nooit gelijk hebben:

Gaat het om kracht —
zie, dan is Híj een Sterke!
Maar komt g' om recht —
wie kan Hem dwingen rekenschap te doen?

Deze caricaturiseering moeten we stellen op rekening van Jobs bittere stemming. De *toon* van deze woorden — en die maakt toch de muziek — is fout. Op zich zelf is het echter wel waar, dat God verheven is en het schepsel geen recht heeft in zich zelf.

* * *

Wanneer Job hier zegt, dat hem geen andere houding betaamt dan die van smeekeling, komen deze woorden naar den inhoud overeen met den goeden raad van Elifaz (5 : 8 en v.), maar wat Elifaz, hoewel wat uit de hoogte tot Job sprekende, toch in ernst bedoelt, dat neemt Job hier over op schamperen toon. Dat blijkt duidelijk, als hij zegt, dat hij zich toch niet aan die overmacht wil onderwerpen. Want, zoo zegt hij: ik ben onschuldig. Ik tel mij zelve niet, ik geef mijn leven er voor prijs. Het zal hem duur te staan komen tegen God op te komen. Maar daarom zal hij het niet laten. In ellende is hij toch. Met al wat in hem is roept hij het uit: ik ben onschuldig! Ook al baat het niet, hij zegt het toch. Maar inderdaad, het baat niet. God verdelgt den schuldige zoowel als den onschuldige. En dan spot Hij ook nog met de wanhoop van den onschuldige die omkomt. Hoe is de verhouding met God in Jobs ziel door zijn rampen en ellende grondig verstoord! En toch laat Job God niet los, maar zoekt hij met Hem in het reine te komen. De moed hiertoe flikkert

echter maar even op en zinkt spoedig weer in: ik moet nu eenmaal schuldig staan; waarom zou ik mij afmatten?
Job antwoordt Bildad. Toch zijn zijn woorden meer als een alleenspraak op te vatten. En zoo zien we in zijn woorden de weerspiegeling van wat er in zijn ziel omgaat. Het eene oogenblik handhaaft hij zijn onschuld, het andere oogenblik voelt hij zich machteloos tegenover den verheven God. Dan gevoelt hij zich hopeloos terneergeslagen. Het is nu geen bitter sarcasme meer, maar echt wanhoop en onmacht, wanneer hij zegt (vs 32) : Hij is niet, zooals ik, een mensch, tot wien ik zeggen kan: laat ons tezamen richten. God is.... *God*! En daarmede is de afstand genoemd: onoverbrugbaar!
En dat, terwijl Job zich toch onschuldig weet!
Is er in deze moeilijkheid geen oplossing?
Eén ding zou Job uit de moeilijkheden kunnen helpen: Was er maar, zoo zegt hij, een scheidsrechter tusschen ons, die zijn hand op ons beiden zou kunnen leggen, zoodat Hij Zijn roede van mij zou wegnemen en Zijn verschrikking mij niet zou overvallen....
Was er maar zoo'n scheidsrechter, zoo'n tusschenpersoon, die de hand op ons beiden zou kunnen leggen, op God en op mij, die de kloof tusschen God en mensch kon overbruggen.
Job zegt niet dat hij zulk een scheidsrechter kent of heeft. Maar wel dat hij er behoefte aan heeft.
Alleen kan hij met God niet klaar komen.
In zijn zielenood wordt geboren het verlangen naar een scheidsrechter, het besef een middelaar noodig te hebben. Job klaagt hier van *middelaarsbehoefte*!
En dat is een profetische trek in dezen zoeker naar God.

* * *

Nu vraagt Job om zulk een Middelaar wel niet ter verzoening van zijn zonde. Hij vraagt hem alleen vanwege de verhevenheid Gods, waardoor hij geen kans ziet God van zijn onschuld te overtuigen.

Toch is de Middelaar noodig ter *verzoening* van de zonde. Zonder zonde zou er geen Middelaar zijn!
Maar Job geeft juist te kennen, dat hij, als die Middelaar er maar was, onbevreesd tot God zou spreken. Hij zegt (vs 35): dan zou ik spreken zonder voor Hem bevreesd te zijn, want daartoe heb ik geen grond (n.l. om bevreesd te zijn). Hij heeft immers de woorden van den Heilige niet verzaakt.
Is het dan uit dogmatisch oogpunt wel juist Jobs roep om een scheidsrechter als middelaarsbehoefte te karakteriseeren? Het is ongetwijfeld juist, dat de Middelaar pas van wege de zonde noodig is geworden. De mensch in den staat der rechtheid ging rechtstreeks, zonder Middelaar, om met God. Nu was Job rechtvaardig en heilig, Godvreezend en wijkende van het kwaad. Maar deze volkomenheid van Job lag niet gelijk die van den eersten mensch in den staat der rechtheid, op het terrein der schepping, maar op dat der herschepping. Ze was daarom gegrond op den Middelaar. Jobs gemeenschap met God in zijn goede dagen is dus toch niet te vergelijken met hetgeen Adam had vóór den val, maar met hetgeen de christgeloovige heeft in Christus. Hoewel Job niet van zonde gewag maakt en dat in zekeren zin ook niet behoeft te doen, is toch de kloof tusschen God en mensch, zooals die door de zonde geslagen is, bij hem aanwezig. Wel is die kloof ook voor hem door den Middelaar overbrugd, maar door zijn inzinking in zijn zielestrijd vertoont die kloof zich weer aan zijn geestesoog, met al zijn scheidingmakende verschrikking. Zijn roep om een Middelaar is ten slotte een roep om wat hij heeft, ja, al had. De oudtestamentische vrome wordt niet anders behouden dan de nieuwtestamentische: door Christus. Maar hij heeft die volledige openbaring nog niet, die Christus ons geschonken heeft. Christus heeft den verborgen raad en wille Gods van onze verlossing volkomenlijk geopenbaard. Dat is Zijn werk als onze hoogste profeet en leeraar. In het Oude Testament was die openbaring nog niet volkomen. Maar in Job werkt de Geest der profetie. Die doet hem zoekend tasten naar een Middelaar. Dat is, nog eens gezegd, een profetische trek in Job.

Ook in hoofdstuk 10 gaat Job nog voort met zijn alleenspraak. En dezelfde slingeringen des gemoeds die we opmerkten in hetgeen hij zei volgens hoofdstuk 9, vinden we nu nog. Nu eens is hij overmoedig als een die niets meer te verliezen heeft en dus alles kan wagen omdat hij niets heeft:

> Wat is mijn leven nú?
> Om dàt te sparen hoef ik niet te zwijgen.

Hij wil rechten met God en tot God zeggen: veroordeel mij niet, laat mij weten waaròm Ge U tegen mij keert!
Dan weer doet hij een beroep op het feit, dat hij schepsel Gods is: brengt het U voordeel, dat Gij verdrukt het gewrocht Uwer handen?
Hij verwijt God, dat Hij zonde bij hem zoekt, hoewel Hij weet, dat Job onschuldig is. Maar God was dat al van zins, toen Hij Job formeerde:

> Gij vormdet, maaktet mij....
> Ge wendt U om, verslindt mij!!
> Gedenk toch dat Gij mij als leem eens kneeddet.
> Hoe kunt Gij mij tot stof dan nu doen wederkeeren?
> Deedt Gij mij niet als melk gegoten worden in den schoot?
> Deedt Gij mij daar niet stremmen als tot kaas?
> Gij hebt mij toen bekleed met huid en vleesch,
> doorvlochten ook met beenderen en pezen;
> genadig gaaft Gij mij het leven
> en veel bemoeienis besteeddet Gij aan mij.
> Met trouwe zorg behoeddet Gij Uw maaksel....
> Maar de verborgen toeleg van Uw hart
> is mij nu klaar: wanneer ik zondigde,
> dan zoudt Gij dat niet laten glippen....

Hij klaagt, dat als hij zich verzette, God als een leeuw op hem jagen zou en wonderbaar van houding jegens hem zou zijn.

Het is huiveringwekkend, wat Job tegen God durft zeggen. Toch is het geen loslaten van God, maar juist een zoeken naar God.
Diep kan de van God verdwaalde ziel zinken.
Ten slotte, als moe van den strijd, moe van verwijten en klachten uitspreken, valt Job terug in het defaitisme, waarin hij zijn geboortedag vervloekte en wenscht hij dood te zijn:

Waartoe deedt Gij mij 't levenslicht aanschouwen?
'k Was liever weer terstond gestorven,
eer m' iemand had gezien,
en regelrecht gebracht van moeders schoot naar 't graf;
ik zou dan zijn als waar' ik niet geweest.

Toch glimt nog even in hem de levenslust weer aan, als God maar ophield hem te plagen:

Houd op!
Laat van mij af!
Opdat ik nog een weinig vreugd kan smaken,
voordat ik heenga, zonder weer te keeren,
naar 't land van duisternis en donkerheid,
van zwarte nacht,
waar niet naar vaste orde dagen volgen op de nachten.
Want als de dageraad moest glanzen
is 't daar gelijk de duisternis....

XIII.

SOFAR SPREEKT

(hoofdst. 11).

Jobs heftige woorden hebben Sofar, den jongste der drie vrienden, geprikkeld. Hoe vreeselijk Job, die zulke dingen zegt, innerlijk gesteld moet wezen en hoe een vriend zulk een geslingerde moet tegemoet treden, daar verdiept Sofar

zich niet in. Dat is het weer, wat Job teleurstelt. Sofar kan slechts afkeuren. En dat doet hij ook onomwonden. Stel u voor, dat iemand als Job met zulke taal het laatste woord had en daarmee meester bleef van het terrein!! Dat is ontoelaatbaar, zegt Sofar:

> tegen een woordenvloed als gij daar hooren laat
> moet noodig wederlegging ingebracht.
> Slechts met een rappe tong zich te rechtvaardigen,
> dat gaat niet aan!
> als gíj hoog van den toren blaast,
> moeten dan mannen daarvoor zwijgen?
> Als gij een hoogen toon aanslaat,
> zal er dan niemand zijn, die u den mond snoert?

Vriendelijk spreekt deze vriend niet.
Hij acht het zijn plicht Job, die zich door Elifaz en Bildad niet tot rede brengen liet, den mond te snoeren. En dan valt hij hem aan op wat voor Job de hoofdzaak is: zijn onschuld. Maar laat God zelf eens zeggen, hoe Hij daarover denkt, zegt Sofar. Zijn blik toch gaat veel dieper.
Dat is natuurlijk waar. Gods geheimen zijn hoog als de hemel, dieper dan het doodenrijk, langer dan de aarde, breeder dan de zee. Maar dan gaat Sofar toch in Gods stoel zitten, als hij beweert wèl te weten wat God zeggen zou van Job; als hij beweert, dat Jobs zonden zoo groot zijn, dat, blijkens de straf, hoe zwaar ook, God er nog maar een deel van in rekening heeft gebracht. En wanneer hij zegt:

> God kent de valschaards wel
> en merkt het zondige wel op,
> daartoe behoeft Hij zich geen moeite te getroosten,

dan beschuldigt hij daarmede Job intusschen van valschheid. Voor de derde maal wordt Job dus door zijn vrienden beschuldigd, en steeds vrijmoediger. Sofar zegt het al heel erg ronduit. Ook deze vriend gaat dus niet naast Job zitten, zich verplaatsend in zijn leed en moeilijkheden.

Als sluitstuk komt weer dezelfde wending: als ge maar oprecht zijt, dan verdwijnt uw ellende. Schoon weet Sofar het goede lot der rechtvaardigen te beschrijven:

en klaarder dan de middag zal uw leven rijzen;
het donkerste ervan zal zijn als morgenlicht.

Maar, en dat kan Sofar niet nalaten er achteraan te zeggen, want dat is volgens hem ter zake dienende in Jobs geval:

de goddeloozen echter kwijnen weg,
hun oog verliest zijn glans.
Wat zij zich nog als toevlucht dachten
ontvalt hun....
Zoo blijft hun dan geen ander uitzicht dan —
den laatsten adem uit te blazen.

XIV.

JOBS ANTWOORD, NADAT DE DRIE VRIENDEN GESPROKEN HEBBEN

(hoofdst. 12—14).

Evenals zijn antwoord aan Bildad, begint ook Jobs antwoord aan Sofar met een sarcastische opmerking: waarlijk, gij zijt nog eens menschen; met u zal de wijsheid uitsterven! Ge beeldt u in, bedoelt Job, de wijsheid in pacht te hebben. Maar toch is het niet zooveel bijzonders wat ge te berde brengt. Ik weet dat ook wel, ja, iedereen weet het wel.

Wat de vrienden zeggen moge op gewichtige wijze voorgedragen worden, het zijn ten slotte traditioneele opvattingen, alledaagsche meeningen. En Jobs geval past in dat schema niet. Daarom troosten die woorden hem niet, hij kan het er zelfs niet mee eens zijn. Het gaat niet òp hetgeen ze zeggen, niet alleen niet ten aanzien van Jobs bijzonder geval, maar ook

niet in het algemeen. Wat Job zelf betreft — in de lijn van de redeneering der vrienden is hij een boosdoener, verachtenswaardig dus. De publieke opinie is zóó: die man krijgt rampen, hij is dus een slechtaard: voor den ongelukkige smaad — is de meening van den voorspoedige. Zoolang men zelf voorspoedig is, wordt deze meening niet geschokt:

op de door ongeluk getroffenen
ziet men veracht'lijk neer;
die smaad ligt klaar voor elk die van de been raakt.

En wat het algemeene leven betreft — daarin is genoeg te zien, wat met de traditioneele opvattingen in strijd is: vredig staan de tenten der geweldenaars. Dat is toch eigenlijk een omgekeerde wereld! En wie doet het? God immers!

Hij is het toch, Die over al wat leeft beschikt
en in Wiens hand de adem is van alle menschen.

De vrienden hebben hoog opgegeven van die macht Gods. Maar dat is Job wel bekend. Nu zal hij daarvan gaan getuigen! Inderdaad doet zijn getuigenis in welsprekendheid en verhevenheid niet onder voor dat der vrienden:

Hij breekt en niemand bouwt weer op.
Hij sluit om iemand alles toe....
er kan geen opening gemaakt!
Hij weert de waat'ren, dan droogt alles uit.
Of laat ze gaan weer en ze spoelen d' aarde onder.
Bij Hem is kracht, Hij weet op alles raad.
Of iemand dwaalt en zoo verongelukt,
of and'ren op een dwaalspoor leidt —
ze zijn toch beiden Godes,
product van Zijn bestel.
Raadsliên doet Hij berooid verdwijnen van 't tooneel
en richters stelt Hij aan de kaak.
Hij doet met koningen al wat Hij wil:
degenen, die door hen gevangen zijn gezet,

bevrijdt Hij en hen zelven legt Hij boeien om de lendenen.
Verjaagde priesters doet Hij doelloos zwerven;
hen, die hun leven lang in aanzien waren,
brengt Hij ten val.
Hij maakt, dat nergens ingang vindt het woord van hen,
die een gevestigde positie hadden;
ontneemt aan ouden al wat hun d'ervaring had geleerd.
Over voornamen giet Hij smaadheid uit
en maakt den gordelriem van sterken los.
Ze missen al hun kracht.
Wat diep verborgen is onthult Hij,
zoodat het uit de duisternis te voorschijn treedt.
Het donk're brengt Hij in het licht.
Hij maakt nu volken groot
en laat ze dan weer ondergaan,
verstrooit ze wijd en zijd
En brengt z' ook weer bijeen.
Den vorsten op de aarde
ontneemt Hij inzicht en beleid,
zoodat ze weg noch steg meer vinden
in de verward' omstandigheden,
waarin ze zijn verdwaald.
Het is één donkere wanorde zonder licht,
waarin ze zoekend tasten, weif'lend gaan,
alsof ze dronken waren.

Job doet niet onder voor de vrienden. Maar hij zegt ook iets ànders dan de vrienden. In deze opsomming van Gods grootheid proeven we de bitterheid van Jobs gemoed. Want wat noemt hij weer op? Dingen, waardoor God Zijn geweld toont, waardoor Hij de bestaande orde omverwerpt, rampen teweegbrengt, ontwricht en verstoort. Want zóó doet God nu immers ook in zíjn leven? Deze erkenning van Gods grootheid is geen prijzen van God meer, maar vol nauw verholen verwijten. Maar, zegt Job, zoo spreek ik uit ervaring en ik weet

die dingen evengoed als gij. Daarom wordt Job ook niets wijzer van de redeneeringen van zijn vrienden. Ze brengen hem niets verder. En daarom wil Job zich tot God zelf wenden,

want gij zijt mannen, die de leemten in uw kennis
met leugens vult
en die de gaten in uw inzicht stopt met onzin.
Zweegt ge maar stil,
dan kond't g' althans den schijn van wijs te zijn bewaren.

En dan wendt hij zich niet tot God als smeekeling, zooals de vrienden hem aanraden, maar als opposant, om zijn recht te zoeken. Als Job dat doet, dan is zijn ziel in hevige spanning. Er volgt dan weer een inzinking, hij wordt weer moedeloos, omdat hij zijn machteloosheid tegenover God gevoelt. Maar nu raapt hij al zijn moed en kracht bijeen om den titanenstrijd met God te strijden. En van de hevige gemoedsbeweging lezen we dan ook duidelijk den terugslag in hetgeen hij zegt.
Allereerst beschuldigt hij de vrienden van partijdigheid: ze willen het ondanks alles met God eens zijn en vervallen er daardoor toe hem, Job, voor schuldig te houden. Maar dan doen ze geen recht. Dan oordeelen ze met aanzien des persoons, al is dan de persoon, dien zij aanzien, God. En zulk partijtrekken voor Hem kan God toch niet goedkeuren. Er moet recht geoordeeld worden. En dan moet het feit dat Job onschuldig is, niet onder den voet geloopen worden, omdat de andere partij God is. Kan God dan onrecht doen? Dat moet de consequentie zijn op het traditioneele standpunt der vrienden. Maar om dat te ontgaan, doen de vrienden dan Job maar onrecht. Daar moet Job tegen opkomen. Maar dan moet hij, en dat is verschrikkelijk, tegen God, tegen den hoogen God, in 't geweer. Toch zal hij dat doen. Hoort mij zwijgend aan, zoo zegt hij tot de vrienden, dan wil ik spreken, overkome mij wat wil. Ik zet mijn leven op het spel.

Want God zal mij omdat Hij mij vermetel vindt
wel dooden.
Verwachting heb ik niet van mijn stout ondernemen.
Maar evenwel zal ik mijn weg bij Hem verdedigen.

Reeds het feit, dat ik dat doe, zoo zegt Job, getuigt voor mijn onschuld:

Verkeerden toch van hart gaan zoo niet staan voor God,
maar zij verschuilen zich veeleer voor Hem.

En zoo maakt Job zich òp zijn zaak voor God, ten aanhoore van zijn vrienden, te verdedigen. Ik zet, zoo zegt hij, de rechtzaak uiteen, ik weet dat ik in mijn recht ben.
Maar wat komt er van Jobs verdedigingsrede terecht? Plotseling is het als smelt zijn moed weg!

Maar ach, Wie is 't met Wien ik twist?
Bedenk ik dàt — terstond ontzinkt mij alle moed;
Dan wil ik liever stil zijn en ontslapen.

Maar als God nu eens niet zoo verheven, zoo verschrikkelijk, zoo wonderbaar deed! Dan zou Job durven. Dan waren de verhoudingen meer gelijk; nu is het geen verhouding: hij, Job, met God in het geding. Maar als God nu eens twee dingen niet deed:

Kom met Uw hand niet aan mij.
Verschrik mij niet met Uw vervaarlijkheid —

zoodat Job eens ongestoord en onbelemmerd zich uit kon spreken, dan kon het proces gevoerd worden, hetzij — en dan stelt Job weer de beide zelfde mogelijkheden als in zijn antwoord aan Bildad — hetzij, dat God Job zal dagvaarden of Job God (vergel. hoofdst. 10). Dan zou Job van God vergen hem zijn zonden te noemen.
God verbergt Zijn aangezicht van Job.
Hij gaat er niet op in. Zoo krijgt Job geen kans zich te recht-

vaardigen. Dat is voor Job een bittere teleurstelling. Waarom doet God dat? Misschien om de zonden zijner jeugd? Is het niet wreed van God zich zoo van hem af te wenden, hem aan zijn bitter lot over te laten en dat nog wel, terwijl hij toch al door zijn leed verslonden wordt?

Dat alles doet G' aan mij,
die wegkwijnt als vermolmend hout,
en als een kleed, dat door de mot gegeten wordt.

En hiermede vervalt Job weer tot mismoedige klacht.

* * *

Terwijl Job zoo mismoedig klaagt, komt echter de gedachte in hem op aan een mogelijkheid van uitkomst voor hem. Slechts vragend durft hij van die mogelijkheid gewagen: als een mensch sterft, zou hij herleven? Maar hij stelt toch de mogelijkheid! En stelt zich voor, wat het hem baten zou, als die mogelijkheid werkelijkheid ware: dan zou ik hoop hebben....

Dit herleven denkt hij zich niet als een terugkeer in het aardsche leven, maar als een leven na het verblijf in het doodenrijk. Dat terugkeer in het aardsche leven onmogelijk is, wordt juist met grooten klem door hem gezegd. Het is met een mensch niet als met een boom:

Want voor een boom bestaat de kans
dat hij, eens afgehouwen, weer opnieuw gaat botten
en dat zijn spruitsel het niet opgeeft.
Wanneer zijn wortel in de aarde oud wordt
en in den grond zijn stronk versterft,
loopt hij door vochtige uitwaseming der aarde
weer uit en maakt een twijg gelijk een jonge plant.
Maar sterft een man — zijn kracht verdwijnt geheel.

Het is met een mensch als met een rivier of met een meer: het water verdampt en de rivier is weg.

Zoo legt de mensch zich neder, nooit staat hij weer op;
zoolang de hemel stand houdt, slaan, die in de
graven liggen,
de oogen niet weer op en zij ontwaken niet.

Misschien ongewild legt Job in deze woorden toch een beperking. Zoolang de hemel stand houdt, wil zeggen: zoolang de wereld bestaat. Maar de hemel zal eens als rook verdwijnen (Jes. 51 : 6)!

Jobs klacht nu is dat God het den mensch, die toch voorbijgaat, zoo moeilijk maakt. Kon God zoo'n schepsel als de mensch, van een vrouw geboren, kort van dagen en zat van onrust, niet met rust laten? Maar neen, God vestigt Zijn oog op hem. Alsof het wat baten zou! Komt ooit een reine uit een onreine? Immers nooit! Hier wordt Jobs klacht een aanklacht tegen God. En de woorden, dat uit een onreine nooit een reine komt, zijn niet bedoeld als een schuldbelijdenis als van David (in Ps. 51), maar als een verwijt, dat God veel te veel aandrang op die schepselen uitoefent. Wend Uw blik van hem af, zegt Job, opdat hij rust vinde! Rust als een daglooner dan ook nog maar, die hijgt naar den avond. Maar altijd achtervolgt God den mensch met zijn toorn, die Menschenoppasser. Zoo heeft Job zich al eerder uitgelaten (hoofdst. 7). Maar nú komt hij op een andere gedachte. Deze, dat God, na het verblijf in het doodenrijk van zulk een schepsel, weer aan hem denken kon, met ontferming; weer.... naar het maaksel Zijner handen verlangen kon! Zie, dan zou het aardsche leven daar ook anders van worden! Dan zou Job hoop hebben, al de dagen van zijn zwaren dienst. Dan was er uitzicht.

Zoo gaan Jobs gedachten nu toch verder dan in zijn antwoord aan Elifaz, dat ook zoo mismoedig eindigde. Toen was het:

'k Lig spoedig in het stof,
wanneer Gij mij dan zoekt ben ik niet meer.

Maar nu:

Wanneer Gij mij dan roepen zoudt,
zou ik U antwoord geven.

Een glimp van licht dringt door in Jobs donkere ziel! Is het geen openbaringslicht?
Maar het is maar een glimp. De duisternis neemt weer de overhand:

Maar laat 'k me niet vermeien in 't bepeinzen
van die gemeenschap weer met U.
Hoe anders staat het tusschen U en mij.

God telt zijn schreden. Jobs hoop stort in. Op zijn zonden blijft God angstvallig letten en zelf gaat hij onder in den dood, voor goed. Hij weet van niets meer, dan....

van zijn vleesch, dat om hem lijdt
en van zijn ziel, die om hem treurt.

XV.

DE TWEEDE RONDE DER GESPREKKEN. ELIFAZ NEEMT WEER HET WOORD

(hoofdst. 15).

Al de drie vrienden hebben nu gesproken en na elk hunner Job ook. Als nu Elifaz weer het woord neemt, begint daarmede de tweede ronde in den cyclus der gesprekken. Elifaz is door hetgeen Job gezegd heeft niet tot een ander inzicht in Jobs geval gebracht. Integendeel, hij herhaalt wat hij de eerste keer gezegd heeft en gaat veel feller dan toen in tegen Jobs houding. Wat Job gezegd heeft noemt hij ijdele kennis en de ijver, waarmede Job gesproken heeft, is geen goede ijver, maar als de gloed van den verzengenden woestijnwind. Erger nog, wat Job zeide is in strijd met de ware godsvrucht en met

den eerbied voor God. Elifaz is eigenlijk maar ontsticht door hetgeen Job gezegd heeft; zoo gaat het met vrome menschen wel vaker, als oud geworden opvattingen eens opnieuw bekeken en getoetst worden. Dat Job zooveel ergerlijke gebeurlijkheden heeft opgesomd (in hoofdst. 12) is voor Elifaz het bewijs van Jobs eigen verkeerdheid. Uw eigen ongerechtigheid, zegt hij, legt u zulke woorden in den mond. Uw eigen woorden getuigen tegen u. Zoo wordt de toon der gesprekken scherper. Job heeft gezegd, dat de vrienden partijdig oordeelen en dat God hen daarvoor straffen zal. Elifaz zegt nu, dat Job door zijn eigen woorden veroordeeld wordt. Ook dat Job de meerderheid in wijsheid der vrienden niet erkende, maar zeide: „ik doe voor u niet onder", heeft Elifaz gekrenkt in zijn gevoel van eigenwaarde. Is een van hen niet ouder dan Jobs vader? Zou Job hen dan tegenspreken kunnen? Is hij dan als de eerste der menschen geboren of vóór de heuvelen voortgebracht? De vertroostingen Gods, waarmede de vrienden hem in zachtheid tegemoet gekomen zijn — zoo typeert dus Elifaz het spreken van hem en zijn vrienden! — zijn voor Job niet toereikend!

Wat woont toch in uw hart?
Wat gloed glanst in uw oog?
Wat gaat gij tegen God te keer
en doet ge felle woorden hooren uit uw mond!

zoo roept Elifaz verontwaardigd uit en herhaalt de hem geopenbaarde stelling, dat een mensch niet rein kan zijn tegenover God.
Na deze vermanende inleiding komt Elifaz tot zijn eigenlijke doel:

Ik wil u onderrichten, hoor mij aan!

Hij richt zich dan vooral tegen Jobs bewering, dat het niet waar is, dat goddeloozen steeds gestraft worden, maar „vredig staan de tenten der geweldenaars". Elifaz zal dat tegenspreken op grond van de ervaring der vaderen. En om nog meer na-

druk te leggen op de waarde dier ervaring, zegt hij er bij, dat die ervaring is opgedaan in vroege tijden,

toen 't land nog hun alleen gegeven was,
geen vreemde met verkeerden invloed
vertoefd had in hun kring.

Het is dus ervaring uit een ongerept verleden. Het heden, waarin Job en zijn vrienden leven, heeft dus alreeds zulke vreemde invloeden ondergaan! En dan leert die ervaring, dat dat vredig staan van de tenten der goddeloozen maar schijn is en meer niet. Innerlijk is er onvrede. Want de goddelooze verkeert heel zijn leven in angst (vers 20 en v.):

Steeds klinken schrikgeluiden hem in d' ooren.
'Schoon alles rustig schijnt en vredig
komt toch in zijn verbeelding de verwoester op hem aan.
Hij heeft niet het gevoel, dat hij ooit weer
die donk're angstgevoelens zal te boven komen.
't Is hem als wordt er steeds op hem geloerd,
als hangt er steeds een zwaard boven zijn hoofd.
Over zijn brood is hij altijd in onrust.
Hij vraagt altijd, waar hij het vinden kan,
terwijl hij toch wel weet dat het aanwezig is.
Zijn ong'luksdag zal plotseling hem overvallen.
Zooals een koning, tot den strijd bereid,
zijn vijanden bestormt,
bestormen hem zijn angsten.

En dat is geen wonder, zegt Elifaz:

want hij heeft tegen God zijn hand geheven
en tegen den Almacht'ge zich in overmoed verstout.

Elifaz geeft nu een beschrijving van den goddelooze, waarin hij teekent hoe hij Job beschouwt! Job verzet, verhardt zich tegen God, heeft allen eerbied verloren. Wat Job zeide in zijn zielestrijd, in zijn zoeken naar verklaring van den vreem-

den weg, dien God met hem houdt, wordt zoo door Elifaz verstaan! Van zelfvoldaanheid en verharding is „vet worden" een beeld, dat in den bijbel vaker wordt gebruikt. 't Wordt gezegd van Jeschurun (Deut. 32 : 15) en van den goddelooze, in Psalm 73. Hier gebruikt Elifaz dit beeld ook:

Het aangezicht is hem met vet bedekt.
Ook op zijn lendenen is vet gegroeid.

Ook alle schroom voor het heilige en ontwijde heeft hij in zijn verstarring in zelfvoldaanheid verloren:

In steden, die verwoest zijn door de wrake Gods,
in huizen, die de menschen uit respect
voor Gods gerichten schuwen,
gaat onbeschaamd hij wonen.

Voor zulke menschen is geen waar geluk weggelegd. Hun voorspoed is maar schijn.

Eens in zijn kracht geleek hij wel een wijnstok,
maar dan een, die onrijpe druiven afwierp!
Wel een olijf,
maar dan een, die zijn bloesem vallen liet.

Het is in de tenten der goddeloozen zoo vredig niet. Dat moet Job niet denken.

De opzet van den goddelooze is niet levensvatbaar.
Een vuur verteert de tenten,
waarin men door het geld van omkoop rijk werd.
Het is daar niets dan zwanger zijn van moeite
en baren slechts van boosheid.
En in hun schoot rijpt niets dan wat henzelf teleurstelt.

Job houde het zich voor gezegd. En dat Elifaz hier spreekt van omkooperij of van *veile lieden* doet weer blijken, dat de vrienden Jobs zonde vermoeden op sociaal terrein.

XVI.

JOBS ANTWOORD OP ELIFAZ' TWEEDE REDE

(hoofdst. 16, 17).

Allereerst gaat Job in op het verwijt van Elifaz, dat hij zich niet kon vertroost vinden door de woorden der vrienden. Hierbij spreekt Job het beroemde woord: gij allen zijt moeilijke vertroosters. Dit beroemde woord wordt vaak verkeerd begrepen. Het wordt in tijden van rouw en leed vaak aangewend door menschen, die hun medeleven komen betuigen en die zich dan met deze woorden verontschuldigen over de gebrekkige wijze waarop ze dit doen. Het gaat immers „zoo moeilijk" een bedroefde echt te vertroosten. Deze opvatting gaat uit van den Nederlandschen klank, die Jobs woorden hebben in de statenvertaling. Jobs zegt letterlijk: gij allen zijt vertroosters met moeite. Men behoort te vertroosten met goede blijde dingen, met iets dat verlicht; maar zij vertroosten met zwarigheid, met dingen, die zijn lot verzwaren. Maar dat is geen vertroosten. Dat is de tegenstelling ervan. Job klaagt om zijn leed. En dan zeggen de vrienden: het is ook nog om uw zonde! Dat is geen troosten, maar het leed vergeren. „Moeilijke vertroosters" is dus een contradictio in terminis: vertroosten met de tegenstelling van troost. Wat Jobs vrienden doen is dus veel erger dan het tekort waar bovengenoemde condolatiebetuigers zich over verontschuldigen. Het is geen tekort, maar een verkeerde handeling.

De rede, die Job nu tot zijn „moeilijke vertroosters" houdt, is zeer bewogen. Elifaz heeft het mooi gezegd, toen hij begon met: „Ik wil u onderrichten", zoo effen mooi. Want het is hem alles zoo duidelijk en klaar. Hij heeft geen probleem en het probleem, dat daar voor zijn voeten ligt, ziet hij niet. Daarom heeft deze moeilijke vertrooster zoo *gemakkelijk* gesproken. En dat hindert Job. Als de rollen maar omgekeerd waren, zegt hij, en ik in uw plaats zat, dan zou ik ook wel zoo kunnen spreken. Maar nu spreekt Job anders, heftig,

onstuimig, want in zijn ziel is het niet effen en klaar, daar stormt het. God hoort niet naar hem en antwoordt hem niet. Hij krijgt al meer het beangstigende gevoel, dat God zijn Tegenstander is.

God heeft mij in Zijn toorn verscheurd,
is tegen mij als vijand opgetreden
en heeft de tanden tegen mij geknerst.

En nu doen de mènschen ook zoo! Ze beschouwen, verachten hem als een gestrafte zondaar.
Wat een vreeselijke verandering van zijn lot. En dat heeft God gedaan:

God kwam en stoorde mij te midden van mijn rust.
Hij greep mij in den nek, wierp mij ter aarde.
Hij zette mij als mikpunt op:
zijn vele pijlen vliegen om mij heen,
meedoogenloos doorboren ze mijn nieren.
Hij laat mijn gal vervloeien op den grond.
Hij slaat mij breuk op breuk,
stormt als een ridder op mij los.
Over mijn zwerend vleesch heb ik een zak genaaid.
In plaats van fier het hoofd omhoog te heffen,
laat ik het hoofd maar zinken.
Mijn aangezicht is van mijn huilen rood,
over mijn oogen spreidt reeds donkerheid zich uit.

Zoo vloeit zijn aanklacht weer over in meewarige klacht. Maar dan plotseling verheft hij zich weer! De onuitroeibare gedachte, dat hij toch onschuldig is, komt weer met kracht in hem boven:

en toch kleeft aan mijn hand geen onrecht
en mijn gebed wordt nergens door gehinderd,
ik kan het onbezoedeld uiten.

Weer verwerpt Job de beschuldiging zijner vrienden.

Weer bestormt hem het raadsel van zijn onschuldig lijden! Zal dat eeuwig onopgelost blijven?
Zal de meening der menschen, dat hij lijdt uit straf, dan nooit weersproken worden?
Zal hij straks zoo sterven, beladen met schimp en smaad door snoodaards? (zie vs 10).
Neen, hij zal niet in zijn leed ondergaan terwijl de publieke opinie die zich tegen hem keert, zegeviert. Nu staat hij er wel machteloos tegenover. Zijn eigen roepen is tevergeefs. Maar, zoo schreeuwt hij het uit:

Bedek, o aarde, niet mijn bloed,
zoodat zijn roep niet meer omhoog zou gaan!
Dat toch die stem geen rustplaats vinde,
waar zij verstommen zou.
Dat zij doorklinke tot den hemel!

Bloed roept. Het roept luid. Het roept om wraak. Er is ook een stem des bloeds van Abel, die roept tot God van den aardbodem. Vooral als dat bloed onbedekt blijft, roept het duidelijk (Ezech. 24 : 8). Zoo wil Job, dat zijn bloed niet bedekt worde door de aarde, maar als op een rots bloot ligge. Dan zal de stem van dat bloed niet gesmoord worden, maar doordringen tot den wreker. Dan zal nog blijken, dat Job onschuldig omkwam. Dan zal het onrecht, waartegen hij nu niet opkan, toch nog gewroken worden.
Maar wie zal de wreker zijn? Is Jobs schreeuw om wraak niet ijdel? Neen, want Job heeft een Getuige in den hemel, een Pleitbezorger. Die hoort hem. En dat is God! God, van Wien hij nog pas klaagde, dat Hij hem aangreep en met Zijn pijlen doorschoot. Waarlijk, zoo bitter is het leed, dat God Job aandoet; zoo is Job daardoor verschrikt en ontsteld. En toch is diezelfde God Jobs Getuige van zijn onschuld. Op Hem beroept hij zich. Wel verre van Hem te vloeken, richt zich op Hem zijn schreiend oog. Job kan God niet loslaten. Hij verwacht van God dat Hij, zoo zegt hij, hem recht doen zal tegenover God. Het klinkt vreemd: God moet voor hem

opkomen tegen God. In zijn antwoord aan Bildad heeft Job gesproken van behoefte aan een scheidsrechter, aan een tusschenpersoon. Of hij er een heeft of kent, zeide hij niet. Het is dezelfde nood, die hem nu doet spreken van hulp bij God tegen God. De tusschenpersoon, die hij noodig heeft, zoekt hij dus in het goddelijk wezen zelf. En dat hij daar niet tevergeefs zoekt, heeft de historie des heils geleerd.
Nadat Job geklaagd heeft van het wegkwijnen zijner dagen, waarom het des te noodiger is dat hem recht geschiede, herhaalt hij zijn beroep op Gods tusschenkomst:

Wees Zelf voor mij Borg bij U zelven!

Zijn vrienden laten hem in den steek. Zij hebben het rechte inzicht niet. Daardoor bespot men hem. Dit maakt hem tot een spreekwoord onder het volk, zoodat men zegt, wanneer iemand door zonde aan lager wal raakt: 't gaat hem als Job! Deze dingen zijn schokkend voor het gemoed der oprechten. Maar de rechtvaardige houdt vast aan zijn weg. Intusschen maakt het Job toch telkens moedeloos, ook nu weer. Met droeve klacht eindigt ook dit antwoord aan Elifaz: de groeve wacht hem en zijn hoop en verwachting zinken met hem weg in het stof des doods.

XVII.

BILDADS TWEEDE REDE

(hoofdst. 18).

Toen de tweede ronde der gesprekkencyclus begon, heeft Job tegen Elifaz gezegd: wat prikkelt u toch, dat ge weer het woord neemt? Die vraag komt bij den lezer ook boven als Bildad weer spreekt. Heeft hij een nieuw gezichtspunt? Of heeft hij Job beter begrepen? Ach neen. Het is weer hetzelfde, waarmee hij aankomt. En scherper dan Elifaz het deed. Het komt hierop neer, dat de goddelooze zeker te

gronde gaat. Het is alsof het er den vrienden om te doen is, de smart van Job telkens maar weer op te rakelen. Met denzelfden priem boren ze in zijn verscheurde ziel.
Zoo komt dan Job weer aan het praten. En dan luistert de satan of Job er ook toe vervalt God te vervloeken. Het is een langdurige verzoeking voor Job.
Verbaasd kunnen we slechts zijn over de schier eindelooze gevarieerdheid in woorden en den rijkdom in beelden, waarmee nu ook Bildad weer dezelfde zaak naar voren brengt. Daarin toont de auteur zijn meesterschap.
Bildad oordeelt, dat wat Job beweert, totaal ongerijmd is. Maar Job beweert het met een driestheid alsof, omdat hij het zegt, de dingen anders worden dan ze zijn. Die driestheid verwijt hij Job:

Zou dan om u een rots van plaats veranderen?

En dan zegt Bildad nog eens hoe het dan — traditioneel gezien — wèl is:

De lamp der goddeloozen wordt gedoofd.
Zijn haard gloeit niet met flakkerende vlam.
't Licht in zijn tent wordt donker.
De lamp, die over hem haar licht moest spreiden,
wordt uitgebluscht.

Het streven van den goddelooze mislukt, de plannen die hij maakt, bewerken juist zijn ondergang,

want waar hij loopt ligt juist het net,
waar hij in moet verward geraken.
Of hij zet juist zijn voeten op het vlechtwerk
waardoor een vangkuil wordt bedekt.
't Klapnet flapt dicht en pakt hem bij den hiel,
een voetangel omklemt hem.
Verborgen op de aarde ligt de strik,
waaraan hij niet ontkomen zal
en langs zijn pad de val, waar hij in loopt.

Van allen kant vallen verschrikkingen hem aan,
jagen hem op bij elke schrede, die hij zet.
Zijn kracht wordt slap door hongersnood,
't verderf ligt klaar om hem ten val te brengen.

Scherper dan Elifaz is Bildad vooral hierin, dat hij het lot van den goddelooze teekent met trekken, ontleend aan Jobs leed, n.l. zijn ziekte:

De vreeselijkste aller ziekten,
de eerstgeboor'ne van den dood,
vreet hem de leden van zijn lichaam.
Zoo wordt hij weggetrokken uit zijn tent
en uit de plaats, waar hij zich veilig waande.
Hij wordt den dood,
den koning der verschrikking, tegemoet geleid.

En wat Job nog pijnlijker getroffen moet hebben, is dat Bildad tot de oordeelen die over den goddelooze komen, ook rekent het verlies van kinderen.

Onder zijn volk heeft hij noch kind noch nakroost.
En waar hij woonde blijft er niemand over
die van hem afstamt.

Met ontzetting wordt het lot van den goddelooze aanschouwd:

Ten dage van zijn ondergang
is jong en oud stil van ontzetting.
Ze zijn door huiv'ring aangegrepen.

Welverzekerd en onbewogen over het leed, dat hij met deze woorden in Jobs ziel moet aanrichten, besluit Bildad:

Voorwaar, zoo gaat het met de woning des verkeerden
en met het oord van hem, die God niet vreest.

XVIII.

JOBS ANTWOORD OP BILDADS TWEEDE REDE

(hoofdst. 19).

We begrijpen het, dat Job na deze harde uiting van Bildad klaagt, jammert:

> Hoe lang zult gij nog doorgaan zoo mijn ziel te kwellen?
> Hoe lang nog zulke harde woorden spreken,
> dat ik mij er verpletterd onder voel?

Toch heeft Job de moed er weer tegen in te gaan. Bildad heeft hem wel in de zeere plekken getroffen. Maar met te meer kracht verdedigt Job zijn onschuld. En hoe meer de vrienden hem teleurstellen, des te meer wordt Job uitgedreven tot God. Al duidelijker wordt het dat de satan geen gelijk krijgt. Want steeds vaster spreekt Job uit, dat hij uitkomst zoekt bij God. In het antwoord, dat hij op Bildads harde rede geeft, getuigt hij dat met woorden, die om de zekerheid, waarmede hij spreekt, „klassiek" geworden zijn.
Bildad beschuldigde hem, bedekt, maar Job proefde het wel. Lever het bewijs, zegt Job.
Maar zie toch in, dat God mij onrecht aandoet!
God doet mij onrecht, mag een mensch dat wel zeggen? Is dat wel ooit waar? Doet God onrecht?
Waarlijk, Job zegt hier iets waarover hij straks berouw zal moeten hebben. Maar als hij dan waarlijk onschuldig is? De vrienden betwijfelen dat. Zoo is er op God niets aan te merken! Maar zij offeren Job op aan hun gemakkelijke oplossing. Dat noemde Job partijdigheid. Maar Job zelf komt in het gedrang ten aanzien van Gods recht. Hij kan zich niet neerleggen bij hetgeen God hem aandoet. Op aangrijpende wijze beschrijft hij zijn lot:

> God heeft mij met zijn plagen zoo omringd,
> dat ik er in besloten zit als in een net.

Ik roep het uit: „geweld!" maar krijg geen antwoord.
Ik roep om hulp — recht wordt mij niet gedaan!

Zoo is het iemand te moede, die zich van God verlaten gevoelt. Hij kent God wel, maar mist Hem. God trekt Zijn gemeenschap in. Hij hoort geen gebed, laat althans niet merken dat Hij het hoort. Hij beproeft wel met leed, maar troost niet. De bidder en lijder gevoelt zich van God vervreemd, ja, de vervreemding wordt gevoeld als vijandschap van God jegens hem (zie ook bij hoofdst. 30). God bestookt zijn ziel. Zoo zegt ook Job:

Ik zie geen uitweg meer.
God heeft mijn weg versperd als met een muur,
en op mijn paden spreidt Hij duisternis.
Hij heeft mij van mijn eer beroofd,
de kroon mij van het hoofd gerukt.
Als aan een huis breekt Hij aan mij aan alle kanten:
daar ga ik....
Zooals een boom met wortel en met tak wordt uitgeroeid,
wordt mij ook alle hoop ontnomen.
Hij liet Zijn gramschap tegen mij ontbranden
en meende zeker, dat ik vijand van Hem was.
Nu is 't alsof Hij oorlog met mij voert.
Vereende legerscharen zendt Hij tegen mij in 't veld.
Ze banen zich een weg en stormen op mij aan.
Rondom mijn tent slaan ze hun kampen op.

Als God iemand zoo bejegent dan — Job heeft het ook al genoemd, toen hij Sofar beantwoordde (12 : 5) — dan laten de menschen zoo iemand ook in den steek. Zoo gevoelt Job zich verlaten van God èn van de menschen:

Hij maakte dat mijn broeders van m' afkeerig werden,
mijn kennissen zich niet met mij bemoeien.
Mijn nabestaanden hebben met mij afgedaan.

Vertrouwde vrienden hebben mij vergeten.
Wie in mijn huis als gasten eens vertoefden
en de slavinnen, die er woning hadden,
doen nu alsof 'k een buitenstaander ben.
'k Ben als een vreemde in hun oogen.
Roep ik een knecht — hij geeft gewoon geen antwoord.
Ik moet met goede woorden hem verzoeken
nog iets voor mij te willen doen.
Mijn adem is niet meer iets eigens voor mijn gade.
De kind'ren van mijn moeder schuwen mij.
Zelfs kleine jongens missen alle achting voor mij.
Probeer ik overeind te komen,
dan steken zij den gek met mij.
De mannen met wie ik vertrouw'lijk omging
wenden zich van mij af.
Degenen, die ik lief had, keeren zich nu tegen mij.

Beziet hij zich zelf, dan bevreemdt het hem ook niet dat zijn vrienden en verwanten zoo doen, want: het is vreeselijk met hem gesteld:

mijn beenderen verrotten in mijn open huid
en in mijn zwerend vleesch vallen mijn tanden uit.

Job kan het niet langer uithouden. Hij barst uit in een jammerklacht en smeekt om ontferming, ook van de zijde zijner vrienden. Erbarmelijk klinkt zijn hulpgeroep:

O, gij, die toch mijn vrienden zijt,
hebt medelij, hebt medelij met mij!
De hand Gods heeft mij aangeraakt!
Verpletterend is dat!
Waarom doet gij nu ook als God en achtervolgt mij steeds?
Houdt ge dan nimmer op met uw verdenkingen
aan mij te zitten knagen?

Zeer diep is Job dus weggezonken in vereenzaming en verlatenheid, in verdriet en smart, ongetroost en zonder hulp. En dan, tegen alle verwachting in, hooren we plotseling gansch andere klanken van hem. Wanneer hij juist schijnt in wanhoop onder te gaan, verheft hij zich in het besef van zijn onschuld en verklaart hij er zeker van te zijn, dat zijn recht eens blijken zal, dat zijn ellende van het oogenblik niet het einde van alles is. Hoe machteloos en hulpeloos Job zich ook moge gevoelen, hij legt er zich niet bij neer. Hij blijft vasthouden aan zijn onschuld en spreekt dan ook den wensch uit dat na zijn dood, als hij het zelf niet meer zeggen kan, zijn woorden, waarin hij zijn onschuld handhaafde, niet wegsterven, maar bekend blijven en getuigen blijven, doordat ze opgeschreven worden.
Dit is dezelfde gedachte, die Job ook uitsprak in zijn tweede antwoord aan Elifaz, toen hij uitriep, dat toch de aarde zijn bloed niet bedekken moest, maar dat de stem van zijn bloed moest blijven spreken.
Zoo wenscht Job nu, dat zijn woorden, zijn betuigingen van onschuld, opgeschreven worden in een boek, liever nog, want dat is duurzamer, dat ze gegrift werden in een rots.
Maar dit is het eenige niet, waaruit Job hoop put. Dit is ten slotte maar een wensch. Wie zal dien wensch vervullen? En als die wensch vervuld wordt, wat zal dat dan nog baten? Zooals Job op den wensch dat de stem van zijn bloed niet gesmoord werd, de verklaring laat volgen, dat hij een Getuige heeft in den hemel, zoo laat hij ook nu zulk een verklaring volgen, slechts krachtiger en rijker aan inhoud. Hij zegt, dat hij nog iets anders heeft, waarop hij zijn hoop kan vestigen, dan een rotsinscriptie. Iets anders en beters: Hij weet, dat zijn *Losser* leeft. Wien bedoelt hij hiermede? Eerst heeft Job uitgesproken, dat hij noodig had een *scheidsrechter*, die aan deze hooge eischen voldeed, dat hij de hand op God en Job kon leggen. Was die er maar, zoo klaagde hij (9 : 33). Daarna heeft Job getuigd, dat hij een *Getuige* had in den hemel, een *Pleitbezorger* had in den hooge (16 : 19). Dat is God. Zijn

schreiend oog richt zich op God. Den scheidsrechter, dien hij zoekt, vindt hij in God zelf. De ellende, die God hem aandoet, drijft hem juist naar God toe. Wanneer hij nu spreekt van zijn Losser, bedoelt hij weer Denzelfde, als toen hij sprak van zijn hemelschen Getuige. Job zoekt het niet nu hier dan daar. We ontdekken hier in zijn zielestrijd één gedachte, een groeiende gedachte, die al duidelijker vorm aanneemt.
Job noemt zijn hemelschen Getuige nu Losser. Hiermede heeft Job een schoonen naam gekozen voor Hem, van Wien hij verwacht, dat Hij het voor hem zal opnemen. Want de losser is de bloedwreker. Job wenschte immers ook, dat de stem van zijn bloed zou gehoord worden? De gedachte, in dezen wensch besloten, leidt als van zelf over naar de gedachte aan den bloedwreker. En dat is hier gepast, ook al is hier geen sprake van moord. Want de taak van den bloedwreker of losser is velerlei, maar altijd beschermend van aard. De losser moet opkomen voor de rechten van degenen, die verarmd zijn (Lev. 25 : 23 en v.; vergel. ook de geschiedenis van Boaz en Ruth). Kom op de akkers der weezen niet, zoo waarschuwt de spreukendichter (23 : 10, 11), want hun Losser is sterk, die zal hun twistzaak tegen u twisten.
Zoo is Jobs *Getuige* zijn *Losser*, Die zijn twistzaak zal twisten. Job zelf kan die zaak niet ten einde brengen. Hij gaat het pad, waarlangs hij niet zal wederkeeren. Maar zijn Losser zal voor hem opkomen. Daar is hij zeker van, want zijn Losser *leeft*! Dit leven van den Losser wordt hier uitgesproken in tegenstelling met Jobs dood, waardoor hij zelf niet meer voor zijn zaak kan opkomen. En dan niet slechts in dezen zin, dat hij langer leeft dan Job, maar in den veel rijkeren zin, dat hij in bijzonderen zin de eigenschap des levens heeft. Daarom zal die Losser „ten laatste over het stof optreden" gelijk Job van Hem getuigt. Job denkt daarbij niet aan zijn stof, aan zijn stoffelijk overschot; dan zou hij gezegd hebben „over mijn stof". Hij denkt aan het stoffelijk bestaan in het algemeen. Over heel dat stoffelijk zijn, waartoe ook de vrienden behooren en allen, die nu kwaad van hem denken, zal Hij,

de Losser, ten laatste opstaan. Dus als ze allen dood zijn, komt Hij als laatste, met beslissende stem.
Job heeft dus een Losser, Die boven het stof, boven het stoffelijke leven staat. En zal hem dat wat baten? Ook daarvan getuigt hij, in vs 26. In dit vs toch spreekt Job niet meer over den Losser, maar over zich zelf. Dit blijkt uit de laatste woorden: ik zal God aanschouwen. Hiermede gewaagt Job van de groote verwachting, die hij heeft van het optreden van zijn Losser. „God aanschouwen" is een uitdrukking, die gebruikt wordt ten aanzien van de vromen (zie Ps. 11 : 7 en 17 : 5). Het wil dus zeggen in goede verhouding met God staan, genade bij God vinden. Job is er dus van overtuigd, dat God door den Losser hem niet meer als vijand zal behandelen. Uit het vorige blijkt, dat Job dit resultaat van het werk van den Losser verwacht na den dood. Wat hij in zijn antwoord aan Sofar hierover zeide, noemden we een glimp van licht over zijn toekomstverwachting. Wat hij nu zegt geeft blijk van meer licht daarover dan slechts een glimp. Ook deze gedachte groeit in den worstelenden lijder.
Het zelfgetuigenis van Job uit vs 26 is echter maar voor de helft vertaalbaar. De eerste helft is zoo onduidelijk, dat naar de beteekenis ervan slechts gegist kan worden. Waarschijnlijk staat er dat Jobs ziekte al verder doorwerkt, zoodat hij er door bezwijkt. Dit is ook in overeenstemming met de conclusie, die we reeds uit het bovenstaande getrokken hebben, dat Job het aanschouwen van God verwacht na den dood. Er staat echter in dit vs in de laatste helft, vlak voor „ik zal God aanschouwen" nog één woord dat van groote beteekenis is, al is er dan veel verschil van meening over wàt deze beteekenis is. Dat ééne woord wordt in onze statenvertaling vertaald met: uit mijn vleesch; in andere vertalingen met: zonder mijn vleesch. Dat is een groot verschil. Toch zijn inderdaad beide vertalingen mogelijk. „Uit mijn vleesch" beteekent, dat Job God zal aanschouwen met het oog des lichaams. Sommigen vatten dit op in den zin van: bij zijn leven; nog voor hij sterft zal God hem, zoo spreekt Job uit,

in zijn recht herstellen. De meesten denken hier echter aan de opstanding des vleesches: met zijn opstandingslichaam zal Job God aanschouwen. „Zonder mijn vleesch" beteekent, dat Job God zal aanschouwen nadat hij gestorven is. Dan doelt hij niet op opstanding des vleesches, maar wel op een voortbestaan van zijn persoon, waarbij hij bewust ervaart, dat God het voor hem opneemt. In het verband van het geheel, waarin Job spreekt over zijn naderend einde, verwerpen we de gedachte dat Job verwacht nog in zijn aardsche leven rechtsherstel tegenover de beschuldiging zijner vrienden te verkrijgen. Waarom zou hij in dat geval toch wenschen, dat zijn onschuldsbetuiging in een rots werd ingekrast? Het verband van het geheel brengt mee, dat Job bedoelt: wanneer ik uit het vleesch, uit mijn lichaam verscheiden zal zijn. Dan moeten we dus vertalen: zonder mijn vleesch. Aan de gedachte van wederopstanding des vleesches komt Job dan niet toe. Natuurlijk willen we de mogelijkheid niet uitsluiten, dat Job dat toch wel bedoeld heeft. In dat geval moet vertaald worden: van uit mijn vleesch, wat dan zeggen wil: van uit mijn opstandingsvleesch. Maar dan gaat Jobs ontwikkeling ten aanzien van hetgeen na den dood zijn zal, plotseling met een grooten sprong vooruit. En we hebben juist opgemerkt, dat deze ontwikkeling veel langzamer ging. In elk geval is de beteekenis van deze uitspraak te onzeker dan dat ze dienen kan als bewijsplaats voor de wederopstanding des vleesches. Hiermede betwijfelen we de opstanding des vleesches niet. Alleen maar de opvatting dat déze woorden ervan getuigen. Job gaat dus niet onder in wanhoop, maar juist in de grootste vereenzaming zijner ziel, gaat hem de hope op, dat zijn levende Losser zijn zaak met God in orde zal brengen. Daarom juicht hij:

Ik zal Hem aan míjn zijde zien,
want Hij zal op míjn hand zijn.
Ik zal Hem met mijn oogen zien
en niet als een, die vreemd is en afkeerig.

Zoo doen de vrienden. Maar God niet!
Hoe verlangt Job naar die uitkomst! Zijn nieren in zijn binnenste versmachten van verlangen, wanneer hij daaraan denkt! Zoo heeft dus Job in zijn heftigen zielestrijd zich al meer tot God gewend. Hij begrijpt God niet. Hoe kon God zoo met hem doen!? In dien gedachtengang zegt hij dingen van God, die ontoelaatbaar zijn. Toch liet hij God niet los, maar zoekt de toevlucht bij Hem. Hierin toont Job zijn kindschap Gods. Een vreemde vlucht voor dengene, die hem slaat. Maar het kind verbergt het hoofd in den schoot van zijn moeder, die het bestraft. En zoo spreekt Job hier woorden, die door de vromen van alle eeuwen in de uren van hun grootste spanning en strijd met heilige overtuigdheid zijn nagesproken: ik weet, mijn Losser leeft.
Tot Sofar had Job reeds gezegd (13 : 7 en v.) dat zij partijdig oordeelden en dat God dat straffen zou. Nu, tegen Bildad, zegt hij dat weer en nog sterker. Men mag tegen den geloovige maar niet alles zeggen. God is immers Wreker? Wanneer gij mij nog langer blijft verdenken, zegt Job, en tot elkander zegt:

> met welke midd'len zullen wij hem achtervolgen
> om door te dringen tot de kern der zaak
> en zoo zijn schuld toch te ontdekken — ,

dan zijt gij zelf strafbaar:

> vreest zelf dan voor het zwaard!
> Valsche beschuldiging wordt met het zwaard gestraft!
> Ik waarschuw u, opdat het u voor oogen sta,
> dat er nog recht is.

Nog geen enkele keer heeft Job een beantwoording van een vriend zóó beëindigd. Hij eindigde telkens met een klacht. Maar nu, nu zijn geloofsverwachting zoo fier zich heeft verheven, nu eindigt hij met een waarschuwing aan het adres van zijn vrienden. Ook hieruit blijkt, hoe Job nu staat in de kracht van zijn overtuiging en van zijn hoop.

XIX.

SOFARS TWEEDE (EN LAATSTE) REDE

(hoofdst. 20).

Het zal wel juist hierom zijn, dat Sofar kwaad wordt en fel tegen Job uitvalt. Het stormt, het kookt in hem, zegt hij,

een afstraffing vol smaad kreeg ik daar aan te hooren!

Maar wat Job zeide, dat acht Sofar als wind, gespeend aan alle inzicht. En nu komt hij weer met de traditioneele theorie, die we al zoo vaak uit den mond der vrienden gehoord hebben. Veel nieuws heeft hij dus niet. Alleen laat hij nu deze nuanceering zien, dat de goddelooze wel kort voorspoed hebben kan, doch dan ook voor altijd te gronde gaat. Ook dat de goddelooze vermaak heeft in het kwade, maar dat het hem slecht bekomt.

Kwaaddoen was hem tot spijze.
Hoewel de boosheid zoet was in zijn mond,
hij zuinig ze bewaarde op zijn tong,
ze niet verzwolg, maar vasthield tegen zijn gehemelte,
zooals men lekkernijen langzaam proeft,
't was toch een spijze die hem slecht bekwam.
Het zoet werd in zijn buik tot tegendeel verkeerd,
't werd in zijn ingewand tot slangengif.

En wat was dat kwaaddoen?

Hij heeft aan armen eerst geweld gepleegd
en liet hen daarna over aan hun lot.
Hij nam hun wel een huis af,
maar het ten eigen nutte in te richten,
dat is hem niet gelukt.

De zonden, die hier genoemd worden (en Job bedektelijk verweten worden) liggen weer op sociaal terrein.

XX.

JOB ANTWOORDT SOFAR

(hoofdst. 21).

Jobs antwoord op wat Sofar gezegd heeft, is zeer onderscheiden van hetgeen hij vroeger gezegd heeft. Zoo bijv. lezen we in dit hoofdstuk niets van Jobs worsteling met God om recht. Dit behoeft echter niet te worden verklaard als een inzinking. Tot nog toe was Job te veel in beslag genomen door zijn strijd om recht. Na het hoogtepunt en voorloopig eindpunt dat hij bereikte in zijn antwoord aan Bildad, gaat hij in op de theorie zijner vrienden. Kort heeft hij dat gedaan, toen hij antwoordde op Sofars eerste rede. Vredig staan de tenten der goddeloozen, heeft hij toen gezegd. Nu gaat hij breeder op deze gedachte in. Het is een vreeselijke gedachte: het onrecht schijnt te zegevieren! Als ik er aan denk, zegt Job, sta ik verschrikt en grijpt siddering mijn vleesch aan. Maar de feiten wijzen het uit. En als de vrienden luisteren willen, zullen ze ook verstomd staan over wat God doet en *de hand op den mond leggen.* Job weet wel hoe het moet! Maar het gaat altijd gemakkelijker anderen te zeggen hoe het moet, dan het zelf te doen. Job moet ten aanzien van hemzelf zoo ver nog gebracht worden.
Dan noemt Job op, wat het leven te zien geeft:

> De goddeloozen blijven steeds in leven,
> ze worden oud, nemen zelfs toe in kracht.
> Hun kind'ren groeien voor hun oogen op,
> heel hun nakoom'lingschap is om hen heen.
> Hun huizen zijn in vreed' en welvaart
> en hebben nooit gevaar te vreezen.
> De roede Gods komt nimmer over hen.
> . . . .
> Hun kind'ren hupp'len rond op 't erf
> en dartel als een kudde geiten

trekken hun knapen er op uit.
Zelf hebben ze een prettig leven.
Ze zingen blij bij tamboerijn en harp,
zijn vroolijk op de tonen van de fluit.

En toch zijn dat de menschen, die God niet vreesden, maar zeiden: aan de kennis Uwer wegen hebben wij geen lust. En diezelfde God schenkt hun hun voorspoed, want hun voorspoed staat niet in hun eigen macht, maar komt natuurlijk van God. Met een „de raadslag der goddeloozen is verre van mij" distancieert Job zich van die voorspoedigen, waarna hij zijn betoog voortzet met te vragen hoe vaak het dan werkelijk voorkomt dat „de lamp der goddeloozen wordt uitgebluscht", d.w.z. hun leven afgesneden wordt. Het is een vraag, waarop hij geen bevestigend antwoord verwacht, maar wel de tegenwerping dat dan toch hun kinderen gestraft worden. Daarop ingaande, zegt Job verder dat God het kwaad toch aan de daders zelf behoorde te wreken. Nu denkt Job zich in dat men hem tegenwerpen zal, dat hij bezig is Gods doen te bedillen en Hem, den hoogsten Rechter, de wet voor te schrijven. Maar hij beroept zich slechts op de feiten, waarin van een gerechtigheid Gods naar de opvatting der vrienden niet veel valt te bespeuren. Want allen sterven, maar de een na een leven van welvaren en geluk, de ander zonder ooit het goede te hebben gesmaakt.

Dan komen beiden zonder onderscheid
te liggen op den stoff'gen bodem van het graf
en overdekken hen de wormen.

Nogmaals brengt Job zelf een tegenwerping ter sprake, die wel op de lippen zijner vrienden zal zweven: waar is het huis van den machthebber gebleven en waar is de tent, die de goddeloozen bewoonden? Maar Job erkent niet, dat die verdwijnen, zooals de vrienden zeggen. Dat past wel in hun systeem. Maar de werkelijkheid is anders. Vraag het maar aan hen, die veel reizen en overal komen, zegt Job. Wat blijkt uit hun verhalen?

Dat op een dag van ramp de goddelooze blijft gespaard!
En dat hij juist ontkomt, wanneer Gods gramschap
uitbarst!

En als ze dan eindelijk toch sterven en zoo'n goddelooze begraven wordt?

Dan wordt naar zijn grafheuvel met ontzag gezien.
Het is alsof voor hèm de grond nog zacht is,
waarin hij wordt begraven.
En ieder schaart zich in den stoet
voorop en achteraan, ontelbaar velen.

Zoo weerspreekt Job de traditioneele opvatting van zijn vrienden met de feiten. Wat zij tot hem zeiden in hun „troostelijke redenen" is gegrond op een beschouwing, die met de werkelijkheid in strijd is. Het houdt dus geen steek. Ook niet de beschuldiging van Job, die uit hun beschouwingen voortvloeide.

XXI.

DE DERDE RONDE DER GESPREKKEN. ELIFAZ SPREEKT

(hoofdst. 22).

Hiermede is de tweede ronde in de cyclus der gesprekken vol en begint de derde. Deze is niet zoo volledig als de beide vorige. Alleen van Elifaz komt hier nog een rede voor in denzelfden trant als in de vorige rondes. Hij kan Jobs bewering niet weerleggen. Toch kan hij zijn theorie niet opgeven. Hij blijft dus Job voor schuldig houden. Dat zegt hij nu dan ook ronduit en niet weer op bedekte wijze.
Hij gaat uit van de hoogheid Gods. Daarbij vergeleken is de mensch zoo gering, dat het God geen gewin geeft, als een

mensch rechtvaardig is. God wordt dus in zijn handelingen met den mensch niet geleid door eigenbelang. Wat zou Hem dus bewegen, zoo wil Elifaz zeggen, u onrecht aan te doen? De oorzaak van uw lijden moet ge zoeken bij u zelf. Maar om godsvrucht bestraft God u niet. Dus moet het om uw zonden zijn!

Dit lijkt een streng logische redeneering, veel logischer dan die van Job. Maar ijskoud! Dat komt omdat Elifaz alle band met God doorsnijdt met zijn: Kan ooit een mensch aan God een dienst bewijzen? Job zoekt juist het contact met God. In zijn „winderige taal", zooals de vrienden zijn woorden diskwalificeerden, gloeit toch de warmte van het hart, van een menschenziel, die smacht naar God.

Maar Elifaz heeft nu het woord!

Het *moet* dus wel om uw zonden zijn.

't Is steeds dezelfde ijzeren consequentie.

En dan noemt Elifaz die zonden op. Zoover is het eerder nog niet gekomen. Maar als Job tegen zijn vrienden durft te zeggen, dat ze hem valschelijk beschuldigen en deswege schuldig staan met het zwaard gestraft te worden, dan moet Elifaz toch wel ronduit zeggen, wàt Job dan heeft misdaan?

> Als iemand van uw volk uit nood van u moest leenen,
> waart ge gewoon de kleeren van die stakkerds
> ten onderpand te nemen.
> Vermoeiden, die van dorst versmachtten,
> laafdet ge niet met water.
> Den hong'rige onthield ge brood.
> Maar grooten en geweldigen — dien gaaft gij land,
> en wie tot aanzien kwam, die moest daar wonen!
> De weduw zondt, met leege handen, ge weer naar huis.
> Wat weezen tot verdediging van hun geschonden recht
> nog trachtten in te brengen,
> vertraadt ge met uw voeten.

Jobs zonden liggen dus op sociaal terrein.

Evenals in zijn vorige rede waarschuwt Elifaz Job voor de straffen Gods, die over de goddeloozen komen.

Rechtvaardigen zijn blij, wanneer z' hun val
aanschouwen.
d' Onschuldige spot dan met hen.
Ze zeggen: waarlijk onze tegenstanders zijn verdelgd!
En wat ze achterlieten is door vuur vergaan.

En evenals in zijn eerste rede eindigt hij met een vriendelijke opwekking tot verootmoediging voor God:

Gewen u toch aan Hem, opdat ge vrede hebt.
Aanvaard Zijn onderwijzing, neem Zijn woord ter harte.
Als gij voor den Almacht'ge u vernedert,
het booze ver houdt van uw tent,
als gij uw gouderts in het stof werpt
tusschen der beken rotsen uw fijn Ofirgoud,
dan zal d' Almacht'ge zelf uw gouderts zijn
en glanzend zilver,
dan zult gij u verlustigen in den Almachtige
en opheffen tot Hem uw aangezicht.
Hij zal, wanneer ge tot Hem bidt, u hooren.
Wat ge beloofdet — Hij zal 't zoo besturen,
dat ge het ook volbrengen kunt.
Tot stand zal komen wat g' u voorneemt.
Uw levensweg ligt voor u uitgestrekt in 't licht.
Want Hij vernedert den hoogmoedige,
maar biedt Zijn hulp aan den ootmoedige.
Zoo wordt d' onschuldige gered,
ook gij, wanneer uw handen rein van misdaad zijn.

Elifaz vervalt dus in herhaling en toont daarmede uitgepraat te zijn. Zijn opwekking tot Job zich te verootmoedigen, is op zich zelf genomen een „kostelijk woord", zeer begeerde preekstof. Maar hij camoufleert daarmede kwalijk, dat hij voor Jobs hartstochtelijke zelfverdediging het onderspit moest

delven. En de dierbare vriendelijkheid van zijn toon moet den dulder Job wel ergerlijk zoetsappig in de ooren geklonken hebben. Het heeft hem niet vertroost.

XXII.

JOBS ANTWOORD OP ELIFAZ' LAATSTE REDE

(hoofdst. 23, 24).

De dag, waarop dit gesprek plaats vindt — de geheele gesprekkencyclus kan inderdaad moeilijk op één dag ten einde gekomen zijn — is een bittere dag voor Job: Ook heden is mijn klagen wederspannigheid, Zijn hand drukt zwaar op mijn gekerm. En hij kan God niet vinden. Hij moet zijn zaak voor God uiteenzetten, want de vrienden begrijpen hem niet. Maar God houdt zich verre. Dat is steeds Jobs klacht. Maar als hij God maar vond, dan zou hij oprecht blijken:

> Hij weet wel hoe mijn wandel is!
> Als Hij mij toetste, zou 'k als goud zoo zuiver blijken.
> Mijn voeten zett' ik steeds angstvallig op Zijn spoor.
> 'k Week van Zijn weg niet af,
> was Zijn gebod niet ongehoorzaam.
> De woorden die Hij sprak, bewaard' ik in mijn hart.

Hiermede handhaaft Job tegenover Elifaz zijn onschuld. Maar God geeft hem niet de gelegenheid tegenover Hem zich te verdedigen. God gaat onvermurwbaar door. Hij blijft Zichzelf gelijk. Wie kan Hem keeren? Wat Hij begeert, volvoert Hij ook. Hij legt ten uitvoer wat beschikt is. Daarom is Job voor Hem verschrikt:

> God deed mijn hart versagen.
> d' Almachtige vervulde mij met angst voor Hem.

Dat is Jobs moeilijkheid. En daarin hebben de vrienden hem niet geholpen!

Voorts bespreekt Job, evenals in zijn antwoord op Sofars tweede rede, de traditioneele beschouwing der vrienden. Hij komt dan tot de conclusie, dat het niet zoo eenvoudig is als de vrienden zeggen. Men kan niet zoomaar aanwijzen, dat God de zondaars straft. Job klaagt er juist over, dat zij die God kennen, geen dagen waarop God wraak oefent, te zien krijgen. Daardoor lijkt het alsof het onrecht maar ongestoord bedreven kan worden. Om dit aan te toonen, geeft Job een beschrijving van het dagelijksche leven, zooals hij het ziet: het is vol verdrukking van de geringen! Met deze beschouwing beweegt Job zich ook op het terrein van het sociale leven en uit hetgeen hij opmerkt blijkt, dat hij een fijn sociaal gevoel heeft, zoodat hij zich ergert aan het vele onrecht, dat er geschiedt.

Men eigent zich maar land toe door een grenspaal te verzetten.
Men rooft maar vee en weidt het als zijn eigen.
De ezel van de wees wordt weggevoerd.
Het rund der weduwe ten pand genomen.
Het vaderlooze kind wordt wreed van moeders borst gescheurd.
Geringen worden ruw op zij gedrongen.
De weg moet vrij voor de geweldigen!

En wat is het lot der verdrukten? Ze moeten maar een goed heenkomen zoeken! Met felle kleuren teekent Job de onhoudbare toestand, waarin de verschoppelingen der maatschappij maar moeten trachten hun ellendig bestaan voort te sleepen. Eerst neemt hij voorbeelden uit het leven op het land. De steppe moet hun brood verschaffen. En bij gebrek aan onderdak drukken ze zich tegen de rotsen aan om beschutting te vinden tegen regen en koude. Het ligt voor de hand dat ze tot diefstal vervallen. In de steden is het niet beter. Daar stijgt het gekerm der ongelukkigen op naar den hemel. Maar — en dat is het vreemde, waarop Job wijzen wil en dat niet past in het systeem der vrienden —: God slaat geen acht op

hun gebed. Nog zooveel meer ongerechtigheid geschiedt daar: des nachts wordt er geroofd, gemoord en overspel bedreven, allemaal werken der duisternis.
Het schijnt dat we ons van het sociale leven uit Jobs dagen geen ideale voorstellingen mogen maken.
Het slot van Jobs antwoord aan Elifaz bevat een moeilijkheid. Het beschrijft hoe de goddeloozen gestraft worden. Dat zoo uitvoerig en met beeldrijke taal te beschrijven, past echter niet in Jobs redebeeld. Misschien is de oplossing hierin te zoeken, dat Job, evenals in zijn antwoord op Sofars tweede rede, zelf de tegenwerpingen der vrienden opsomt. Het kan ook zijn dat gedeelten van redevoeringen in dit boek van hun plaats zijn geraakt.

XXIII.

BILDADS LAATSTE REDE

(hoofdst. 25).

Bildad toch, die nu voor de derde maal het woord neemt, spreekt volgens den overgeleverden tekst maar heel weinig. Zou een gedeelte van zijn laatste redevoering in hoofdstuk 24 terecht zijn gekomen? Bildad brengt overigens niet veel nieuws meer te berde: God is verheven en hoe zou voor zoo'n verheven God de broze mensch rechtvaardig zijn? Het is Elifaz' oude gedachte, gegrond niet op zondebesef, maar op gevoel van kleinheid en geringheid. Dit blijkt duidelijk uit zijn redeneering van het meerdere tot het mindere:

> De maan niet eens heeft zuiv'ren glans voor Hem,
> de sterren zijn niet rein in Zijne oogen.
> Laat staan de broze mensch — die molm is,
> het mensch'lijk wezen — dat een worm is!

XXIV.

JOBS ANTWOORD OP BILDADS LAATSTE REDE

(hoofdst. 26, 27).

In Jobs woorden zat voortgang van gedachten. Wanneer de vrienden hem met succes hadden willen bestrijden, hadden ze met hem mee op moeten redeneeren. Ze volgen hem echter niet in zijn gedachtengang, maar blijven bij het beginpunt der gesprekken staan. Elifaz valt in herhaling, van Bildad is bij de derde ronde maar een enkele ook nog oude gedachte overgebleven. Van Sofar hooren we heelemaal niets meer. De gesprekken der vrienden gaan als een nachtkaars uit. Job is meester van het terrein. Hij zit echter nog met zijn eigen probleem. De oplossing der vrienden is alleen onjuist gebleken. Sarcastisch bedankt Job de vrienden daarom voor hun „troostrijke redenen”:

> Prachtigen bijstand hebt Gij in mijn machteloosheid mij verleend!
> Keurige hulp geboden aan mijn krachteloozen arm!
> Nuttigen raad mij (die geen kijk meer op de dingen had) gegeven.
> Heel wat om mijn bezwaren te verlichten,
> hebt gij mij aan 't verstand gebracht.
> Waar haaldet ge 't vandaan?
> Wiens geest toch kwam mij uit uw woorden tegen?

Job weet wel dat waar is wat Bildad het laatst zeide: dat God groot is. Hij kan dat op veel aangrijpender en schoonere wijze zeggen dan Bildad. Reeds toen hij Bildad voor de eerste keer beantwoordde, heeft hij dat bewezen; vervolgens toen hij Sofar beantwoordde. Deed hij het toen echter met een wrangen bijsmaak — de groote daden Gods werkten immers altijd beroering en ontwrichting in een geordende samenleving (hoofdst. 12) — nu is zijn woord vol zuiveren eerbied voor

den hoogen God. God is groot, in de hoogte, maar ook in de diepte:

Open en bloot ligt voor Zijn oog de onderwereld.
Daar wringen zich voor Hem van vrees de schimmen.
De afgrond des verderfs heeft niets,
waarmee hij zich bedekken kan voor Hem,
den macht'gen Schepper, Die den Noorderhemel
heeft uitgespannen over de nog woeste aarde.
De aarde hing Hij aan het niet.
Als in een zak bindt Hij de waat'ren in de wolken:
en 't wolkgevaarte scheurt niet onder dezen last.
Het aanzicht van Zijn troon houdt Hij verborgen:
Hij spreidt daarover een gordijn van wolken.
De aardschijf heeft Hij afgebakend op de wateren
tot d' einder, waar het licht aan 't duister raakt.
De zuilen van den hemel staan versteld te trillen,
wanneer God dreigt en scheldt.

Weer grijpt Job om de grootheid Gods te teekenen naar de volksvoorstellingen uit zijn omgeving, die van Rahab en Leviathan (zie Ps. 89 : 11; Jes. 51 : 9; 27 : 1).

Met kracht en met beleid heeft Hij 't geweld
van de vijand'ge zee getemd,
verslagen het onstuim'ge monster Rahab.
En toen door 't blazen van Zijn storm
de hemel helder werd, heeft Hij met eigen hand
doorboord de snelle slang.

Maar daarmee is Gods grootheid niet ten volle geteekend:

Dit zijn nog maar de verre uitloopers Zijns wegs!
Wat dan de hoofdzaak van Zijn werk?
Wij krijgen van Hem een gefluisterd woord te hooren.
En als die fluistering reeds zoo geweldig is,
wie zou den donder van zijn mogendheen verstaan?

Zoo spreekt Job in den toon van verwondering en aanbidding. Daarna zet hij zijn rede voort (hoofdst. 27), om weer opnieuw te betuigen dat hij onschuldig is. Hij zweert bij God, Die hem zijn recht onthoudt, zoodat hij de vrienden geen gelijk kan geven in hun meening, dat hij om zijn zonden wordt gestraft. Zoo lang hij leeft zal hij zijn onschuld niet prijsgeven. Zijn hart veroordeelt niet één zijner dagen.

* * *

Het verdere gedeelte van dit hoofdstuk bevat een beschouwing over het kwade lot der goddeloozen. Hoewel het op zich zelf een duidelijk stuk is, biedt de verklaring ervan toch moeilijkheid, omdat de inhoud niet schijnt te passen in Jobs gedachtengang. Hij heeft juist beweerd dat de uitoefening van Gods gerechtigheid niet zoo opvallend geschiedt, dat menschen dat controleeren kunnen. Zoo komt ook hier de vraag op of op den langen weg der tekstoverlevering misschien enkele stukken van hun plaats zijn geraakt. De mogelijkheid bestaat, dat dit gedeelte van hoofdstuk 27 een overblijfsel is van een weggevallen rede van Sofar. Toch kan niet dit geheele gedeelte van vs 7 af, aan een ander dan Job worden toegekend. Vers 12 — en dan ook vs 11 — is ongetwijfeld door Job uitgesproken. Voorts staan we voor de vraag naar de beteekenis van hoofdstuk 28. Het is om zijn inhoud en vorm een der schoonste stukken uit dit dichtwerk. Maar welke plaats neemt het in in het geheel? Het wordt wel gehouden voor een zelfstandig stuk! Inderdaad wordt het niet uitdrukkelijk aan Job toegeschreven (vergel. de beginverzen van de hoofdstukken 27 en 29).

Nu meenen we dat we ons ten doel moeten stellen een verklaring van het boek Job te bieden, waarbij we uitgaan van den vorm, waarin het ons overgeleverd is en waarin het nu dus voor ons ligt. Eerst wanneer dat onmogelijk blijkt, mogen we er toe overgaan een oplossing te zoeken door een andere rangschikking van den overgeleverden tekst aan te nemen. Deze laatste poging tot oplossing der moeilijkheden wordt ook

nog gedrukt door het bezwaar, dat de rangschikking van den tekst naar ons inzicht, een willekeurig handelen is, dat wel geschieden kan met eerlijke en soliede motieven, maar dat toch altijd subjectief blijft. Degenen, die reeds getracht hebben „den oorspronkelijken tekst te herstellen", zooals dat dan heet, zijn tot uiteenloopende resultaten gekomen.

Nu zegt Job in de verzen 11 en 12 van hoofdstuk 27: Ik zal u onderrichten aangaande de hand Gods; wat de Almachtige voorheeft zal ik niet verbergen. Gij allen hebt het immers zelf gezien? Waarom zijt gij dan door een ijdelen waan bevangen?

Als hij dan heeft uiteengezet wat de Almachtige voorheeft, en daarin ook leert dat de goddelooze gestraft wordt, dan volgt hetgeen staat in hoofdstuk 28: dat de wijsheid door den mensch niet eigenmachtig in bezit kan worden genomen. Wel kan de mensch veel verwerven. Maar wat de mensch ook kan verwerven door inspanning en stout ondernemen, de *wijsheid* niet! Dat komt omdat ze van een andere orde is dan alle andere bezittingen der menschen.

Job en zijn vrienden staan ten slotte voor dezelfde feiten. „Gij allen hebt het immers zelf gezien?", zegt hij. Maar ze zijn door een ijdelen waan bevangen! Ze passen de feiten niet zuiver toe. Als rampen over de goddeloozen komen, dan wil dat nog niet zeggen, dat elk die door rampen getroffen wordt ook een goddelooze is. Daarom begint hij met de herhaling van de betuiging van zijn onschuld. Maar overigens is ten slotte het lot der goddeloozen slechts den vijand toe te wenschen. Job verwacht na zijn dood zijn rechtvaardiging. Maar:

wat heeft de booze te verwachten
wanneer het einde nadert
en God zijn ziel wegneemt?
Zal God zijn hulpgeroep soms hooren
als hem benauwdheid overvalt?
Zal hij in God verheugnis hebben?
Kan hij ten allen dage tot God roepen?

En ook in dit leven wordt soms de goddelooze wel gestraft: God straft hem in zijn kinderen of in zijn goed. Zijn huis houdt geen stand, zijn voorspoed wordt in één nacht gebroken. God straft hem zelf:

want angsten komen op hem aan als waterstroomen
en op een nacht neemt ongemerkt de storm hem weg.
Zoo werpt God zonder hem te sparen naar hem met
zijn schichten.
Hem blijft niet anders over dan te vluchten.
Men jaagt hem uit zijn plaats vandaan
met hoonende gebaren.

Al heeft Job ontkend dat dit steeds zoo is, hij moet toch toestemmen dat het gebeurt. Maar in hun beschouwingen over deze feiten gaan de vrienden feil. Waan heerscht over hen. Maar wat is dan de juiste beschouwing? Dat weet Job ook niet. Het zijn Gods daden, en de wijsheid die achter deze dingen werkt, kan door menschen niet uitgevonden worden. De wijsheid is Godes!

XXV.

DE WIJSHEID IS GODES

(hoofdst. 28).

Nu volgt het verheven lied over de wijsheid uit hoofdstuk 28.

Van 't zilver is wel aan te wijzen
vanwaar 't afkomstig is;
en van het goud de plaats,
waar men de fijngemalen bergsteen wascht,
om 't glinst'rend gruis er uit te zoeken.
Uit d' aarde wordt het ijzer opgedolven;
uit steen het koper opgesmolten.

Nu volgt de beschrijving van den arbeid der mijnwerkers:

Waar 't altijd donker was,
in 't binnenste der bergen,
daar moet dat donker wijken
voor 't licht der lamp,
waarbij de menschen werken
en zoekend altijd verder splijten
het dicht gesteent' in zwarte duisternis.
Zij graven schachten, dalen daarin af met koorden.
En zonder steunpunt voor den voet,
als door hun voeten gansch vergeten,
zweven ze, ver van de bewoonde wereld af.

Terwijl de aarde vredig koren voortbrengt
wordt z' in de diepte omgewoeld
als woedde daar een vuur!
Het is het vuur van 's menschen hebzucht!
Want in haar steenen zijn saffieren
en in haar bodem goud.

Langs paden die de roofvogels niet kennen
en die geen haviksoog bespeurt,
waarop de drieste dieren nimmer komen
en waar de leeuw geen schrede zet,
daar dringen menschen door.

Het hardste steen pakt hij wel aan
en bergen keert hij om vanaf hun voet.
Hij splijt kanalen in de rotsen
en legt voor zijne oogen bloot
een schat van kostbaarheden.
Hij sluit de sijpelende wateraders af
en brengt aan 't licht het diep-verborgene.

Maar waar laat zich de wijsheid vinden?
Waar is de plaats waar inzicht te bekomen is?
De mensch, die 't meest verborg'ne weet te vinden,
kan niet de wijsheid delven uit haar oorsprong.

Zij is niet iets, dat uit het aardsche menschenleven
is te putten.
En vraagt ge d' afgrond, onder d' aarde —
hij zegt: „z' is niet in mij!"
Of wendt g' u tot de zee —
die antwoordt „niet bij mij!"

Z' is niet te koop.
Ge kunt haar niet tegen massief goud ruilen,
noch zilver als haar koopprijs bieden.
Noch tegen Ofirgoud,
noch tegen dure onyx of saffier
kan z' opgewogen worden.
Met goud noch glas is haar waardij te meten.
Z' is voor geen gouden sieraad in te wisselen.
Koralen en kristal zijn nevens haar niet noemenswaard.
De wijsheid te verkrijgen is meer waard dan parels.
Een Nubische topaas drukt niet haar waarde uit.
Ze kan niet opgewogen worden tegen louter goud.
Voor geen van deze kostbaarheden
is wijsheid te verkrijgen.

Hoe moet ge wijsheid dan bekomen?
Vanwaar is zij afkomstig?
Waar is de plaats, waar inzicht is te vinden?

Zij is verborgen voor het oog van al wat leeft,
zelfs voor dat van de vogelen des hemels.
Het doodenrijk en d' afgrond zeggen:
wij weten van haar bij geruchte slechts.
Ze werkt hier niet gelijk bij u daarboven.
Hoe zouden wij aan u den weg dan tot haar wijzen?

Gòd kent den weg, die tot haar leidt
en Hij weet, waar ze is.
Want tot de uitersten der aarde
dringt met Zijn blik Hij door,
ziet al wat krielt onder den ganschen hemel.

Toen Hij den wind van kracht voorzag
en aan de waat'ren perken stelde,
toen Hij den regen wetten gaf
en paden wees den bliksemstralen,
toen zag Hij haar.
Hij steld' haar Zich ten dienst.
Beproefde wat of in haar was.

Zoo is de wijsheid een privilege Gods!
Hij geeft haar den menschen niet. Voor den mensch is de hoogste wijsheid den Heere te vreezen en van het kwaad te wijken. Aan dien regel hebben de menschen zich te houden. Als zij dat doen, doen zij wijs. Die regel zal hen voor dwaasheid en zonde — want dat hangt samen — behoeden. Maar de wijsheid zelf houdt God voor Zich. Daarom kan de mensch Zijn wegen niet naspeuren.
Hiermede heeft Job de wijsheid der vrienden voor waan verklaard. Maar hoe zijn probleem dan wel opgelost moet worden, dat weet hij ook niet. Maar aan den weg des Heeren heeft Hij zich gehouden: Den Heere vreezen en wijken van het kwaad (1 : 1).

XXVI.

JOBS ALLEENSPRAAK

(hoofdst. 29—31).

Verder richt Job zich niet meer tot zijn vrienden. Aan hen was dit zijn laatste woord. Wel houdt hij nog een beschouwing in den vorm van een alleenspraak, over hetgeen hem wedervaren is. Hij denkt zich weer in in zijn voorspoed van vroeger, zijn welvaart en eer (hoofdst. 29). Daar stelt hij dan tegenover de ellende, waarin hij nu verkeert (hoofdst. 30). Maar schuldig staat hij niet, dat betuigt hij onder vele eeden. Zijn

onschuld houdt hij staande. Maar daarmede blijft zijn probleem onopgelost. Een onjuiste oplossing aanvaarden door schuld te erkennen, die er niet is, gelijk de vrienden hem aanraden, kan hij echter ook niet. Dan ziet hij er liever van af een oplossing te vinden. De wijsheid is immers toch bij God alleen. Maar dan stormt al zijn leed op hem aan en gevoelt hij zich ellendig en verlaten.
Job keert tot zich zelven in. In een alleenspraak, die de heftige bewogenheid van zijn gemoed duidelijk doet blijken, overziet hij zijn leven. Met heimwee verlangt hij terug naar zijn schoon verleden, waarvan hij in de eerste plaats noemt zijn omgang met God. Hier treffen we enkele uitspraken aan van zuivere mystiek:

Och dat het mij nog waar' als in 't verleden,
als in de dagen toen God mij behoedde;
toen nog Zijn lamp als Zijn betooning van genade
boven mijn hoofd te schijnen stond;
toen mij geen duisternis kon hinderen,
want ik verkeerde daarbij in Zijn licht!
Dat 't mij nog waar' als toen ik stond in 's levens oogsttij,
toen 'k bloeid' als man in voll' ontwikkeling,
toen de gemeenzaamheid met God de sfeer was,
waarin mijn tente stond.
Toen de Almachtige nog met mij was....

Tegen dezen vrome heeft Elifaz durven zeggen: Gewen u toch aan Hem!!

* * *

Daarna beschrijft Job welk een achting hij genoot van zijn stadgenooten. Wanneer hij in de poort der stad zijn zetel liet klaar zetten, dan kropen de jongens, die daar speelden, weg van schrik en grijsaards gingen eerbiedig staan. Vorsten staakten hun gesprekken en legden de hand op hun mond. De stem der edelen verstomde, als zat hun tong vast aan 't

gehemelte. Deze achting had Job mede door zijn omgang met de menschen verworven, want in dien omgang had hij betoond een man van sociaal gevoel te zijn.

Ik redde den verdrukte, die om hulp riep,
den wees en wie geen helper had.
Elk die aan lager wal geraakt was
heeft mij gezegend als zijn redder.
Het hart der weduwe kreeg door mijn hulp
weer reden om te jubelen.
Ik was bekleed met de gerechtigheid
en de gerechtigheid deed mij aan als haar kleed....
. . . .

Den blinde was 'k tot oogen,
den lamme tot een voet.
'k Was den behoeft'ge tot een vader
en onderzocht de zaak, die mij niet duid'lijk was.
Ik sloeg de kaken stuk van den roofgier'gen booswicht,
rukte zijn prooi tusschen zijn tanden weg.

Van dezen man heeft Elifaz durven zeggen, dat hij het kleed van zijn stamgenooten ten pand nam, dat hij hongerigen geen brood gaf en dorstigen geen water!

***

Job dacht dat hij zoo ook sterven zou, geëerd en in aanzien. De gedachte, dat het anders kon worden, kwam niet in hem op: En toch is het zoo anders geworden. Met een drie keer herhaald: „Maar nu...." klaagt hij over zijn vreeselijk lot:

Maar nu....
Menschen, die jonger zijn dan ik,
steken den gek met mij;
lieden, wier vaders ik te min geacht had
ze naast mijn herdershonden in het werk te zetten.

Job beschrijft hier wat voor soort menschen daar op den aschhoop wel eens bij hem komen kijken en dan de spot met hem drijven. Uit deze teekening blijkt, welke schrille contrasten in Jobs omgeving aangetroffen werden tusschen de rijken eenerzijds en anderzijds de nietsbezitters. Evenmin als de beschrijving die Job gegeven heeft van de maatschappelijke toestanden, zoowel op het platteland als in de steden, toen hij Elifaz' derde rede beantwoordde (hoofdst. 24 : 4-12), geeft ook deze beschrijving een aantrekkelijk beeld te zien. Het zijn menschen, die zoekend zwerven door verlaten oorden, melde en bladeren van struiken eten, op bremwortels kauwen. Holen en rotskloven dienen hun tot woning, onder het struikgewas hokken ze bijeen. Het is een ordelooze bende vol luidruchtig geschreeuw, het uitvaagsel der menschen, gespuis. Wie bij zijn huis zoo'n schooier ziet, begint te roepen: „dieven! dieven!"

„Maar nu", zegt Job, dat soort van lui vermaakt zich nu om mij. Dit „maar nu" is duidelijk een weeropnemen van het vorige „maar nu" uit vs 1. Na de breede beschrijving van het laag allooi van zijn bespotters, gaat hij nu zeggen hóe ze hem bespotten. Met het „maar nu" van vs 16 begint echter wèl een nieuw onderdeel, waarin Job hoofdzakelijk klaagt over hetgeen God hem aandoet. Zoo valt Jobs klacht in twee deelen uiteen: eerst klaagt hij over den smaad der menschen, dan over de bejegening, die hij van Gods zijde ondervindt. Wat de menschen betreft, zelfs de geringsten praten spottend over hem. Allerlei schimpscheuten hebben ze op hem. Ze ontzien zich niet hem in 't gezicht te spuwen. Alle respect voor hem is weg. God heeft dat gebroed op hem losgelaten, zoodat ze als belegeraars op een vesting op hem aanstormen met hoonende woorden.

En in die eenzaamheid heeft ook God hem verlaten.

> Wanneer ik tot U roep, antwoordt Gij niet.
> G' hebt tegen mij de houding van een wreedaard aangenomen

en met Uw sterke hand bestookt Gij mij.

Het is alsof God met hem speelt:

Gij werpt mij in den wind omhoog
en laat mij in het noodweer voortgedreven worden
en hulploos daarin wankelen.
Ik merk het wel:
Gij wilt mij naar het doodenrijk doen wederkeeren,
naar 't huis, waar elk die leeft terechtkomt.

Bittere teleurstelling is Jobs deel. Is 't wonder dat hij klaagt?

Ik hoopt' óók op het goede!
Maar wat mij overkomt is kwaad!
'k Zag uit naar licht,
maar duisternis komt over mij.
Mijn innerlijk is fel bewogen
en komt niet tot bedaren.
Ellendedagen stormen op mij aan.
Ik ga in treurkleed zonder troost te vinden.
Maar 'k heb gezelschap in mijn weenen:
want 'k ben der huilende jakhalzen metgezel
en kameraad der struisvogels,
de jammerende kind'ren der woestijn.

Zijn lichaamslijden is vreeselijk:

Mijn huid laat los, van ziekte zwart.
En mijn gebeente gloeit van koorts.

Het is alles wel anders geworden:

Mijn harptoon werd tot doodenklacht,
de klanken van mijn fluit
gelijk de stem van weenenden.

Dit is de laatste keer dat we Job hooren klagen. Menige klacht hebben we van hem gehoord. En het heeft ons ontroerd.
Wat Job persoonlijk betreft, is zijn lijden een beproeving van zijn geloof. Uit zijn klagen bemerken wij hoe moeilijk geloovigen het in hun zielestrijd kunnen hebben.
Toch heeft hetgeen Job in zijn klagen zegt, niet alleen beteekenis voor hem persoonlijk en voor andere geloovigen, wier ervaringen min of meer met die van Job overeenkomen. Het heeft ook beteekenis om het lijden van Christus te verstaan. Twee trekken van Jobs lijden zijn het vooral, die daartoe dienen kunnen. In de eerste plaats dat hij *onschuldig* leed. En dan ten tweede de *verlatenheid* van God. Natuurlijk zijn er ook nog andere trekken: de smaad der menschen, valsche beschuldiging, doodsdreiging, verzoeking en nog wel meer. Maar het onschuldig zijn en toch van God verlaten worden, dat is bijzonder in overeenstemming met des Heilands lijden. Beiden worden opzettelijk van God verlaten en smachten in hun verlatenheid naar de gemeenschap met God. We kunnen die van-God-verlatenheid van Christus in haar ontzettende verschrikkelijkheid niet peilen. Maar wat Job er van zegt, geeft er ons een flauw idee van.
Wanneer we onder een „*type*" van Christus verstaan een kind Gods uit het Oude Testament, dat in zijn leven iets afbeeldt uit het leven en werk van Christus, dan mogen we zeggen: Job was een type van Christus. Heeft zoo David Zijn strijd tot oprichting van het Koninkrijk der Hemelen getypeerd en Salomo Zijn vestiging van Zijn Koninkrijk in heerlijkheid — ook in bepaalde trekken van hun leven en werken — dan heeft Job getoond wat Christus' lijden was, met name Zijn onschuldig verlaten zijn van God.
Zoo leert de Heilige Geest ons in het gansche Oude Testament steeds aangaande den Christus!

XXVII.

JOBS ZUIVERINGSEEDEN

(hoofdst. 31).

Menigmaal heeft Job zijn onschuld betuigd. Dat was voor hem het kernpunt van zijn probleem. Als hij om zijn zonde gestraft werd, dan was na Elifaz' eerste rede het pleit al beslecht geweest. Maar het probleem blééf kwellen. Soms ten diepste weggezonken in verdriet en mismoedigheid, veert Job plotseling weer op in geestkracht, als hij in zijn kringloop der gedachten weer terugkomt bij het: waarom? Laat God dan wezen wat Hij wil, maar dat hij onschuldig is, zal Job Hem zeggen! Zoo heeft Job meer dan eens gesproken.
Zoo eindigt Job ook. En met een breedvoerigheid en heiligen ernst als nog niet één keer eerder. Onder vele eeden verklaart hij het.
De vorm van deze eeden is de gewone eedsformule, waarin iets ontkend wordt met de woorden: „indien het wèl zoo is, dan moge...." (er volgt dan een vervloeking), en waarin iets bevestigd wordt met de woorden: „indien het niet zoo is, dan moge...." (er volgt weer een verwensching). Job betuigt zijn onschuld in den vorm van ontkenningen. Hij spreekt er verscheidene uit, maar laat niet terstond op elke ontkenning een vervloeking volgen. Hij vat meestal enkele ontkenningen samen onder één vervloeking.
Aan deze eeden gaat vooraf, dat Job zegt, welke algemeene regel hij zich gesteld heeft: *Hij had met zijn oogen een verbond gesloten.* Een verbond kan gesloten worden tusschen gelijke partijen. De afspraak draagt dan aan beide zijden een vrijwillig karakter. Maar een verbond kan ook door een die meerder is aan een die minder is opgelegd worden. Hiervan is het verbond van Jojada, die de andere partij *gebood* (II Kon. 11 : 4-9) wat ze doen moesten, een voorbeeld. En van zulk een wijze van verbondssluiting is ook hier sprake in

Jobs geval. Dat blijkt uit de woordkeuze van het oorspronkelijk. Job en zijn oogen zijn geen gelijkberechtigde partijen, maar zijn oogen zijn aan Job ondergeschikt. Hij legt ze iets op, hij schrijft ze iets voor. Wat, wordt niet vermeld. Maar dat blijkt uit het vervolg wel: niet naar dingen te zien, die Job tot zonde konden verleiden. Het sluiten van een verbond krijgt hier de nog algemeenere beteekenis van: naar zijn wil zetten. En waarom heeft Job juist zijn oogen onder zulk een strenge contrôle geplaatst? Omdat door het oog de begeerlijkheid wordt opgewekt. „Wend mijn oogen af, dat ze geen ijdelheid zien" (Ps. 119 : 37).
Het zou ons niet verwonderd hebben als in het tweede deel van vs 1 ook dit woord ijdelheid had gestaan: hoe zou ik dan naar *ijdelheid* zien? We hebben hier immers te doen met een algemeenen regel. Dat blijkt ook duidelijk uit het vervolg: Want wat is het deel, dat God van omhoog beschikt, het erfdeel, door den Almachtige uit den hooge bepaald? Is het niet ondergang voor den verkeerde en ongeluk voor de bedrijvers van ongerechtigheid? Nu staat er niet in het algemeen ijdelheid of een dergelijk woord, maar: maagd, waarmede dus een zeer bepaald geval wordt genoemd. Toch komt Job pas in het vervolg, na den algemeenen levensregel van vs 1-4, tot het noemen van bijzondere gevallen. Evenwel — er staat maagd. In ieder geval houdt Jobs voornaamste levensregel in, dat hij zich hoedt voor de begeerlijkheid, die hij dus weet zonde te zijn!! Daarom heeft hij zijn oogen zijn wil opgelegd en houdt hij ze in bedwang. Want God straft alle overtreden. Job weerspreekt dit nu niet. Want hij ziet deze waarheid nu niet in het scheeve verband, waarin de vrienden ze gewrongen hebben, maar onbevangen en daarom als onaanvechtbare waarheid. En die God, Die de overtreders straft, slaat zijn wegen gade en telt zijn gangen. Dien God vreest Job en daarom wijkt hij van het kwaad, niet alleen van het kwade te doen, maar ook al van datgene, dat de begeerte naar het kwaad zou kunnen opwekken!
Na deze verklaring over den grondregel van zijn leven begint

Job met de afzonderlijke eeden, waarmede hij ontkent aan bepaalde zonden schuldig te staan.

Indien ik mij met leugens afgegeven heb,
of haastig liep om iets bedriegelijks te doen —
laat God gerust me wegen in een zuiv're weegschaal,
Hij zal dan zien dat ik onschuldig ben.

De eerste zonde, waarvan Job zich zuivert, is dus leugen en bedrog. Het „dan moge...." uit den nazin, is hier een zich stellen onder het oordeels Gods.
In de tweede zuiveringseed is de omschrijving der zonde eenigszins vaag:

Indien ik ooit buiten den rechten weg ging,
mijn hart ooit heeft gedaan,
waartoe mijn oogen mij verlokten,
indien er smet kleeft aan mijn handen —

De nazin bevat nu echter duidelijk een verwensching (tegen hem zelf):

zoo moog' een ander eten, wat ik heb gezaaid,
zoo mogen van mijn akker
de jonge planten worden uitgeroeid!

Dit kon dan dus de straf op die zonde zijn. En waar bij strafbepalingen, ook in deze zuiveringseeden, het vergeldingsrecht maatstaf was (zie bijv. de volgende zuiveringseed), daar kan uit dezen nazin afgeleid worden, dat de zonde, in den voorzin bedoeld, is: toeëigening van eens anders goed.
De volgende zuiveringseed noemt met duidelijke woorden de zonde van hoererij en teekent die met zeer reëele trekken:

Indien mijn hart zich liet verlokken
tot iemands vrouw
en ik geloerd heb aan mijns naasten deur —

De nazin bevat de vervloeking in den vorm van de daarbij passende straf:

dan moge van een vreemden man
mijn eigen vrouw de need'rigste slavin zijn!
dan mogen vreemden haar beslapen!

Dit is geen straf over de vrouw, maar een lot der vrouw, dat tegen haar wil over haar komt en waarin haar man, haar wettige eigenaar en heer gestraft wordt (vergel. Deut. 28 : 30). Bij dezen zuiveringseed weidt Job uit over de schandelijkheid dezer zonde, en over het kwaad dat ze sticht:

Dat is een vuur, dat voortvreet tot in d' hel,
dat zou verwoesten al wat ik verworven had!

Vervolgens zuivert Job zich van zonden op sociaal terrein, de zonde, waarvan we reeds opmerkten, dat ze in dit bijbelboek zoo vaak genoemd wordt. Eerst van onrecht jegens zijn dienstvolk:

Indien ik ooit het recht van slaven of slavinnen heb veracht,
wanneer ik met hen een geschil had —

Job zou zich dan, zoo zegt hij in den nazin, die nu geen verwensching bevat, voor God niet weten te verantwoorden. De achtergrond van deze verlegenheid van hem tegenover God is gelegen in zijn besef van gelijkheid der menschen tegenover God, aller Schepper. Zijn sociaal rechtsgevoel wortelt dus in de naastenliefde, die eisch is, omdat de naaste ook schepsel Gods is:

Hebben ze niet met mij denzelfden Schepper?
Heeft niet Eén en Dezelfd' ons in den moederschoot gemaakt?

Zoo toont Job niet alleen zijn uiterlijke levenswandel, maar

ook de principes van dien wandel en wij worden getroffen door de hoogstaande zuiverheid dier beginselen.
Ook heeft Job de bede der armen niet afgeslagen, de weduwe niet vergeefs naar hulp laten uitzien, den wees niet laten verhongeren, den verkommerden zwerveling niet onverzorgd gelaten. Indien ik ooit dat wèl zou hebben gedaan, dan moge, zoo zegt hij, mijn schouder uit mijn gewricht vallen en mijn arm van mijn gebeente afgebroken worden. De vreeze Gods, zoo betuigt hij nog extra, weerhield hem, zulke zelfzuchtige dingen te doen.
Hierna zuivert Job zich van de zonde der gierigheid. Op het goud en op den aanwas van zijn vermogen heeft hij zijn betrouwen niet gesteld. Hierbij denkt Job aan de vermaning van Elifaz zijn goud weg te werpen, opdat de Almachtige hem zou zijn tot gouderts en tot glanzend zilver (22 : 24, 25). Tegelijk zuivert hij zich van een andere afgoderij: de aanbidding van zon en maan, een in oude Oostersche godsdiensten veel voorkomende afgoderij. Met kushanden werden deze onbereikbare hemellichamen begroet. Kussen behoorde tot de eerbiedsbetuigingen aan de afgodsbeelden bewezen (I Kon. 19 : 18). Dienst van zon en maan werden in Israël vooral gevonden in de laatste eeuw van het bestaan van het koninkrijk van Juda. De verleiding die van deze hemellichamen uitging op den Oosterling, waardoor hij tot hun vereering gebracht werd, proeven we in de wijze, waarop Job over deze lichten spreekt: „de zon, wanneer zij straalde en de maan, die in pracht voortschreed".... De gloed der zon en de glans der maan is in het Oosten feller dan wij die kennen.
Van de afgoderij van goud en van zon en maan is Job vrij — anders zou hij God verloochend hebben!
Over den tegenspoed van zijn naaste heeft Job zich niet verheugd. De gastvrijheid heeft hij trouw betoond.
Geen zonden heeft hij, zooals menschen zoo gaarne doen, verborgen.
In de nu volgende verzen, 35-37, staan geen zuiveringseeden, maar wel volgen er weer twee na deze verzen. Het zal daarom

beter zijn de verzen 38-40 te nemen als het vervolg op 34, te meer omdat de verzen 35-37 een slotgedachte bevatten.
In de verzen 38-40 betuigt Job, dat zijn landerijen hem niet aanklagen. De aanklacht dier landen kon hierin bestaan, dat ze onrechtmatig verkregen waren. Job heeft alles eerlijk verkregen, door koop. De verwensching, waarmede deze laatste ontkenningen betuigd worden, is weer gebaseerd op het vergeldingsrecht: dan mogen dorens voor tarwe opschieten en onkruid voor gerst.
Na al deze zuiveringseeden bezint Job zich op de vraag of iemand ze zal hooren: Ach, dat toch iemand naar mij hoorde! Job heeft behoefte aan een scheidsrechter. Dat heeft hij al eerder uitgesproken (9 : 33). Nu gevoelt hij dat weer heel sterk na zijn zuiveringseeden.
Dien scheidsrechter nu staan schriftelijke stukken ter beschikking, want Job spreekt van zijn „onderteekening" en van „het stuk, dat mijn tegenpartij heeft geschreven". Hij drukt zich dus uit in termen, ontleend aan een dusdanig ontwikkelde rechtspraak, dat beschuldiging en verdediging op schrift werden gesteld. Het is echter slechts een uitdrukkingswijze, die niet letterlijk moet opgevat worden (vergel. 19 : 23). Want de tegenpartij, van wien hij spreekt is God. En God komt niet met schriftelijke stukken.
Het stuk, dat Job „onderteekend heeft", kan niet anders bevatten dan zijn zuiveringseeden. Daar antwoorde God op. En van dat antwoord, dat hier dan voorgesteld wordt als in schrift gebracht, heeft Job de stellige verwachting, dat het zijn rechtvaardiging zal inhouden. Want hij zal het, als een trophee, op zijn schouder nemen; het zich als een diadeem ombinden. Zoo eindigt Job zijn laatste rede niet met droeve klacht, maar in de vaste overtuiging, dat zijn onschuld zal erkend worden. Niets behoeft Job voor God te verbergen:

> Mijn levenswandel zal ik stap voor stap Hem toonen.
> Ik treed Hem als een vorst fier tegemoet!

Hiermede eindigen de woorden van Job.

XXVIII.

ELIHU TREEDT OP

(hoofdst. 32—37).

Nu treedt een nieuwe spreker op. Hij heet Elihu. Nader wordt hij aangeduid als de zoon van Baracheël, de Buziet uit het geslacht van Ram. In het geslachtsregister van Abrahams broeder Nahor worden Uz en Buz genoemd als broeders. Hieruit zou de gevolgtrekking te maken zijn, dat de auteur dezen nieuwen spreker wil voorstellen als nader verwant aan Job dan de vrienden die tot nu toe opgetreden zijn. Deze zoon van Baracheël is voorts uit het geslacht van Ram. Hoewel de naam Ram ook voorkomt in de geslachtsregisters van den Heiland in ouden tijd (zie Ruth 4 : 19 en I Kron. 2 : 9), geeft dit ons toch geen meer licht over Elihu's afkomst.
Elihu heeft de gesprekken tusschen Job en zijn vrienden aangehoord. Tot nog toe heeft hij gezwegen, omdat hij jonger was dan Elifaz, Bildad en Sofar. Nu de vrienden er echter blijkbaar het zwijgen toe doen, is hij blij dat hij zoo de gelegenheid krijgt ook iets te zeggen, want de woorden branden hem op de tong. Met klimmende verontwaardiging heeft hij aangehoord, wat Job en de vrienden zeiden. Wat hij hoorde heeft hem met toorn vervuld. Op Job was hij toornig, omdat hij zich tegenover God voor rechtvaardig hield. En op de vrienden was hij toornig, omdat ze Job niet goed beantwoord hadden en dus niet hadden kunnen aantoonen, dat hij schuldig was. Afgaande op deze woorden moeten we dus verwachten, dat Elihu het beter zal doen dan de vrienden; en dat Job van dezen nieuwen spreker geen hulp zal ondervinden.

* * *

Na deze inleiding in proza volgen de woorden van Elihu weer in gebonden stijl.
Elihu begint met een breedvoerige inleiding, van 32 : 6—33 : 7.

Uit eerbied voor den ouderdom, zoo zegt Elihu, heeft hij gezwegen. Maar het is hem tegengevallen, wat Jobs vrienden, die hoogbejaarde mannen, hebben gezegd. Het is hem gebleken, dat ouderdom en inzicht niet steeds gepaard gaan. Trouwens, de bron der wijsheid is niet de leeftijd, maar de Geest Gods. Die kan Elihu toch ook hebben? Daarom is hij nu zoo vrij het woord te nemen.
Laten de vrienden dan niet bij voorbaat al meenen, dat Elihu's pogen ijdel zal zijn, om reden dat Jobs wijsheid zoo groot is, dat alleen God hem op zijn nummer kan zetten. Alsof het vaststond, dat, wat de vrienden niet konden, een ander, in dit geval Elihu, óók niet zou kunnen. Ik kan nog wel eens wat anders te berde brengen dan gij deed, zoo zegt Elihu.
Nadat hij opnieuw geconstateerd heeft, dat de vrienden zwijgen, met den mond vol tanden zitten, verklaart hij dat hij spreken moet om lucht te krijgen. Hij kan zijn ergernis over den afloop van het gesprek niet langer verkroppen.

Zoo gaat het ook met nieuwen wijn,
die gist en die geen uitweg heeft.
Al zaten mijn gedachten ook in nieuwe leed'ren zakken,
ze barstten er toch uit!
Ik moet me uiten, luchten mijn gemoed!

Zonder aanzien des persoons en zonder vleierij zal Elihu spreken. Want vleien kan hij niet en zijn Schepper duldt dat niet.
Wanneer hij dan eindelijk zal beginnen en zegt: Welnu dan Job, hoor naar mijn woorden, heeft hij nòg een inleiding, voor hij tot het uitspreken van zijn gedachten overgaat. In déze inleiding tart hij Job, zijn woorden te weerleggen. Job behoeft niet bang te zijn voor hem, want hij is ook maar een gewoon mensch: „God heeft ook mij, om mij te maken, geknepen van het leem".

* * *

Wat heeft deze Elihu nu te zeggen? Hij heeft Job iets

hooren zeggen, dat hij onjuist vindt en waar Job geen gelijk aan heeft. Elihu citeert deze woorden aldus: Ik ben rein, zonder overtreding, ik ben zuiver en zonder ongerechtigheid. Maar zie, Hij weet reden tot vijandschap tegen mij te vinden, Hij beschouwt mij als Zijn vijand, Hij legt mijn voeten in het blok, Hij bespiedt al mijn paden. Elihu citeert „uit het hoofd"! Maar inderdaad heeft Job zich in dezen geest uitgelaten. Menigmaal heeft Job gezegd, dat hij onschuldig was. En het slot van Elihu's citaat vinden we terug in Jobs antwoord op Sofars eerste rede (13 : 24 en 27). In de verzen 12-30 verwachten we nu, dat Elihu zeggen zal, wat op deze woorden aan te merken is. Dan blijkt echter, dat Elihu dat niet rechtstreeks doet. (Dat komt pas later: 34 : 5). Hij gaat uiteenzetten, dat God wèl tot de menschen spreekt, op onderscheiden wijze. Maar „men let daar niet op". „Men", zegt Elihu. Maar Job houde het zich voor gezegd. Wat dit betreft spreekt Elihu in denzelfden trant als de drie vrienden. Job heeft niet op de sprake Gods gelet. Hij heeft alleen niet dàt antwoord gekregen, dat hij zich voorgesteld had. God is meerder dan een sterveling. En Job moet niet precies doen alsof God wel een sterveling is, die zich verantwoordt.

Elihu keert zich dus meer tot de gedachte, die achter de geciteerde woorden lag: dat God Job niet antwoordde. Job heeft dat ook inderdaad meer dan eens beweerd.

Hoe antwoordt God dan? Door droom en nachtgezicht, zegt Elihu, en voorts door ziekte. In de beschrijving, die Elihu van zulk een ziektegeval geeft, zien we duidelijk Jobs ellende geteekend. Zoo komt Elihu, waar hij wezen wil: Job moet Gods antwoord opmerken in zijn ziekte! Daarin spreekt God tot hem!

Hoewel Elihu in deze methode niet veel anders doet dan de vrienden, komt hij nu toch met een geheel nieuwe gedachte. Hij wijst op de mogelijkheid van tusschenkomst door een engel, een tolk of voorspraak, een „angelus-interpres". Wel zou dit een groote bijzonderheid zijn: „een uit duizend".

Maar de mogelijkheid bestaat dan toch! Die engel kon den kranke ter zijde staan en „des menschen oprechtheid vermelden". Deze laatste woorden moeten opgevat worden in dezen zin, dat die engel-tusschenpersoon zou bekend maken aan den zieke, wat noodig was om oprecht te zijn. Dus: om den mensch zijn rechten plicht te verkondigen.
Aan het optreden van dezen „engel-tusschenpersoon" schrijft Elihu groote gevolgen toe. Want God zal Zich erbarmen over den ellendige en zeggen: Bevrijd hem, dat hij niet in de groeve dale, den losprijs heb Ik verkregen.
Waarin de losprijs bestaat, wordt uit deze woorden niet duidelijk. Wel is het duidelijk, hoe Elihu den weg ter verlossing ziet en aan Job predikt, n.l. dat God een losprijs ontvangt. Zijn verdere gedachten omtrent dezen verlossingsweg kunnen we aflezen uit het danklied, dat hij den verloste in den mond legt:

> Ik had gezondigd en het recht gebogen,
> maar mij is daarnaar niet vergolden.
> Want God heeft mij verlost,
> zoodat ik niet ten grave hoef te gaan,
> maar leven mag in 't volle licht.

Tot deze verlossing behooren dus erkenning van de schuld en dat er geen vergelding geschiedt. Want, zoo zeide Elihu nog: God hergeeft den mensch zijn gerechtigheid. Dit kàn dan op grond van het losgeld, dat God zegt verkregen te hebben!
Wat Elihu zegt over zonde en zondevergeving kan waarde hebben voor Job, indien Elihu niet, gelijk de vrienden, doelt op een speciale zonde, die van Jobs tegenwoordig lijden de oorzaak is, maar op des menschen — en dus op Jobs — zondigheid in algemeenen zin. Want dat laatste heeft Job niet ontkend.
In welken zin Elihu over Jobs zonde spreekt, zal uit het vervolg nog blijken.
In elk geval echter is waardevol voor Job, dat Elihu spreekt

over een tusschenpersoon. Job zelf heeft uitgesproken, dat hij aan zulk een persoon behoefte had. Elifaz heeft juist gezegd, dat de *nietige* mensch op geen enkel antwoord uit den hooge behoefde te rekenen (5 : 1). Elihu echter predikt dezen engel-tolk en den heilsweg der verzoening. Deze prediking van Elihu blijft echter geheel binnen den horizon van het Oude Testament, want de verlossing is een zaak van en in dit aardsche leven. Omdat God den ellendige met welgevallen aanneemt, behoeft hij niet in de groeve te dalen. En meer dan éénmaal brengt God alzoo de ziel terug van voor de groeve!

* * *

Niemand antwoordt Elihu, ook Job niet, die speciaal tot een antwoord door Elihu wordt uitgenoodigd. Daarom gaat Elihu verder. Nu gaat hij in op de door hem geciteerde woorden van Job (33 : 9 en v.). Job heeft herhaaldelijk gezegd, dat hij rechtvaardig was. En ten aanzien van het lijden waarin hij verkeerde, was dat ook zoo. De lezers van dit bijbelboek weten dat uit de geschiedenis uit hoofdst. 1 en 2. De vrienden hebben die rechtvaardigheid van Job ontkend. Dat was hun oplossing van het probleem, een oplossing, die ging ten koste van Job. Daarom kon Job deze oplossing niet aanvaarden. Maar Job kwam tot het andere uiterste: als hij niet gezondigd had en toch met lijden *gestraft* werd, dan was God onrechtvaardig. Maar dat is óók fout, zegt Elihu. Dat kan nimmer! En in een gloedvolle rede toont Elihu nu Gods gerechtigheid aan:

Verre is God van goddeloosheid
en de Almachtige van onrecht!
Want Hij vergeldt den mensch juist naar zijn daden
en zorgt, dat naar een man doet, hij ontmoet.
Ja waarlijk, God doet nimmer onrechtvaardig
en de Almacht'ge buigt het recht niet.

Elihu argumenteert dit met de vraag:

Wie heeft de aarde onder Zijn gericht gesteld?

Dit is een rhetorische vraag, waarop iedereen het antwoord heeft: niemand. God is dus geen aangestelde rechter, maar Rechter uit zich zelven, want wie heeft de gansche wereld gegrondvest? God zelf toch. Als *Schepper* is *Hij Rechter*. Hij is het recht zelf. Hij handelt niet naar voorgeschreven normen, waarnaar Zijn daden later weer beoordeeld kunnen worden. De normen zijn in Hem. De Heere is gerechtigheid! Hoe kan Job dan den *Rechtvaardige*, den Geweldige veroordeelen, vraagt Elihu, Hem,

Die rechtuit spreekt en tot een koning zegt:
„gij snoodaard"
en „boosdoeners" tot edelen?
Hij trekt geen vorsten voor,
begunstigt den voorname niet méér dan geringen.
En dat omdat ze allen zijn het werk van Zijne handen.

Zijn oogen gaan over de wegen der menschen. Hij ziet al hun schreden. De bedrijvers der ongerechtigheid kunnen geen donkerheid vinden, waar ze voor Hem zich verbergen kunnen. Hij hoort het gejammer van de verdrukten — dat had Job ook ontkend! — en het geschrei der ellendigen. Hij straft de verdrukkers, Hij werpt, bij nacht, hen om, zoodat ze verbrijzeld worden.

Elihu acht zich verzekerd van de instemming van elk die wijs is. Hij is er van overtuigd dat Job, die God voor onrechtvaardig houdt, naar het oordeel van verstandige lieden spreekt zonder verstand en inzicht. Door zijn spreken, gelijk hij deed, voegde Job zonde aan zijn zonde toe. Hij zit hier bij ons, zegt Elihu, met hoonend handgebaar, en werpt God vermetele woorden voor de voeten.

* * *

Job heeft niet alleen gezegd, zoo beweerde Elihu, dat God

onrechtvaardig was, maar ook, dat het den mensch niet baatte God te dienen. Daarmede kwam hij met zijn redeneering heelemaal op het pad der goddeloozen. Om zijn uitlatingen tijdens de gesprekken ziet Elihu in Job een man, die godslastering indrinkt als water (34 : 7-9).

Jobs laatste uitspraak wordt nu door Elihu beoordeeld.

Hij herhaalt eerst de beschuldiging in deze woorden: noemt ge dat uw gerechtigheid tegenover God, dat ge zegt: wat baat het? in welk opzicht ben ik er beter aan toe dan wanneer ik zondig? Nu heeft Job dat echter niet gezegd. Natuurlijk zou het een goddelooze redeneering zijn. Maleachi heeft in zijn dagen ook tegen zulke redeneeringen geprotesteerd (3 : 14). Maar Job heeft juist gezegd, dat dit de redeneering was der goddeloozen (21 : 15). Wel heeft Job gezegd dat deze goddeloozen in voorspoed leven. Het vergeldingsrecht ging niet altijd op, zoo wilde Job zeggen.

Elihu zal Job hierop antwoorden. En tegelijk de vrienden van Job, die deze kwestie niet goed behandeld hadden. Die hadden het vergeldingsrecht verdedigd, alsof het steeds op voor menschen controleerbare wijze aan den dag trad. Maar zoo is het niet, zegt Elihu. Wat heeft hij er nu voor dieperen kijk op?

Hij zegt, dat God zelf door 's menschen goed- of kwaad-doen niet wordt gebaat, omdat Hij zoo hoog verheven is.

„Uw goddeloosheid raakt slechts een mensch als gij en uw gerechtigheid een menschenkind".

De bate van den godsdienst, zoo zal Elihu wel bedoelen, moet ge dus niet zoeken in de relatie van den mensch tot God, maar in de relatie van den mensch tot zijn medemensch! In de onderlinge samenleving liggen de baten van den godsdienst. En dat God naar het schijnt geen recht doet, dat komt omdat het geroep tot Hem ijdel is, d.w.z. niet gedragen door het besef, dat God de Schepper is, die lofzangen geeft in den nacht. En dan hoort God niet.

Dit laatste is een verwijt aan het adres van Job. Hij klaagde ook, dat God hem niet hoorde. Zijn rechtszaak werd niet

behandeld. En wat doet Job dan? In plaats van tot God, zijn Maker, te roepen, blaast hij hoog van den toren en zwetst er in kortzichtigheid op los.
Dit verwijt is onrechtvaardig. Elihu doet hiermede Job geen recht. En in de diskwalificeering van Jobs woorden doet Elihu precies hetzelfde als de vrienden, die Jobs woorden ook gezwets noemden en wind.

* * *

Nog eenmaal neemt Elihu het woord voor een lange rede. In zijn vorige redevoeringen heeft hij woorden van Job bestreden. Nu geeft hij van zijn eigen standpunt uit, zijn eigen beschouwing over het probleem van het lijden der rechtvaardigen.
Na een inleiding, die van een behoorlijk gevoel van eigenwaarde getuigt, komt hij op zijn thema: God is geweldig, maar acht niets gering. Hij is niet te verheven om op kleine dingen acht te geven. Dat blijkt dan hierin, dat Hij de goddeloozen niet laat leven en recht verschaft aan de ellendigen. De rechtvaardigen verliest Hij niet uit het oog. Elihu rekent echter met de mogelijkheid, dat die rechtvaardigen tegenspoed hebben.

> Wel zitten soms rechtvaardigen in ketenen gebonden
> en houdt ellende als met koorden hen gevangen.

Maar dan doet God dat om hen tot bezinning te brengen over hun daden. Want dan hebben ze overmoedig gehandeld. Door hen dan met tegenspoed en ellende te bezoeken, wil God hen vermanen tot bekeering. Twee dingen kunnen dan geschieden: dat ze aan die vermaning gehoor geven of dat ze het niet doen.

> Indien ze luisteren en in Zijn dienst zich schikken,
> dan brengen ze hun dagen verder door in welvaart,
> hun jaren in geluk.
> Maar luisteren ze naar Hem niet,

dan zal de dood hen overvallen,
dan sterven z' in hun dwaasheid.

Deze ellende der rechtvaardigen, zoo zegt Elihu nog eens nadrukkelijk, is dus wel te onderscheiden van het lot der goddeloozen, vooral hierin, dat deze laatsten niet tot God roepen. Zij garen toorn op en sterven in den bloei der jaren.

Maar wat betreft Gods doel met de verdrukten —
Hij onderdrukt hen om door druk hen te bevrijden
en maakt hun oor opmerkzaam door het lijden.

Na deze algemeene uiteenzetting volgt de persoonlijke toepassing op Job. Zoo handelt God nu ook met u, zegt Elihu tegen hem. En nu moet hij de bedoeling Gods erin opmerken; niet murmureeren onder Gods slaande hand.

Wacht u er voor te zondigen.
Juist om u daarvan af te houden
dient uw beproeving met dit leed.

* * *

Nu komt Elihu tot het andere deel van zijn thema: die God, Die het geringe dus opmerkt, is groot en verheven. Hij moet deswege door menschen geprezen en verheerlijkt worden en Job moet niet vergeten daaraan mee te doen:

Dus denk er om, dat gij Zijn doen steeds prijst.
't Past menschen niet dan lof daarvoor te hebben.

Elihu beschrijft dan Gods grootheid in de natuur. Hij maakt den regen en het onweder:

Zie, Hij verzamelt vochtigheid vanuit de zee.
Dat sijpelt samen tot den damp des regens
en komt in wolken aangedreven....

. . . .

Zie, Hij verlicht ze met Zijn bliksem,
die licht de zee tot op den bodem door....

Hierin ziet ge de majesteit,
waarmede Hij gericht houdt....
. . . .
Zijn handen flikk'ren van de bliksemstralen.
. . . .
Zoo doet de donder ons bericht van Hem.
Hij nadert, toornend tegen d' ongerechtigheid!

Voor dat onweder is Elihu met vrees vervuld, zijn hart beeft. Onder den ganschen hemel laat God den donder klinken en Zijn bliksem licht tot aan het einde der aarde.
Voorts noemt Elihu als werken Gods de sneeuw, den regen, storm, koude, ijs. God doet al deze dingen om straf uit te deelen of tot goedertierenheid, Hij doet het zijn doel vinden. Om Job onder den indruk van deze dingen te brengen, doet Elihu hem enkele vragen over die werken Gods, vragen, die Job natuurlijk niet kan beantwoorden. Dit make hem klein tegenover den grooten God!

Uit 't Noorden komt het goud te voorschijn.
Maar God schuilt achter vreeselijken luister.
Hij is d' Almacht'ge Dien wij niet begrijpen.
Hij is verheven in gerechtigheid en kracht.
Het is bij Hem al recht — Hij wijkt daarvan niet af.
De menschen vreezen Hem daarom,
maar geen der eigenwijzen ziet Hij aan!

* * *

Er is niemand, die Elihu beantwoordt. In een boek, dat hoofdzakelijk uit gesprekken is opgebouwd, valt dat te meer op. Ook de HEERE gaat straks in op wat Job en de vrienden gezegd hebben, maar niet op wat Elihu heeft gezegd. Het is alsof niemand zich iets van dezen spreker aantrekt. Daarom heeft bij velen de meening post gevat, dat de woorden van Elihu niet tot het eigenlijke boek Job behooren, maar een later toevoegsel zijn.

We mogen in een boek over Job niet nalaten deze meening onder oogen te zien, te meer niet omdat deze meening maar een onderdeel is van een veel ingrijpender critiek op de samenstelling van dit bijbelboek. Daar zullen we straks ook nog iets over moeten zeggen. Maar dan nu alvast iets over de woorden van Elihu.

Dat Elihu niet beantwoord wordt, is niet de eenige reden, die aangevoerd wordt om te bewijzen dat zijn woorden niet „echt" zijn, d.w.z. niet tot den oorspronkelijken tekst behooren. Men wijst er ook op, dat de dichterlijke waarde van dit gedeelte veel geringer is dan van het overige gedeelte van het boek. Maar ook naar den inhoud heeft men aanmerkingen: Elihu brengt geen nieuws, herhaalt, wat de vrienden gezegd hebben en loopt vooruit op wat de HEERE zelf zeggen zal in de hoofdstukken 38-41.

Wat in deze argumenten gezegd wordt is voor een deel wel waar: niemand antwoordt Elihu; Elihu zegt dingen, die de vrienden ook wel gezegd hebben; en andere dingen, die straks in de rede van den HEERE zelf gezegd worden. Maar al zijn deze dingen op zich zelf waar, ze wettigen daarom nog niet de conclusie, dat de woorden van Elihu niet in het boek Job thuis hooren. Het is juist de vraag, of deze woorden wel gemist kunnen worden. Het boek Job wordt door weglating van hetgeen Elihu gezegd heeft, niets duidelijker. Zeker brengen de woorden van Elihu de oplossing van het probleem niet. Op deze kwestie komen we nog terug. Maar wel staan in dit gedeelte waardevolle opmerkingen, waardevol voor Job en voor ons.

Wij hebben reeds de aandacht gevestigd op hetgeen Elihu zegt over den angelus-interpres en het rantsoen, dat God verkregen heeft, zoodat Hij gerechtigheid kan hergeven; en wat hij zegt over Gods bedoeling met de verdrukking der rechtvaardigen. Het gaat niet aan van dit laatste te zeggen, dat het herhaling is van wat Elifaz (5 : 17 en v.) ook al gezegd heeft. Elihu behandelt dit punt echt systematisch. En deze systematische behandeling der zaken is kenmerkend voor alles wat Elihu naar

voren brengt. Daaraan is het misschien ook te danken, dat de woorden van Elihu als minder dichterlijk beoordeeld worden. Ook wij beschouwen de hoofdstukken die Elihu's woorden bevatten, niet als het verhevenste deel van dit bijbelboek. Maar dat wil nog niet zeggen, dat deze hoofdstukken overbodig zijn. De woorden van Job zijn veel hartstochtelijker en bewogener. Ook het standpunt der vrienden is door den auteur met groote begaafdheid en daardoor in rijke gevarieerdheid weergegeven. Het meest is de dichter aangegrepen door de gedachte, die vertolkt wordt in de woorden van den HEERE zelf. In dit verhevenste gedeelte van het boek worden we onder den indruk gebracht van Gods majesteit, waartegenover het Job en ons past te zwijgen. In de redevoeringen van Elihu wordt echter meer *geredeneerd*. We zouden Elihu kunnen vergelijken met een ouderling, die iemand voor zich heeft, die „zit" met, om een voorbeeld te nemen, het probleem der uitverkiezing. Hoe moet zoo iemand geholpen worden? Natuurlijk moet hij leeren te buigen voor Gods majesteit en vrijmacht. Paulus zegt: „Maar toch, o mensch! wie zijt gij, die tegen God antwoordt?" Dat is het eindpunt van alle redeneeren. Toch is er nog wel een en ander te zeggen over het probleem der verkiezing. Paulus wijst ook wel op de menschelijke verantwoordelijkheid. Er is te wijzen op 's menschen moedwillige ongehoorzaamheid en op Christus' roepstem: „Komt allen tot Mij" en „Wie tot Mij komt zal Ik geenszins uitwerpen". Zie, dat alles zal die ouderling met zoo'n tobber over de verkiezing bespreken, niet om daarmede het probleem op te lossen, maar wel om het probleem van verschillende zijden te belichten. Zoo zien we ook de rol van Elihu.

Het probleem van dit boek is de vraag: Mocht God zoo met Job handelen als Hij hier doet in Zijn geding met den satan? Eerst heeft Job Gods absolute souvereiniteit erkend. Later heeft hij zich verongelijkt gevoeld. God antwoordt straks dat de vraag niet eens gesteld mag worden! En Job legt de hand op den mond.

Maar toch, o mensch! wie zijt gij, die tegen God antwoordt? Is er dan inderdaad niets op deze vraag te antwoorden? Wel iets!
Er is geen oplossing te geven. Maar wel kan dit probleem van verschillende zijden belicht worden. En dat doet Elihu. Uit dezen menschelijken mond verneemt Job, wat ter verlichting van het lijden bedacht mag worden. Maar straks zal God nog spreken.
Natuurlijk kan deze „ouderling" niet nalaten op Gods souvereiniteit te wijzen. Vandaar dat men van het slot van zijn rede zegt: hij loopt op God vooruit. Hij kon dit echter volledigheidshalve niet weglaten.
De woorden van Elihu behoeven dus niet voor een invoegsel gehouden te worden. De auteur heeft ook hetgeen Elihu zegt in zijn plan opgenomen, ja, wat hij Elihu laat zeggen is juist zijn eigen beschouwing naast het traditioneele standpunt van het vergeldingsrecht dat de vrienden verdedigd hebben en naast de allesbeslissende waarheid van Gods souvereiniteit.

XXIX.

DE HEERE SPREEKT

(hoofdst. 38—39 : 33).

Wat Job zoo vurig begeerd heeft, geschiedt: God antwoordt hem! Hij heeft menigmaal tot God geroepen, maar gevoelde zich van God verlaten in de eenzaamheid van zijn lijden. Die eenzaamheid wordt nu verbroken!
De HEERE antwoordt Job uit een storm.
Het is een majesteitelijk antwoord.
Het begint met een bestraffende, vernietigende vraag: Wie is het toch, die het raadsbesluit verduistert met woorden zonder verstand?
Dat heeft dus, volgens deze woorden des HEEREN, Job gedaan: woorden gesproken zonder verstand. Hij heeft zich

verdiept in den raadslag Gods, gezegd dat Gods regeering aller dingen willekeurig was. Daarmede heeft hij Gods weloverdachte wereldorde weggeredeneerd, zoodat die meer ging gelijken op duisternis dan op wijs beleid. Maar wie is het toch, vraagt God, die dat doen kan? Zoo iemand moet dan wel ver boven Mij staan in wijsheid en macht! Laat Job zich dan eens meten met God! Hij make zich gereed, zooals een krijgsman zich ten strijde gordt. Dan zal God vragen, opdat Job Hem onderrichte!

Reeds de eerste vraag is verpletterend: Waar waart gij, toen Ik de aarde grondvestte? Is Job er bij geweest? Immers neen! Als hij dan toch meent in de schepping inzicht te hebben, laat hij dan zeggen: Wie heeft de afmetingen der aarde bepaald? Gij weet het immers! Met deze ironische uitroep wordt Job gewezen op zijn vermetelheid te spreken over dingen, waarvan hij toch geen verstand had.

Wie heeft over haar het meetsnoer gespannen? zoo vraagt de HEERE verder. Wie? De vraag bedoelt niet alleen maar wie de Schepper was. Dat is God. Dat is wel bekend. Maar vooral: wat voor iemand moet het zijn die dat doen kan, dat grootsche bouwwerk dat de aarde is, uitzetten en afpalen!

De volgende vragen gaan over het geheim van het bestaan der aarde: Waarop zijn haar pijlers neergelaten of wie heeft haar hoeksteen gelegd?

De dichter laat God hier spreken in termen, ontleend aan wat wij nu noemen: het oude Oostersche wereldbeeld. We zouden hiertegenover de prozaïsch-wetenschappelijke opmerking kunnen plaatsen: de aarde heeft geen pijlers en geen hoeksteen. Toch houden deze vragen niet alleen hun dichterlijke waarde, maar ook hun religieuze waarde! Ook de moderne wetenschap heeft deze dingen niet *verklaard*. En wat zij als verklaring aanbiedt, de wetten der natuur die ze ontdekt heeft, dat alles vervult ons evenzeer met verwondering en aanbidding over de almacht Gods.

De dichter vergelijkt de grondlegging der aarde met den bouw van een huis. Als dan het fundament van een huis ge-

legd is, is er reden tot gejuich (vergel. Ezr. 3 : 10-14; Zach. 4 : 7). Maar wie juichten er toen het huis der aarde gegrondvest werd? Menschen waren er nog niet! De morgensterren juichten en de zonen Gods jubelden. De zonen Gods zijn de hemelsche legerscharen. Gaan we uit van de gedachte dat deze dichterlijke beschrijving geheel in overeenstemming moet zijn met hetgeen ons in Genesis 1 wordt medegedeeld, dan is het toch nog niet noodig aan te nemen, dat met de morgensterren ook engelen bedoeld zijn. Dit zou wel noodig zijn als het werk van den vierden dag beslist de *schepping* der sterren was. Er is echter alle reden om aan te nemen, dat op den vierden dag de sterren hun taak en plaats kregen in de schepping die God aan het ordenen was. In den beginne schiep God hemel en aarde, dat is het gansche heelal. Ook dat ze *juichen* dwingt niet aan te nemen dat het engelen waren. Want ook de sterren juichen tot Gods eer (Ps. 148 : 3).
Na de aarde wordt de zee genoemd. Bruisend kwam de zee uit den moederschoot voort. En God heeft dit vervaarlijk kind-monster gebakerd in wolken en duisternis en ingetoomd:

Wie heeft de zee met deuren ingeperkt,
toen ze bij haar geboorte met onstuimigheid
te voorschijn kwam
en Ik haar wolken tot haar kleeding
en nevelen tot windsels gaf?
Toen Ik haar wetten stelde,
met deuren en met grendels temd' en zei:
Tot hiertoe en niet verder zult ge komen,
hier halt, gij, met uw trotsche golven.

De zee wordt dus weer voorgesteld als een macht, die bedwongen moet worden.
Het volgende groote gebeuren dat genoemd wordt, is het aanbreken van den morgenstond. Telkens weer vindt dat groote gebeuren plaats. Wij zijn er aan gewend en staan er niet bij stil. Maar verbluffend werkt de vraag des HEEREN:

Is 't ooit gebeurd, dat het op úw bevel was,
dat het weer daagd' in 't Oosten?

In enkele grootsche trekken teekent de dichter, wat er bij het aanbreken van den dageraad gebeurt: de boosdoeners, die 's nachts hun slag moeten slaan, verdwijnen dan. Het is alsof de dageraad de aarde als een tafellaken bij haar zoomen pakt en de boosdoeners er af schudt. De aarde, bij nacht één grauwe vlakte, krijgt bij het aanbreken van het licht, weer kleur en relief, zooals leem, waarin een zegel wordt afgedrukt. Men kan dan weer alles op haar zien.
Verder vraagt de HEERE:

Zijt gij soms doorgedrongen tot de bronnen van de zee?
Hebt gij gewandeld in de diepten van den oceaan?
Is u een blik gegund achter de poorten van den dood?
Kreegt gij de deuren van dat duister rijk te zien?
Of reikt uw uitzicht tot de breedten van de aarde?
Waar is de weg naar d' oorsprong van het licht?
Waar is de plaats, waar zich de duisternis bevindt?
Hebt gij de schatkamers der sneeuw bezocht?
Hoe komt ge bij de plaats, vanwaar de wind zich splitst?
Vanwaar de Oostenwind zich over 't land verspreidt?

Zoo vraagt God maar door. En op elke vraag moet Job het antwoord schuldig blijven. Die vragen maken hem beschaamd. Regen, storm, bliksem en vooral ook de sterren getuigen van Gods grootheid. God bestuurt Pleiaden en Orion, Dierenriem en Beer — met zijn jongen (de sterren van den disselboom?) Kan Job dat ook allemaal wel doen? Zeg het, zoo gij dit alles weet! Zoo tart God Job of spot met hem: gij zult het wel weten, want toen werd gij geboren, het getal uwer dagen is groot!
Grootsch is ook de beeldspraak over de hagel: die heb Ik opgespaard, zegt God, voor tijden van oorlog. Hagel is immers menigmaal een wapen, waarmede God zijn vijanden doodt!

Ook de dierenwereld getuigt van Gods grootheid. En na het heelal is nu de aarde met hare bewoners aan de beurt om Job verbaasd en beschaamd te doen staan. Er geschiedt in de dierenwereld zooveel dat als van zelf schijnt te gaan. Maar als Job er voor moest zorg dragen, zou het dan ook in orde komen? Zou Job kunnen zorgen, dat een leeuw zijn prooi vindt, of dat een raaf voedsel vindt voor zijn jongen?
Neem bijvoorbeeld de gemzen.

De HEERE vraagt aan Job:

Weet gij hoe lang de steengeit draagt?
Past gij op 't werpen van de hinden?
Telt gij de maanden van haar dracht?
Weet gij het tijdstip, dat ze jongen brengen?

Zij krommen zich, persen haar jongen uit,
ontdoen zich van haar vrucht.
Die jongen zijn vlug sterk,
zij worden groot in 't vrije veld.
Ze trekken er op uit
en keeren dra niet tot hun moeder weer.

Of de steppe-ezels:

Wie gaf den wilden ezel 't voorrecht vrij te zijn
en hield den zebra vrij van toomen?
Maar Ik wees hem de steppe als zijn plaats,
gaf hem de wildernis tot zijn gebied.
Hij lacht om het gewoel der stad,
't geschreeuw der voerlui kwelt hem niet!

Of de woudos:

Zal u de woudos dienen?
's Nachts bij de kribbe liggen,
die gij voor hem gereed zet?
Kunt gij hem voren laten ploegen?

Loopt hij gedwee achter u aan om uw vallei te eggen?
Zult gij hem om zijn groote kracht
tot uw vertrouwde dieren reek'nen?
Laat gij uw arbeid aan hem over?
Gaat hij mee naar uw akker?
Verwacht gij dat hij u uw schoven thuisbrengt
en z' ophoopt op uw dorschvloer?

Of de struisvogels, die onbarmhartig zijn en dom, maar zeer snel van gang:

Wel vroolijk klapt de struis zijn vleugels,
maar zijn het liefdevolle vlerken?
Het wijfje legt haar ei'ren zoo maar op den grond
opdat ze worden uitgebroed door 't warme zand!
Dat straks een menschenvoet ze plattrapt
of dieren ze vertreden, deert haar niet.
Gevoelloos is ze voor haar jongen
als waren ze de hare niet.
Komt er niets van terecht, het smart haar niet.
't Komt omdat God haar wijsheid heeft onthouden
en haar geen inzicht gaf.

Dreigt er gevaar, dan vliegt ze overeind
en spot met paard en ruiter.

Of het paard:

Hebt gij het paard zijn dapperheid gegeven?
Zijn nek bekleed met manen?
Doet gij het hupp'len als een sprinkhaan in het groot?
Zijn luid gebriesch is schrikverwekkend!
Het staat in slagord' opgesteld in 't dal
en krabt vol ongeduld den grond.
Het gaat den strijd in, onverschrokken.
Het lacht om al wat vrees aanjaagt
en wordt door niets verschrikt.

Het keert niet voor het uitgetrokken zwaard terug.
Wanneer het draaft, raat'len de pijlen in den koker,
klett'ren de wapens van den ruiter.
Vol vuur en drift verslindt het d' afstand in het veld
en wijkt noch rechts noch links.
Weerschalt de krijgstrompet — het hinnikt blij,
alsof het roept: Ha! Ha!
't Bemerkt van verre al den strijd,
het schreeuwen van de aanvoerders en 't krijgsrumoer.

Ten slotte worden de groote roofvogels ten voorbeeld genomen:

Is 't door uw inzicht, dat de havik opwaarts stijgt?
met forschen wiekslag zuidwaarts trekt?
Of is 't op uw bevel, dat d'arend hooge vluchten maakt,
zijn nest bouwt in de hoogte?
Tusschen de rotsen is zijn thuis.
Vanaf die bergvesting beloert hij d' argelooze prooi.
Zijn oogen spieden tot heel ver.

Zijn jongen slorpen bloed
en waar verslaag'nen liggen, daar is hij!

XXX.

JOB LEGT „DE HAND OP DEN MOND"

(hoofdst. 39 : 34-38).

Na al deze vragen zegt de HEERE tot Job: Wil de bediller twisten met den Almachtige? Bediller noemt God hem, betweter! Dat was Job toen hij zeide niet te kunnen ontdekken dat God recht deed. Nu vraagt God hem of hij zijn geding met God inderdaad wil doorzetten. Dan moet hij op al die vragen maar eens antwoorden: de aanklager van God antwoorde daarop!

De woorden des HEEREN zijn dus een berisping, een bestraffing. De vrienden hebben Job bestraft. Elihu heeft hem bestraft. En nu doet de HEERE het ook weer! Is dat niet een groote teleurstelling voor Job geweest? Job had toch geroepen om recht, om verklaring dat hij onschuldig was. En nu is bestraffing zijn deel!

Toch ligt in de rede van den HEERE wel degelijk vertroosting voor Job. Want waarover bestraft God hem?

Niet over zonden, waarvan zijn vrienden hem beschuldigden. Die zaak wordt door God met geen woord aangeroerd.

De HEERE bestraft Job over hetgeen hij gezegd heeft in de disputen met zijn vrienden. Dat die vrienden verkeerd gesproken hebben, zal later nog wel gezegd worden. Hier wordt Job bestraft over zijn bedillen van Gods doen. Maar niet over eenige zonde, die de oorzaak zou zijn geweest van zijn lijden. Dit zwijgen van den HEERE daarover zegt Job genoeg. Dit zwijgen is een goedkeuring van Jobs onschuldbetuigingen.

Maar als Job onschuldig is, mocht de HEERE hem dan in lijden brengen? Zie dat is een vraag, die God te na komt. Dan begeeft de mensch zich in dingen, waar hij geen verstand van heeft. Dat deden de vrienden in hun strakke consequente uitwerking van de vergeldingstheorie en dat deed Job, toen hij daar op inging. Gods doen kan door menschen niet beoordeeld worden. Dat leert de Almachtige Job in Zijn rede over Zijn grootheid. En ootmoedig heeft Job deze les verstaan.

Hij moet nu God antwoorden.

Wat zal hij zeggen?

Hij zegt: ik leg mijn hand op mijn mond. Dit wil zeggen: ik zal niet spreken, ik zwijg, eerbiedig!

Job ziet in, dat hij gesproken heeft over dingen, die hem te wonderlijk zijn. Eenmaal heb ik gesproken, maar doe het niet weer, ja, tweemaal, maar ik ga er niet mee voort. Herhaaldelijk, zoo belijdt Job, heb ik me uitgelaten over Gods daden, maar ik ga daar niet mee voort, ik zwijg nu. Mijn hand op mijn mond!

In deze woorden van Job ligt de oplossing van het lijdens-

probleem — voor zoover het dan een oplossing is. Want deze woorden bieden geen oplossing voor wie vraagt naar het *waarom* van het lijden. Maar ze geven wel antwoord op de vraag, hoe de mensch zich te gedragen heeft onder het lijden: hij moet de hand op den mond leggen!

Deze uitdrukking beteekent: zwijgen, eerbiedig zwijgen. Twee keer, behalve hier, komt deze uitdrukking nog voor in dit bijbelboek. In zijn antwoord op Sofars tweede rede (21 : 5) heeft hij gezegd, dat de vrienden, als zij zich Jobs toestand maar goed indachten, ontstellen zouden en de hand op den mond leggen, van verbazing en ontzetting zwijgen zouden. Dan heeft Job, toen hij zijn vroegere voorname positie overdacht, den eerbied, die men voor hem koesterde, geteekend met de woorden: vorsten hielden op te spreken en legden de hand op hun mond. Het is een uitdrukking, waarmede ons als het ware afgebeeld wordt, hoe iemand maatregelen neemt, om zich zelf het spreken te beletten.

Job nu heeft in zijn redetwisten met de vrienden geen blad voor den mond genomen, maar veel gezegd over God en Zijn doen, dat hij niet billijken kon. Maar nu leert hij dit. Nadat de HEERE tot hem gesproken heeft, wordt hij genoopt eerbiedig te zwijgen.

Dit is het beslissende feit in dit boek.

Hier gaat het om!

Dit wil de Heilige Geest ons in dit boek leeren: verdiep u niet in de vraag naar het waarom van 's Heeren daden. Maar zwijg, met eerbied, de hand op den mond. En omdat dit het beslissende feit is, hebben we dit geschrift den titel gegeven: *De hand op den mond.* Dit is de kern van het boek Job.

Men spreekt gaarne over de oplossing van het lijdensprobleem. Job heeft er naar gezocht en wij met hem. Maar we moeten daar van af zien. Dit beteekent niet, dat aangaande het lijdensprobleem niets te zeggen zou zijn. Neen, er wordt in dit boek inderdaad een tip van den sluier opgelicht: de oorzaak van Jobs lijden was het geding tusschen God en den satan. Maar dat heeft God, ook in het einde, aan Jòb niet geopenbaard.

En Hij openbaart ook ons niet, wat de reden is van ons lijden. Wij mogen daar niet naar vragen. Toch weten we nu in het algemeen uit den achtergrond van Jobs lijden, dat ons lijden wel oorzaken heeft, die God aangaan. Maar wij zijn daar onwetend van en moeten stil zijn.

De moeilijkheid, waarmede Job worstelde, wordt dus niet opgelost.

De oplossing van de vrienden is verkeerd. Zij ontkenden Jobs onschuld. Zij brachten Job ten offer aan hun traditioneele opvattingen.

Job kan geen oplossing vinden. En de HEERE, Die wel de oplossing kan geven, noopt Job te zwijgen. Want er over spreken, dat is zich begeven op Gods terrein.

Intusschen weten wij, lezers van dit bijbelboek, wèl waarom Job moest lijden. Maar, dat begrijpen we, aan Job kòn God het niet openbaren.

Zoo zien we ons onze houding in het lijden als geloovigen geleerd: zwijg eerbiedig tegenover God. Vraag niet: waarom? God weet waarom. Hij heeft Zijn redenen. Laat dat over aan Hèm!

XXXI.

DE HEERE SPREEKT TEN TWEEDEN MALE

(hoofdst. 40, 41).

Ten tweeden male wendt de HEERE zich tot Job; om nog nader op Jobs aanmatiging in te gaan. In het algemeen heeft Job erkend, dat hij zich een oordeel heeft aangematigd over de dingen Gods, die ver boven zijn begrip uitgaan. Nu berispt de HEERE hem nog over zijn beschuldiging, dat God niet rechtvaardig zou zijn. Tot deze dwaze consequentie was Job gekomen.

Weer roept God Job op om zich gereed te houden, om op

Gods vragen te antwoorden. Maar nu voegt de HEERE er uitdrukkelijk een beschuldiging aan toe: wilt gij zelfs Mijn recht te niet doen? Mij in het ongelijk stellen om zelf gelijk te hebben?

Met deze woorden toont God aan, hoe ernstig Jobs woorden fout gingen. De vrienden hebben, om hun opvatting te handhaven, Job en zijn gerechtigheid opgeofferd. Reeds daaruit bleek, dat hun opvatting fout was. Maar Job, op deze lijn doorgaande, heeft om zich zelf te handhaven, God in Zijn recht aangerand. De diepste tegenstelling, die achter alle zonde ligt, is: God of ik. Als God zijn. Daarom zegt de HEERE ook: toon dan, dat ge zijt als Ik. Dan zal Ik, God, u loven, omdat uw rechterhand u de zege geeft. En hoe moet Job dat dan toonen? Dan moet hij precies als God kunnen doen:

> Welaan, tooi u met hoogheid en verhevenheid!
> Bekleed u eens met majesteit en luister!
> Stort uít uw uitbarsting van toorn!
> Zie al wie trotsch is — werp hen neer!
> Verneder al wie goddeloos is,
> verpletter hen op staanden voet.
> Verberg ze met elkander in het stof,
> sluit z' op in het verborgen oord.

Met heiligen spot daagt de HEERE Job uit.
Als hij doen kan als God, dan mag hij ook critiek hebben.

* * *

Vóór Job antwoordt, spreekt de HEERE nog eenmaal over zijn grootheid in de schepping, door uit te weiden over twee groote schepselen. Hierdoor wordt dit boek nog met twee verheven gedichten verrijkt. Bezongen worden de kracht van het nijlpaard en van den krokodil.

De dichter noemt deze dieren niet met namen, die bepaald nijlpaard en krokodil beteekenen. Het eerste dier noemt hij *Belemoth*, een woord dat wel erg Hebreeuwsch klinkt, maar

waarin ook het Egyptische woord voor een groot Nijldier is te herkennen. Het bedoelde dier wordt nu algemeen geïdentificeerd als de Hippopotamus of het nijlpaard. De dichter legt God de volgende beschrijving van dit dier in den mond. De bedoeling is om met de geweldigheid van dit dier Job tot eerbied te brengen voor den Schepper.

Let op het nijlpaard, op uw medeschepsel van Mijn hand.
Hij eet slechts gras gelijk het rund,
maar zie toch wat een kracht hij in zijn lend'nen heeft
en in de spieren van zijn buik.
Als hij zijn staart strak houdt, lijkt het een ceder.
De pezen van zijn dijen zijn als vlechtwerk.
Zijn knoken zijn als koop'ren staven
en zijn gebeent' als smeedwerk.
Hij is het meesterstuk van al wat God gemaakt heeft.
Alleen zijn Schepper kan hem met het zwaard te lijf
gaan.
De opbrengst van de bergen stelt God hem beschikbaar,
waar al de dieren rond hem leven.
Hij ligt onder de lotusboomen,
verscholen in het riet.
Het lotusblad beschut hem met een dak van schaduw
en beekwilgen omgeven hem.
Hoe de rivier ook stijgt, hij deinst er niet voor t'rug,
al kwam ook een Jordaan tot aan zijn bek.
Ga op hem toe en vang hem maar!
Doorboor zijn neus en zet er klemmen in!

* * *

Het andere dier noemt hij *Leviathan,* een woord met een mythologischen klank. Uit de beschrijving die volgt heeft men algemeen geconstateerd, dat de krokodil bedoeld wordt, een dier dat ook in Palestina voorkwam. De dichter legt God de volgende vragen in den mond:

Kunt gij den krokodil optrekken met een haak?
Het tot u trekken met een snoer,
zoodat zijn tong beklemd raakt?
Kunt ge een bieze halen door zijn neus
of met een doornhaak hem de kaak doorboren?
Zou hij smeekbeden tot u richten
of vriendelijke woorden tot u spreken?
Zal hij een afspraak met u willen maken
dat hij u levenslang zal dienen,
wanneer gij voor hem zorgt als voor een slaaf?
Zult ge u over hem vermaken
als waar 't een vogeltje,
hem binden voor uw dochtertjes?
Of zullen visscherslui, tezamen er op uit,
hem vangen en den buit verdeelen
en bij gedeelten aan de venters hem verkoopen?
Kunt ge zijn lichaam vol met pijlen spietsen,
harpoenen planten in zijn kop?
Leg eens uw hand op hem!
Maar denk er aan, wat er gebeurt!
Ge doet het voor de tweede keer niet weer!
Wie denkt hem t' overmeesteren vergist zich.
Reeds bij zijn aanblik wordt ge neergeveld.

. . . .

Wanneer dan niemand zoo vermetel is,
dat hij dit dier, een schepsel van Mijn hand,
durft uit te lokken tot den strijd —
wie zou dan met Mij zelf den strijd aanbinden?!

Hoewel deze laatste regels in zekeren zin een slotstuk kunnen zijn, volgt er nog een voortzetting van de beschrijving van den krokodil, met deze inleidende woorden: ik wil niet zwijgen over zijn leden, noch over zijn kunstigen lichaamsbouw (41 : 3). Blijkbaar is de HEERE — of moeten we zeggen: de auteur? of misschien wel een latere bewerker van het boek? — nog niet uitgesproken over dit geweldige dier.

Met de ingelaschte vraag of het vervolg den auteur (of een ander) moet toegeschreven worden, bedoelen we niet dat de HEERE zelf niet tot Job gesproken zou hebben. Zoo goed als Job heeft geleefd, hebben ook de vrienden met hem gesproken. En even goed heeft ook de HEERE Job geantwoord. Het litteraire gewaad, waarin deze geschiedenis in dit boek overgeleverd wordt, is echter werk van den auteur. Ongetwijfeld moeten we op grond van Job 38-41 aannemen, dat de HEERE gesproken heeft over zijn groote scheppingswerken, ook over den krokodil. Maar dat gesprokene is door den auteur, onder leiding des Heiligen Geestes, te boek gesteld. En die teboekstelling blijft zíjn werk. In heel dit hoofdzakelijk poëtische bijbelboek is de hand van den *dichter* op te merken! Er volgt nog over den krokodil:

Wie maakte ooit dat kleed los,
dat op zijn rug ligt uitgebreid?
Wie drong ooit door zijn dubbel pantser heen?
Wie opende de deuren van zijn muil?
Rondom zijn tanden is verschrikking!
Hoe stoer ligt op zijn rug het schubbendek,
als één geslotenheid van stijfgedrukte zegels.
Ze zitten zoo dicht op elkaar,
dat er geen tochtje doorgaat!
Ze passen in elkaar en grijpen onafscheidelijk ineen.
Wanneer hij niest, spuit glinsterend het water op.
Zijn oogen glanzen als de wimpers van den dageraad.
Van zijn gesnuif spat, schitt'rend in de zon,
het water op als stralen vuur,
de vonken vliegen ver in 't rond.
En uit zijn neus stijgt als een damp zijn adem op
als uit een pot die borr'lend kookt.
Zijn ademen doet kolen gloeien,
want vlammen stijgen uit zijn muil.
Kracht zetelt in zijn nek,
ontsteltenis gaat voor hem uit.

Zijn vleeschkwabben zijn vastaaneengesloten
als onbeweeglijk gietsel.
Zijn binnenste is hard als steen,
als d' onderste van molensteenen.
Verheft hij zich, dan worden sterken bang
en weten van verwarring niet meer wat te doen!
Al nadert men hem ook met zwaarden —
die zijn niet tegen hem bestand,
noch speer noch pijl noch spies.
Want ijzer is voor hem als stroo
en koper als vermolmd oud hout.
Een pijl jaagt hem niet op de vlucht
en slingersteenen zijn voor hem als stoppels.
Een knods is hem een stroohalm.
Hij lacht om 't suizen van de spies.
Vanonder aan zijn lichaam steken scherpe punten;
waar hij in 't slijk gelegen heeft,
lijkt het of er een dorschslee heeft gestaan.
Hij doet de diepte bruisen als een pot
en 't water als een kruidenketel koken.
Een glinst'rend spoor laat hij in 't water achter:
de vloed schijnt met een zilv'ren pruik getooid.
Geen schepsel op de aarde evenaart hem,
hem, schepsel zonder vrees!
Wat hoog is ziet hij onverschrokken aan,
hij, koning over all' hoogmoed'ge dieren!

XXXII.

JOBS ALGEHEELE VEROOTMOEDIGING

(hoofdst. 42 : 1-6).

Nu volgt een herhaling van Jobs verootmoediging. Hij zegt, dat hij inziet, dat God alles vermag en dat nooit een van Zijn plannen verijdeld wordt. Hij bekent, dat hij zich uitgelaten

heeft over dingen, die hij toch niet begreep, waarover hij zich geen oordeel had mogen aanmatigen. God heeft zich aan Job geopenbaard. Dat begeerde Job. Welnu, God heeft Zich geopenbaard, uit een storm, en zoo overweldigend Zijn macht en majesteit getoond, dat Job nu een indruk van Gods grootheid heeft als nooit tevoren. Wat hij meende van Gods macht te weten, is zooveel vager als wat hij nu weet, dat hij uitroept:

Ik wist van U eerst maar door hooren zeggen.
Maar nu heeft U mijn oog aanschouwd.

Hij weet het nu van nabij, hoe groot God is. En al wat hij van dien verheven God gezegd heeft en bij zijn kennis-door-hooren-zeggen meende te kunnen zeggen, dat paste niet, dat had hij nimmer *mogen* zeggen. Dat ziet hij nu in:

Daarom herroep ik en doe boet' in stof en asch....

XXXIII.

DE VRIENDEN VAN JOB DOOR GOD GESTRAFT

(hoofdst. 42 : 7-9).

Wanneer we lezen, dat Job boete doet, dan moeten we ons goed realiseeren, *waarvan* hij boete doet. Herhaaldelijk toch hebben de vrienden hem verweten, dat hij een zondaar was en dat hij, in plaats van zoo hoog van den toren te blazen, zich maar liever voor God den Almachtige en Rechtvaardige moest verootmoedigen! Doet Job dàt dan nu misschien? En krijgen de vrienden dus gelijk?
Ten antwoord op deze vragen klinke een duidelijk: *neen*!
De vrienden krijgen geen gelijk!
Dat zegt de HEERE zelf, onweersprekelijk duidelijk.
Na Zijn verschijning aan Job, verschijnt de HEERE aan Elifaz den Temaniet. Tot hem zegt God: Mijn toorn is ont-

brand tegen u en tegen uw beide vrienden, want gij hebt niet recht van Mij gesproken zooals Mijn knecht Job.
Dat was een harde boodschap voor deze drie ervaren wijzen: ze waren mis geweest! En ze krijgen erbij te hooren, dat ze in dit opzicht in lijnrechte tegenstelling stonden met Job. Want ze hadden niet recht van God gesproken, *zooals Zijn knecht Job,* d.w.z. Job had wel recht van God gesproken!
Dit oordeel Gods laat aan duidelijkheid niets te wenschen over. De wijze vrienden van Job zullen wel met verbazing geluisterd hebben, toen Elifaz hun deze boodschap van God overbracht. Maar de boodschap luidde zoo!!
Toch zijn wij, lezers van dit bijbelboek, ook eenigszins verbaasd. Had Job steeds recht gesproken van God? Immers neen! Hoe kon God dat dan zeggen?
De HEERE zegt tegen de vrienden, wat *zij* weten moeten en niet wat ze niet behoeven te weten.
Zeker heeft Job in zijn twistgesprek met de vrienden zich misgaan. Maar daarom had hij nog geen ongelijk. Hoezeer hij echter gelijk had, hij mocht zich niet misgaan in het spreken over zijn „zaaksgerechtigheid". Dat hij dat deed, daarover heeft God hem onderhouden in het antwoord uit den storm. En toen heeft Job dáárover zich voor God verootmoedigd. Dat was een zaak tusschen God en Job. Daar behoeven de vrienden niet van te weten. Maar wat de vrienden wel moeten weten is dit, dat ze ongelijk hadden, toen ze uit Jobs rampen concludeerden tot zijn schuld, en dat Job gelijk had, toen hij zijn onschuld betoogde en dat tegen alles in volhield. Maar dan hebben de vrienden niet recht gesproken van *Job.* En God zeide: ge hebt niet recht gesproken van Mij! Dat is volkomen juist. Met hun theorie hebben ze ook Gods daden verkeerd beoordeeld. Job heeft dat wel opgemerkt toen hij zeide, dat ze oordeelden met aanzien des persoons en hen waarschuwde voor de straffen Gods op hun redeneeringen.
Wanneer Job boete doet van zijn bedillen van Gods wegen, moeten we in het oog houden, dat Job ook gesproken heeft, vóór hij er toe geperst werd door zijn vrienden, Gods wegen

te bedillen. Dat was toen hij den HEERE loofde en *Gode niets ongerijmds toeschreef*. Ook daarop heeft des HEEREN oordeel, dat Job recht van God gesproken had, betrekking.

* * *

Behoeven de vrienden niet te weten van Jobs belijdenis voor God, Job mag wel weten van de bestraffing Gods, die de vrienden kregen. Zij moeten dat zelf aan Job vertellen.

Dat zal een zware gang voor hen geweest zijn!

Maar ze zijn gegaan.

Daarin toonden ze toch ook weer hun innerlijke vroomheid, al waren ze verstard in hun traditioneele opvattingen.

Ze moeten voor offerdieren zorgen, zeven stieren en zeven rammen, daarmede naar Job gaan, naar „Mijn knecht Job" zegt God, en dan moet bij dat brandoffer ter verzoening Job voor hen bidden.

Het wordt hun dus wel duidelijk, pijnlijk duidelijk, aan het verstand gebracht, hoe ze zich bezondigd hebben. Hun eigen gebeden wil God niet eens aannemen. Job moet voor hen bidden. Want, zegt God, slechts Job zal Ik ter wille zijn, zoodat Ik u niets kwaads aandoe.

De vernedering is voor de vrienden wel groot, verpletterend. Maar verdiend. Nog eens voegt God het motief er aan toe: omdat gij niet recht van Mij gesproken hebt, zooals Mijn knecht Job.

De vrienden doen het. Alle drie. Ze worden in het verhaal van hun boetegang bij name genoemd, voluit: Elifaz, de Temaniet en Bildad de Sjoechiet en Sofar de Naämatiet, als om ze ons duidelijk voor oogen te stellen als boetelingen.

En de HEERE was Job ter wille.

Job heeft dus gebeden.

Hij heeft het gedaan op den aschhoop, in al zijn lijden en ellende, gekweld door zijn ziekte.

Ook hier is Gods knecht Job type van den Knecht des HEEREN, Die bad voor Zijn vijanden.

Daarin blijkt Jobs meerderheid boven de vrienden, die zich boven hem verheven hadden.

* * *

God heeft het geding met den satan gewonnen.
Want Job heeft God niet gevloekt.
Deze overwinning Gods blijkt zoo klaar uit de feiten, dat ze niet eens afzonderlijk wordt vermeld. Van den satan hooren we niet meer. Want die betuigt nooit schuld. Die vereet zich van spijt in de hellekrochten.

* * *

Door het geding tusschen God en den satan ligt een ander geding vervlochten. Dat tusschen Job en de vrienden. Dat heeft Job gewonnen. Dat heeft hij gewonnen, toen hij met beroep op God zelf als zijn hemelsche *Getuige* zijn onschuld bezwoer. En dat blijkt als de vrienden door God bestraft worden en Job voor hen bidden moet.
Wat is nu de oplossing van het „lijdensprobleem"?
Dat de oplossing der vrienden fout is.
En voorts dat Job gelijk heeft, maar er niet over spreken kan zonder den hoogen God aan te randen.
Daarom moet Job zwijgen: *de hand op den mond houden*!
Dat leert de HEERE hem in het antwoord uit den storm.
En dat de vrienden feil gingen, blijkt als God hen bestraft in toorn.

XXXIV.

DE WENDING VAN JOBS LOT

(hoofdst. 42 : 10-einde).

Maar nu is er ook geen reden meer waarom Job langer geplaagd zou moeten zijn. De satan kan nu niet meer zeggen,

dat het niet erg genoeg was geweest of niet lang genoeg geduurd had. En de vrienden zien hun opvatting door God zelf verworpen. En Job weet nu, dat al heeft hij geen schuld, hij daarom toch Gods daden niet veroordeelen kan.
Daarom volgt nu: de HEERE „wendde de gevangenis van Job". God bracht een keer in zijn lot. Hij nam zijn lichaamslijden van hem weg, waaruit zijn vrienden hadden afgeleid, dat hij gezondigd moest hebben. Voorts gaf de HEERE hem het dubbele van al wat hij bezeten had.
Wat zouden de vrienden van Job toen gedacht hebben?
Met deze vraag willen we ten slotte nog een vraagpunt aanroeren over de samenstelling van het boek Job.
Verscheidene verklaarders van het boek Job toch zeggen: ziet ge wel, de deugd wint het, zooals het behoort!! Dat is de traditioneele opvatting der vrienden! De auteur heeft deze traditioneele opvatting bestreden met alles wat Job gezegd heeft in de gesprekkenreeks. Maar nu krijgen de vrienden in het eind toch gelijk! En dus is het boek Job ten slotte een groote teleurstelling voor den lezer.
Zij, die zich hieraan stooten, nemen dit zoo zwaar, dat ze er het motief in zien om aan te nemen dat de auteur van de *kern* van het boek Job — dat is dan de gesprekkenreeks — dit vers niet geschreven kan hebben. Het boek Job, zoo zeggen ze, heeft ook zijn geschiedenis, zijn lotgevallen gehad. Het is langzamerhand ontstaan en heeft ten slotte dien vorm gekregen, dien het nu heeft.
Bij een onderdeel van de opvatting omtrent de wording van het boek Job hebben we reeds stilgestaan, toen we handelden over de Elihu-stukken. Die zijn volgens velen ook later ingevoegd. Voorts zou hoofdstuk 28 niet tot den oorspronkelijken opzet behooren. Zelfs de woorden van den HEERE worden niet onaangevochten gelaten. Maar de grondigste en radicaalste verandering, die de „tekstherstellers" meenen te moeten aanbrengen, is die welke samenhangt met de opmerking dat het boek Job in zijn tegenwoordige gestalte een teleurstelling is.

En hoe nemen ze dan deze teleurstelling weg?
Door aan te nemen dat de hoofdstukken 1 en 2 en hoofdstuk 42 vanaf vs 7 oorspronkelijk een geheel vormden. Dat geheel noemt men dan een volksverhaal. Dat volksverhaal is door den dichter van de *kern* van het boek, hoofdst. 3 : 1—42 : 6, gebruikt als omlijsting.
De bovengenoemde „teleurstelling" is wel *het* motief voor deze veronderstelling. Maar er worden nog andere motieven ook voor aangevoerd, zoo bijv. dat de kern poëzie is, de omlijsting proza; voorts het gebruik van verschillende Godsnamen in kern en omlijsting.
Deze omlijsting wordt dan weer onderscheiden in een proloog (de eerste twee hoofdstukken van het boek) en een epiloog (het laatste hoofdstuk vanaf vs 7).
Wanneer men nu echter dit bijbelboek leest *zonder* proloog en epiloog — is het dan niet teleurstellend?
Wat is dan de pointe van die kern van het boek Job?
Dit, zoo wordt geantwoord, dat Job in zijn strijd, door de vrienden hem opgedrongen, toevlucht zoekt bij God zelf, Die hem zoo plaagt.
Inderdaad is dit een hoogtepunt in Jobs strijd.
Het is een verdieping van Jobs geestelijk leven, vrucht van zijn zielestrijd.
Maar dit resultaat van Jobs strijd maakt de *kern* van het boek niet tot een afgerond geheel. En dat wat het boek Job, zooals het voor ons ligt, meer bevat dan deze kern, is niet overbodig of in strijd met deze kern, maar rondt het geheel juist af tot iets compleets.
Zou het wèl bevredigen als Job na zijn overwinning in zijn ellende blijven moest, of als we althans niet van „de wending van zijn lot" lazen? De vrienden krijgen geen gelijk. Dat zegt de z.g. epiloog duidelijk. Ze hebben verkeerd van God gesproken. Dat hebben ze zoo juist nog beschaamd moeten erkennen, toen ze Job moesten vragen voor hen te bidden. Hoe zouden ze dan bij Jobs genezing en nieuwen rijkdom gedacht kunnen hebben: we krijgen toch gelijk!

Ook Jobs genezing en nieuwe rijkdom zijn vrije gaven van den souvereinen God, Wiens vrijmacht Job erkend heeft, toen de boden hem zijn rampen gemeld hadden.
Het boek Job eindigt niet teleurstellend.
Het boek Job is meesterlijk schoon, niet alleen in de verheven dichtkunst van de *kern*. Ook in zijn opzet en samenstelling.
Het leert ons hoe de geloovige zich in het lijden heeft te gedragen. Het leert ons welke fout we tegenover hen die in lijden zijn, niet mogen maken.
God is vrijmachtig: de hand op den mond!!
Of God Job *mocht* aandoen, al wat Hij hem aandeed terwille van des satans insinuaties, mag voor den mensch geen vraag zijn.
De epiloog is niet begrijpelijk zonder het middenstuk. Want zonder het middenstuk weet de lezer niet dat de vrienden iets gezegd hebben. En het middenstuk hangt in de lucht zonder proloog. Voorts geeft de proloog den lezer voortdurend antwoord op de vraag naar Gods motief: het geding met den satan. Job zelf krijgt dat antwoord niet. En geen lijder of verdrukte krijgt mededeeling van Gods motieven. Maar het boek Job leert ons juist in den proloog: God heeft Zijn motieven, geweldige motieven. En daaraan hebben we ons geheel te onderwerpen, ook al kennen we ze niet in het bijzonder. In het algemeen zijn ze er: God heeft voor alles Zijn redenen. Dat mogen we weten. Maar welke redenen, dat behoeven we niet te weten.
We moeten het boek Job trachten te verstaan zoo als het ons bewaard is gebleven. En dat is niet onmogelijk.

* * *

Toen Job genezen was en weer tot aanzien was gekomen, kwamen al zijn broeders en al zijn zusters en al zijn vroegere bekenden tot hem en aten brood met hem in zijn huis. In zijn lijden bleven ze weg (19 : 13 enz.). Nu komen ze weer op-

dagen. Het meeleven van menschen wordt hier even in zijn egoïstische gebrekkigheid geteekend. Ze troostten hem. Dat was nu niet moeilijk meer. Ook gaven ze hem geschenken.
God zegende zijn verder leven meer dan vroeger ooit. Aan vee verwierf hij het dubbele van vroeger. Aan kinderen echter niet. Weer kreeg hij zeven zonen en drie dochters. In dezen fijnen trek blijkt, dat het verlies van kinderen niet is gelijk te stellen met het verlies van vee. Bij het getal zijner kinderen mocht Job ook de gestorvenen rekenen!
Zijn drie dochters muntten uit door schoonheid en kregen van haar vader namen, waarmede haar liefelijke verschijningen geprezen werden: Jemima, duifje; Kezia, een geurige plant; Kerenhappuch, poederhoorn. Ook deze dochters gingen, gelijk de vorige, met hun broeders op gelijken voet om. Haar vader gaf haar zelfs erfdeel onder haar broeders. Ze hadden dus een bijzonder bevoorrechte positie.
Zoo had Job wederom een rijk en aangenaam leven, waarin hij zich nog honderdveertig jaar lang mocht verheugen. Toen stierf hij, oud en van het leven verzadigd.

INHOUDSOPGAVE.

	Woord vooraf	5
1	De positie van Job vóór zijn lijden (hoofdst. 1 : 1-5)	7
2	De beproeving van Job (hoofdst. 1 : 6-einde) .	13
3	Jobs beproeving verzwaard (hoofdst. 2 : 1-8) .	25
4	De vrouw van Job (hoofdst. 2 : 9-10) . . .	29
5	De komst van de vrienden van Job (hfdst. 2 : 11-13)	33
6	De gesprekken tusschen Job en zijn vrienden (hoofdstuk 3-31)	34
7	Job vervloekt zijn dag (hoofdst. 3) . . .	35
8	Elifaz antwoordt Job (hoofdst. 4, 5) . . .	38
9	De „openbaring" van Elifaz (hoofdst. 4 : 12-17 .	41
10	Jobs antwoord aan Elifaz (hoofdst. 6, 7) . .	45
11	Bildad spreekt (hoofdst. 8)	49
12	Jobs antwoord aan Bildad (hoofdst. 9, 10) . .	51
13	Sofar spreekt (hoofdst. 11)	59
14	Jobs antwoord, nadat de drie vrienden gesproken hebben (hoofdst. 12—14)	61
15	De tweede ronde der gesprekken. Elifaz neemt weer het woord (hoofdst. 15)	68
16	Jobs antwoord op Elifaz' tweede rede (hfdst. 16, 17)	72
17	Bildads tweede rede (h(oofdst. 18)	75
18	Jobs antwoord op Bildads tweede rede (hoofdst. 19)	78
19	Sofars tweede (en laatste) rede (hoofdst. 20) . .	86

20 Job antwoordt Sofar (hoofdst. 21) 87
21 De derde ronde der gesprekken. Elifaz spreekt (hoofdst. 22) 89
22 Jobs antwoord op Elifaz' laatste rede (hfdst. 23, 24) 92
23 Bildads laatste rede (hoofdst. 25) 94
24 Jobs antwoord op Bildads laatste rede (hoofdst. 26, 27) 95
25 De wijsheid is Godes (hoofdst. 28) 99
26 Jobs alleenspraak (hoofdst. 29—31) 102
27 Jobs zuiveringseeden (hoofdst. 31) 108
28 Elihu treedt op (hoofdst. 32—37) 114
29 De HEERE spreekt (hoofdst. 38—39 : 33) . . . 126
30 Job legt „de hand op den mond" (hoofdst. 39 : 34-38) 132
31 De HEERE spreekt ten tweeden male (hfdst. 40, 41) 135
32 Jobs algeheele verootmoediging (hoofdst. 42 : 1-6) 140
33 De vrienden van Job door God bestraft (hoofdst. 42 : 7-9) 141
34 De wending van Jobs lot (hoofdst. 42 : 10-einde) 144
